

МИРЗАКАРИМОВА МАХЛИЁХОН МАДАМИНЖОНОВНА

ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА  
ЙЎНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ



Published by Novateur Publication 466,  
SadashivPeth, M.S. India-411030

India –2022

Monograph. <https://novateurpublication.org>

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС  
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

---

**АНДИЖОН ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАРИ ИНСТИТУТИ**

**МИРЗАКАРИМОВА МАХЛИЁХОН МАДАМИНЖОНОВНА**

**ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙЎНАЛТИРИБ  
ЎҚИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ**

**МОНОГРАФИЯ**

**India – 2022**

ISBN: 978-93-96563-8-9

УДС: 33(575.1):371.3

ВВС 38.761.2

**М.М.Мирзакаримова.** Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асослари. Monograph – India, 2022-164 p.  
<https://novateurpublication.org>

Мазкур монографияда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг жараёни ва тузилмасини ёритиб берилган, ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион механизмларини аниқлаштирилган, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминотини ҳамда унинг амалий компоненти такомиллаштирилган.

Бундан ташқари хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг асосий тушунча ва тамойиллари, замонавий шароитда унга таъсир этувчи омиллар, тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг эдукологик имкониятлари, унинг модели ва механизмлари баён этилган.

Монография хорижий тиллар ўқитиладиган барча таълим муассасалари ўқитувчилари, олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари, илмий изланувчилар ва тадқиқотчилар, умумтаълим мактаблари ўқитувчилари ўз илмий ва ижодий фаолиятларида фойдаланишлари мумкин.

**Масъул муҳаррир:**

**М.Б.Артикова** - педагогика фанлари доктори (DSc), профессор

**Такризчилар:**

**А.С.Тешабоев** - педагогика фанлари номзоди, доцент

**М.К.Бакиева** - педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Ушбу монография Андижон давлат чет тиллари институти “Ижтимоий-гуманитар фанлар, педагогика ва психология” кафедрасининг 2022 йил 6 декабрдаги 5-сон йиғилишида маъқулланган.

## МУНДАРИЖА

<b>КИРИШ</b> .....	<b>4</b>
<b>I БОБ. ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙЎНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ</b> .....	<b>9</b>
1.1.-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш: асосий тушунча ва тамойиллар .....	9
1.2.-§. Замонавий шароитда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга таъсир этувчи омиллар.....	177
1.3.-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда хорижий давлатлар тажрибаси.....	31
<b>Биринчи боб бўйича хулоса</b> .....	<b>40</b>
<b>II БОБ. ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙЎНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ</b> .....	<b>421</b>
2.1.-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг эдукологик имкониятлари .....	421
2.2.-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш модели .....	532
2.3.-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми..	68
2.4.-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга доир тажриба-синов ишлари мазмуни .....	94
<b>Иккинчи боб бўйича хулоса</b> .....	<b>101</b>
<b>ХУЛОСА</b> .....	<b>105</b>
<b>Фойдаланилган адабиётлар рўйхати</b> .....	<b>108</b>
<b>ИЛОВАЛАР</b> .....	<b>124</b>

## КИРИШ

Жаҳон таълими тизимида мактабда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асосларини такомиллаштириш орқали ўқувчиларни тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш, уларда ташаббускорлик сифатларини кўллаб-қувватлаш, тадбиркорлик компетенциясини ривожлантириш алоҳида аҳамият касб этмоқда. Илғор мамлакатлар таълими тизимида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга қаратилган дунёвий ва минтақавий дастурлар амалга оширилмоқда. Бозор иқтисодиётини диверсификациялаш шароитида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш бўлажак мутахассисларни ҳаётий фаолиятга тайёрлашда муҳим ўрин тутади. Жаҳон таълими тизимидаги ўзгаришлар ва ривожланган давлатлар тажрибасига кўра, мамлакат экспорт салоҳиятини янада ошириш учун хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг интеграциялашган механизмларини такомиллаштириш орқали ўқувчиларда тадбиркорлик компетенциясини ривожлантириш куннинг долзарб вазифасига айланмоқда.

Дунёда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмларини такомиллаштириш орқали ўқувчиларни ҳаётий фаолиятга тайёрлаш бўйича қатор илмий изланишлар олиб борилмоқда. Халқаро амалиётда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш янги ишчи ўринларининг яратилиши ва ишсизликнинг камайишига, хизматлар кўрсатиш ҳажмининг ортишига, ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этишда муҳим ўрин тутади. Таълим дастурларининг сифат жиҳатидан янгиланиши шароитида ўқувчиларни тадбиркорлик фаолиятига, ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларга тайёрлаш учун тадбиркорликка асосланган инновацион метод ва воситаларни ишлаб чиқиш, қиймат яратишга асосланган технологиялар асосида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асосларини ва механизмларини лойиҳалаш алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Республикамизда ҳам таълим тизими жараёнларида тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш учун ҳукуратимиз томонидан жуда катта эътибор бериб келинмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Умумий ўрта таълим мактаблари ёшларида тадбиркорлик ташаббусларини ривожлантира олсак, уларга маблағлардан тўғри фойдаланишни ўргатсак, нафақат иқтисодий, балки кўплаб ижтимоий муаммолар ҳам ҳал этилади”, дея билдирган фикрлари бу жараёнда мавжуд имкониятлар асосида битирувчилар бандлигини таъминлаш масалаларига алоҳида эътибор қаратилишини белгилаб берди [11; 15-55-б.]. Мамлакатимизда ёшларимизнинг тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватлашда сезиларли ишлар амалга оширилмоқда [1], ҳамда уларга ўз бизнесини йўлга қўйиши учун катта имтиёзлар берилмоқда. Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқишда ёшларнинг ижодий, интеллектуал ва тадбиркорлик салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш [9], ёшларни тадбиркорликка йўналтириш, касб-ҳунарга ўқитиш ва уларнинг бандлигини таъминлаш бўйича вазифалар белгилаб берилди [2]. Бу эса, умумий ўрта таълим мактабларида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш орқали уларни бизнесга қизиқишларини оширишда тадбиркорликнинг амалий компонентини такомиллаштириш юзасидан тадқиқотлар кўламини кенгайтиришни тақозо этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги [7], 2020 йил 30 июндаги ПФ-6017-сон “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги [5], Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги ВМ-997-сон “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги [10] ҳамда

Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрда қабул қилинган “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги [3] Қонунининг бир қатор моддаларида ва мазкур соҳага тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда ўқувчиларнинг тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш вазифалари белгилаб қўйилган.

Республикамизда ўқувчиларда иқтисодий билим ва тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик хусусиятлари, ҳуқуқий, психологик жиҳатлари, ўқувчиларни мустақил ҳаётга тайёрлаш масалалари бўйича Б.Ганиев [24], Н.Муродова [58], Н.Нагметова [65], Ш.Қувондиқов [95], О.Ҳайитов [101], Р.Ҳакимов [102], М.Артикова [15], Д.Рахматуллаева [84], Г.Очилова [74], У.Файзуллаев [89], А.Абдурашидов [13] каби олимларнинг илмий-тадқиқотларида ёритиб берилган.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатлари олимларидан А.Бартенев [23], В.Гребнева [25], И.Кондратенко [27], Е.Манчук [29], А.Миллер [121], М.Никулаева [73], В.Петрищев [83], А.Шилкина [94] ва бошқалар ўқувчиларни мустақил тадбиркорлик фаолиятига тайёрлашнинг ташкилий-педагогик асослари, психологик хусусиятларини илмий изланишларида баён этганлар.

Хорижий олимлардан А.Connor [124], U.Hytti [136], J.Li [118], E.Leffler [119], С.Johnson [112], К.Spring [128], S.Shane [130], В.Surlemont [129] ва бошқалар тадбиркорлик таълимининг замонавий ёндашувлари, педагогик асослари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятининг назарий ижтимоий аҳамияти, тадбиркорлик таълимини ташкил этиш бўйича тадқиқот ишлари олиб борганлар.

Бироқ, амалга оширилган тадқиқотларда тадбиркорлик таълимига оид масалалар ўрганилган бўлсада, умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш, уларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш муаммоси етарли ўрганилмаган. Илмий кузатиш ва таҳлилларга кўра умумий ўрта таълим мактабларида тадбиркорликка

йўналтирилган инновацион ёндашувлар ва механизмлар асосида ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш ва такомиллаштириш зарурлигини кўрсатиб турибди. Бу эса, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асосларини такомиллаштириш бўйича илмий изланишлар олиб боришни тақозо этади.

Мазкур монографияда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидаларини аниқлаштириш асосида такомиллаштирилган, ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари тизимли, интеграцион, компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлигини моделлаштириш асосида такомиллаштирилган, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришга оид амалий усуллардан ҳамкорликдаги фаолиятга тайёргарлик, тадбиркорлик сифатларини қарор топиши, мустақил тадбиркорлик фаолиятини олиб боришга тайёргарлигининг барқарорлигини ҳисобга олиш асосида такомиллаштирилган, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг амалий компоненти тадбиркорликка доир мантиқий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-тахлилий интерфаол топшириқларни оптимал қўллашга йўналтирилган “эффективлик концепцияси” таълим механизмини ишлаб чиқиш асосида такомиллаштирилган.



# **I БОБ. ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙЎНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ**

## **1.1.-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш: асосий тушунча ва тамойиллар**

Мамлакатимиз фуқароларининг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ёш авлоднинг илмга, ҳунарга бўлган интилишларини ҳар томонлама кучайтириш, келажак авлоднинг тадбиркорликка қизиқишларини ошириш, уларда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг марказида бўлиб келган [8].

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ташаббуслари билан “Ҳар бир оила – тадбиркор” [4] ҳамда “Ёшлар – келажакимиз” [6] Давлат дастурлари доирасида мамлакатимизда сезиларли ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрь куни қабул қилинган “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонунининг бир қатор моддаларида [3] айнан ёшлар тадбиркорлигини ривожлантириш алоҳида таъкидланган. Ушбу қонуннинг 3-моддасида мамлакатимизнинг 14 ёшга тўлган ва 30 ёшдан ошмаган шахслари ёшлар деб тушунилиши белгилаб қўйилган. Ёшларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш учун ҳукуматимиз томонидан ёшларга кўплаб шарт-шароитлар яратиб келинмоқда ва бу давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири этиб белгиланди. Шунингдек, ёшларимизни тадбиркорликка, ишбилармонликка жалб этишда, касб-ҳунарга йўналтиришда, уларда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришда нодавлат нотижорат ташкилотлари иштирок этиши мумкинлиги қонуннинг 19-моддасида акс этган ҳамда ушбу қонуннинг

26-моддасига кўра, ёшларни тадбиркорликка йўналтиришни ривожлантиришга кўмаклашишга алоҳида урғу берилган [3].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январь кунидаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги [7] фармони мамлакатимизнинг кейинги беш йили учун дастури амал бўлиб хизмат қилмоқда. Етти йўналишдан иборат тараққиёт стратегиясининг тўртинчи йўналишида айнан таълим ва илм фанни ривожлантиришга алоҳида урғу берилган. Унга кўра умумий ўрта таълим сифатини тубдан ошириш мақсадида битирувчиларнинг бандлигини таъминлашга, инсон капиталини ривожлантириш алоҳида тўхталган [7].

Тадбиркорлик мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий барқарорлигини таъминлайди, чунки тадбиркор ўзини, оиласини, халқини, давлатини ҳам боқади. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади” [12].

Бизнес фаолиятини инновационлигини, яъни замонавий ёндашувларга асосланганлиги, илғор технологиялар ва бошқарув усуллари асосида ташкил этилганлигини англатувчи иқтисодий йўналиш фаол тадбиркорлик ҳисобланади. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, битта ишсиз одам – ўнта муаммо дегани. Масаланинг нақадар жиддий эканлигини ушбу муаммолар туфайли ишсиз одамнинг ўзига, оиласи ва маҳалласига, жамиятга келтирадиган зараридан англаш мумкин [11; 12-46-б.].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш келажакда меҳнат бозорида рақобатбардош, масъулиятли, ўз касбини яхши эгалланган ва боғлиқ фаолият соҳаларини тушунувчи, жаҳон стандартлари даражасида самарали ишлашга қодир [63; 15-17-б.], тегишли билим эгаллашда шахснинг эҳтиёжларини қондиришни белгилайди.

Мактаб - ҳамиша ҳар қандай жамиятда ҳам халқ ва давлат томонидан эъзозланган муқаддас маскан [46; 75-76-б.]. У ҳар доим жамиятнинг масъулиятли, оғир айни пайтда шарафли юқини елкасига тутиб келган.

Мактаб ўта мураккаб, заргар меҳнатининг маҳсули каби нозик ва ноёб тизимдир. Бозор иқтисодиёти жараёнидан педагог ходимдан албатта тадбиркорликни талаб қилади. Ҳаттоки соҳибқирон Амир Темур “Темур тузуклари” китобида “Азми қатъий, тадбиркор, ҳушёр, мард ва шижоатли бир киши мингта тадбирсиз ва лоқайд кишидан афзалдир” [31; 105-106-б.] деган фикрни келтириб ўтган.

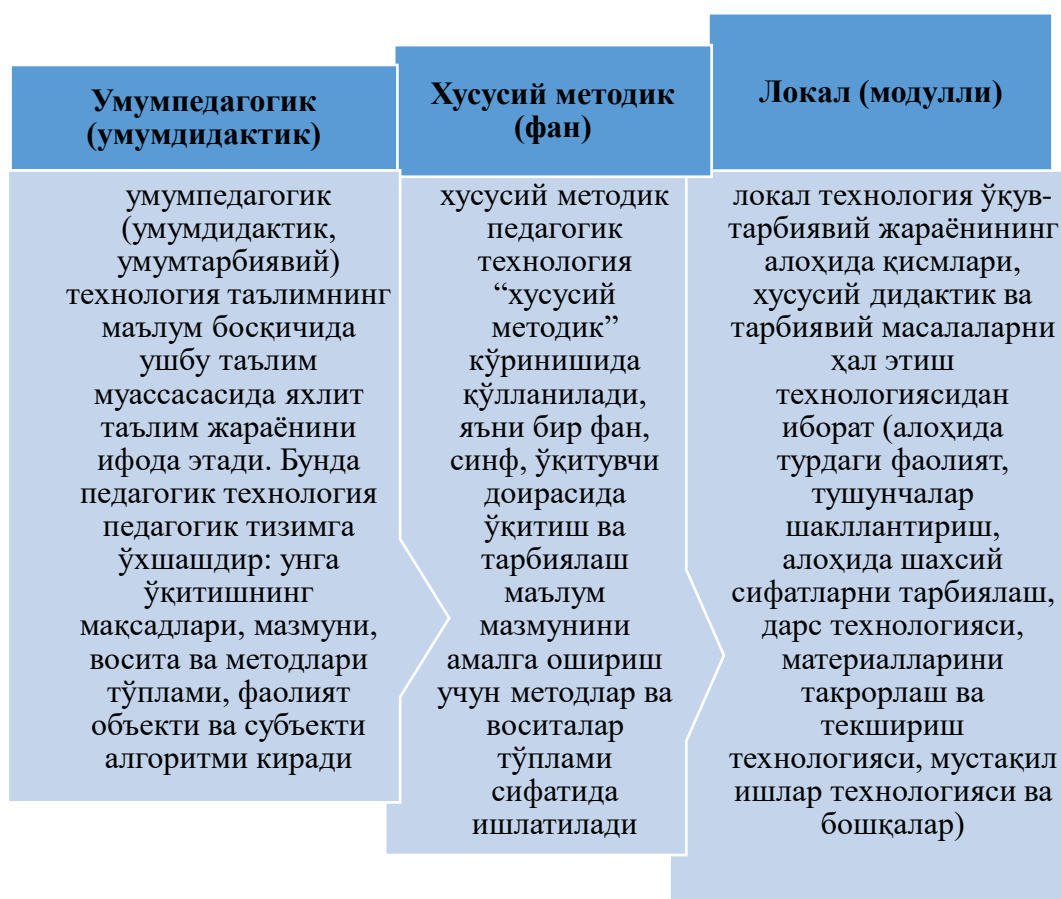


### 1.1.1-расм. Тадбиркорлик сифатлари

Тадбиркор инсонда уддабуронлик сифати шаклланган бўлиб, у мураккаб вазиятлардан самарали чиқиш йўлини топа олади [21; 53-59-б.]. Халқаро баҳолаш талаблари асосида ўқувчиларда тадбиркорлик сифатларини ривожлантириш бўлажак тадбиркорнинг ўз олдига аниқ мақсадлар қўйиб, келажакда ўз фаолиятини режалаштира олишига имкон беради. Ўқувчиларда қуйидаги тадбиркорлик сифатларини шакллантириш амалга оширилади (1.1.1-расм).

Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорлик иқтисодий муносабатларни белгилаб беради [22; 85-90-б.]. Иқтисодий муносабатлар – соф маънода

инсонлараро муносабатлар бўлиб, унда инсон шахси марказий фигурадир [65; 85-90-б.]. У бир вақтда ушбу муносабатларнинг ҳам объекти, ҳам субъектидир, зеро, ишлаб чиқаришнинг асл мақсади (предмети ҳамда мотиви) ҳисобланган меҳнат бир томондан одамнинг эҳтиёжлари, ички мотивацияси маҳсули бўлса, иккинчи томондан, айнан у шу меҳнатни амалга оширувчи, ҳамда унинг маҳсуллари ўзлаштирувчи [40; 367-369-б.] ҳам айнан унинг ўзидир. Шунинг учун ҳам шахснинг ушбу тизимдаги асл моҳиятини билиши, унинг фаоллигини таъминловчи шарт-шароитларни ярата олиши ва меҳнат маҳсулини башорат қилиши тадбиркорлик ва ишлаб чиқаришдаги самаранинг бош омили ҳисобланади. Мактабда педагогнинг тадбиркорлик сифатлари таълим-тарбиянинг ривожланиш жараёнига ижобий таъсир қилади [40; 368-369-б.].



**1.1.2-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси педагогик технология билан узвий боғлиқ бўлиб “Педагогик технология” тушунчаси [53; 97-98-б.] учта тартиб билан бир-бирига боғлиқ даражаларда ишлатилади (1.1.2-расм). Ушбу даражалардан келиб чиққан ҳолда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мақсадга мувофиқ бўлади (1.1.3-расмга қаранг).

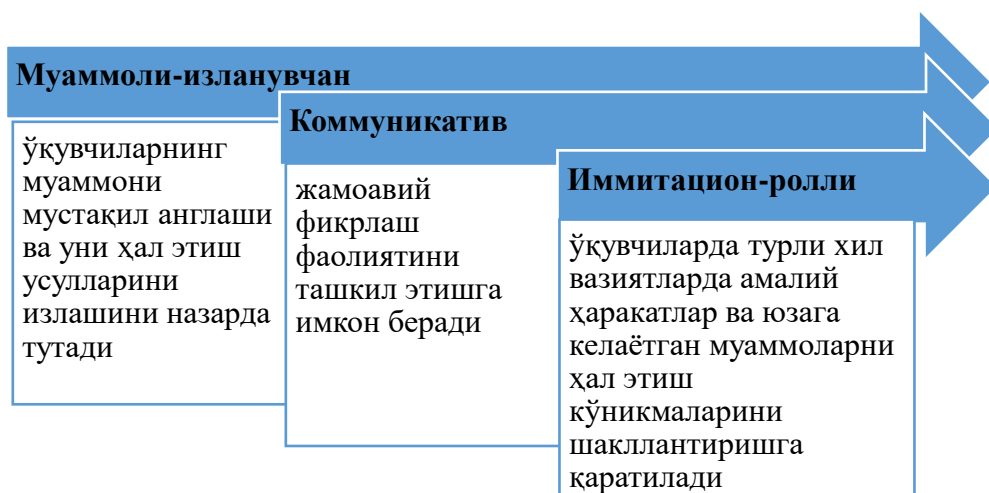
**Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми**

- ўқитишнинг инновацион моделларини амалга оширишда ташхисланувчи ва кафолатланувчи натижани таъминловчи ҳаракатлар, жараёнлар ва тадбирларнинг тартибга солинган йиғиндисидир

### **1.1.3-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми машғулотларни ўтказишда ўқув жараёнини жадаллаштириш учун ўқувчиларни фаолликка ундовчи, рағбатлантирувчи, тадбиркорлик ва ташаббускорлик сифатларини ривожлантирувчи восита сифатида ўқувчиларнинг ўзлаштириш самарадорлигини ошишига хизмат қилади. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг мақсадлари ва тамойилларига мувофиқ ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси миллий ўқитиш тизимини халқаро баҳолаш дастури талаблари асосида ўқувчининг касбий ва ижодий имкониятларини ривожлантиришни назарда тутди [53; 97-103-б.].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтирувчи таълим моделида халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидаларини назарий ва амалий ўқишни оқилона уйғунлаштириш асосида такомиллаштириш 1.1.4-расмда келтирилган.



### 1.1.4-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтирувчи таълим модели

Ўқувчиларнинг тадбиркорликка оид билим ва малакасини умумий равишда таҳлил қилиш мамлакатдаги таълим сифати даражасини белгилайди [62; 83-89-б.]. Миллий ўқитиш тизимида ўқув йили давомида ҳар бир таълим муассасасида ички ва ташқи мониторинг ўтказиб борилади. Унинг натижасига кўра энг намунали мактаблар кетма-кетлиги, ўқувчиларнинг салоҳияти ва ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражаси аниқланади. Бу жараён таълим тараққиётини белгиловчи муҳим мезон бўлгани учун умумий ўрта таълим мактаби ўқувчилари тадбиркорликка оид билимини баҳолаш бўйича халқаро баҳолаш дастурларини амалиётга жорий этиш миллий ўқитиш тизимида таълим сифатини баҳолашдаги назорат материалларини халқаро тадқиқотларда қўлланиладиган назорат материаллари сифати даражасида ишлаб чиқиш имконини беради.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси таркибий қисми халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг ўзгарувчан (мослашувчанлик), модуллилик, индивидуаллаштириш тамойилларига асосланган [85; 166-168-б.].

Субъективлик тамойили	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ўқувчини ўқув-тарбиявий жараёнининг тўла ҳуқуқли аъзоси бўлишини назарда тутаяди, ўқитишнинг йўналиши ва суръатини мустақил белгилайди, унинг натижаларини олдиндан башорат қилади, бунда ўқитувчи асосан маслаҳатчи ролини бажаради</li> </ul>
Интегративлик тамойили	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ўқувчи фаолиятнинг жамоавий шакллариغا киритишини, фанлараро ва касбдан юқори билимларни трансляция қилиш асосида тайёргарликни ташкил этишни тартибга солади</li> </ul>
Дифференциал (табақаланиш) тамойилини	<ul style="list-style-type: none"> <li>• амалга ошириш ўқувчиларни уларда тадбиркорлик компетенцияларини шакллантириш билан биргаликда касбга йўналтиришни таъминлайди</li> </ul>
Индивидуаллаштириш тамойили	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ўқув-тарбия жараёнини ҳар бир ўқувчининг шахсий сифатларини ҳисобга олган ҳолда қуриш, унинг индивидуаллигини ривожлантириш зарурлигини белгилайди</li> </ul>
Мослашувчанлик тамойили	<ul style="list-style-type: none"> <li>• юзага келаятган янги вазифалар, ўқитишнинг муваффақиятли ёки муваффақиятсиз бўлишига мос ҳолда бажарилади</li> </ul>
Рефлексивлик тамойили	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ўқувчиларда мунтазам равишда ўзини-ўзи таҳлил қилиш ва бу фаолиятга эҳтиёж кўникмаларини шакллантиришни назарда тутаяди</li> </ul>

### 1.1.5-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тамойиллари

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни қуйидаги тамойиллар йиғиндиси асосида тартибга солинади [84; 86-91-б.]: субъективлик, интегративлик, дифференциал (табақаланиш), индивидуаллаштириш, мосланувчанлик ва рефлексивлик (1.1.5-расм). Ушбу тамойиллар асосида хорижий тилларни тадбиркорликка

йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидаларини аниқлаштирилади (1.1.6-расм).

<b>Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг концептуал қоидалари</b>		
- тадбиркорлик фаолиятининг замонавий жамиятда ижтимоий ва иқтисодий жиҳатидан муваффақияти бўлажак тадбиркорнинг касбий тайёргарлик даражаси ва тадбиркорлик фаолиятига тайёргарлиги билан белгиланади	-хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг мақсади ишлаб чиқариш ва хизматлар соҳасидан, меҳнат бозоридан келиб чиқиб белгиланади, ишни энди бошлаган тадбиркор ўз фаолиятида бошидан ўтказадиган қийинчиликларни, бизнес соҳаси ва тадбиркорлик маданиятининг ривожланиш истиқболларини ҳисобга олади	- тадбиркорлик фаолиятига тайёргарлик ўқувчиларнинг ўзига хос компетенциялари, ижодий ёндашуви ва етакчилик сифатларини шакллантиришга имкон берувчи тадбиркорлик фаолияти ва ўқитиш технологиясининг мазмуни, хусусияти ва характерини очиб бериш учун ўқув фанларининг ўргатувчи ва тарбияловчи имкониятлари воситаси билан ўқувчиларни синфдан ташқари касбий тайёрлаш жараёнида амалга оширилади

**1.1.6-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг концептуал қоидалари**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни моделлаштиришда концептуал қоидалар [34; 218-б.] мавжудлиги халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги PISA, TIMSS [134] каби халқаро тадқиқотларни ташкил этишда халқаро стандартлар даражасида юқори иқтисодий самарага асосланган миллий баҳолаш тизимини яратиш имконини беради.



Интегратив жараёнлар хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни рефлексив бошқариш технологиясини изчил ёяди. Мазмун жиҳатидан интегратив жараёнлар деярли барча ўқув фанларини танлаш орқали амалга оширилади ва илмий билиш услублари билан белгиланади. Ўқувчиларни тадбиркорликка ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантиришнинг халқаро баҳолаш дастурлари талаблари асосида ижодий вазифаларини амалга ошириш интеллектуал зўриқишни таъминловчи ахборотдан фойдаланиш, ички ҳаяжонланиш, ўқувчиларнинг маълум хислатлари, қизиқувчанлик муносабатларини [43; 84-85-б.] талаб этади. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг бош мақсади мактаб ўқувчиларида тадбиркорлик компетенциясини ривожлантириш ҳамда касбий фаолиятига тайёргарлигини шакллантириш учун қулай шароитлар яратиш ҳисобланади. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси турли хил тадбиркорлик таълими мазмуни ва ўқитиш методлари мажмуини назарда тутаяди.

Бозор иқтисодиёти шароитида мактаб педагог ходимида куйидаги тадбиркорлик талаблари қўйилади [53; 97-100-б.]: масъулиятни ўз бўйнига олиш ва ҳис этиш, бозор қонун-қоидаларини, талабларидан келиб чиққан ҳолда дарс машғулотларини ташкил этиш, тараққиёт билан баробар қадам ташлаш, кўпчилик дарди билан яшаш, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, ҳамижодкорлик билан иш юритиш, мустақил фикр юрита олиш, мақсадни аниқ қўя олиш, ишбилармонлик, самимий, вазмин, бағрикенг, ижодкор, бунёдкор, яратувчи; талабчан ва меҳрибон, вақтнинг қадрига етадиган, хушмуомала инсон бўлиши керак.

### **1.2-§. Замонавий шароитда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга таъсир этувчи омиллар**

Мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий ислохотларнинг муҳим вазифаси - ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш, уни ҳал

этишнинг асосий йўли эса, ишловчининг меҳнат натижаларига бўлган қизиқишини оширишдир.

Бозор муносабатлари меҳнат бозорида тадбиркорлик фаолиятини юритиш, ўз иш ўрнида турли муаммоларни ҳал этиш қобилиятига эга бўлган ходимларга бўлган талабнинг ортишига олиб келди [61; 115-126-б.].

Замонавий шароитда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тадбиркорларни тайёрлашнинг муҳим шаклларида бири ҳисобланиб, у инсон фаолиятининг турли босқичларидаги таълим жараёнларининг йиғиндиси ҳисобланади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши ва кенгайишининг асосий шартларидан бири малакали тадбиркор кадрларни тайёрлаш ҳисобланади. Бозор муносабатлари чуқурлашуви, истеъмолчилар талабларига мос келувчи товар ва хизматларни ишлаб чиқариш доираси кенгайиши, аҳолининг иш билан бандлиги ошиши хусусий корхоналар раҳбарларининг айнан билимларига, қобилиятларига боғлиқ. Замонавий иқтисодиёт эса ўз ишини яхши биладиган, ақл-заковатли тадбиркорлар билан шаклланади [60; 105-206-б.].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга эҳтиёж бозор муносабатларига кириш, давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштириш ва мулкчиликнинг турли шакллари пайдо бўлиши муносабати билан пайдо бўлди. Хусусий мулк илгари олинган умумтаълим ва касб-ҳунар билимларига қўшимча равишда билим олиш талаб этилган тадбиркорлар синфининг шаклланишига олиб келди [82; 30-33-б.].

Бундай тизимни тузиш турли (худудий, муниципал) даражадаги давлат органлари, ижтимоий ташкилотлар, оммавий ахборот воситаларининг келишилган ҳолда ҳаракат қилишларини талаб этади. Бу ҳаракатлар давлат қонунчилик ҳужжатларини қабул қилиш, махсус воситаларни ажратиш, барча манфаатдор ташкилотларнинг ўзаро оператив ҳаракатлари асосида амалга ошади [92; 302-406-б.]. Ўрта махсусдан тортиб, то олий ва муқобил бизнес

таълим тизимигача бўлган барча таълим бўғинларининг бирлашган ҳаракатлари билан ижобий натижага эришиш мумкин. Бу фикрга қўпчилик қўшилади, бироқ давлат ва жамият ушбу дастакни охиригача ишлата олиши долзарб масалалардан бири ҳисобланади [91; 105-106-б.].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг роли ва ўрнини чуқур англаб етиш учун биз унинг асосий функциясини, таълим тизимининг мазмунини белгилаб олишимиз зарур, чунки бугунги кунда иқтисодиётнинг барча таркибий тузилмалари учун малакали кадрларни тайёрлаш, ўқитиш ва тарбиялаш асосан тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш зиммасига юклатилган. Бундан ташқари, жамоат ишлаб чиқаришида банд бўлганларнинг умумтаълим ва махсус касб-хунар даражасини узлуксиз равишда ошириш жамиятнинг ва бозор иқтисодиётининг эҳтиёжига айланиб бормоқда [99; 45-47-б.]. Шу сабабли таълим тизимининг, шу жумладан, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг мазмуни узлуксиз ривожланиш босқичида турибди.

Давлат томонидан катта ҳажмдаги ресурслар ажратилишига қарамай бизнес таълим ҳамда бизнес соҳаси учун кадрлар тайёрлашнинг янги вазибаларини молиялаштириш манбаларини янада кенгайтиришни талаб этади. Жаҳон бозорларида рақобатбардош маҳсулотнинг таннархи таркибида таълим харажатларининг улуши камида 10 фоизни ташкил қилади. Мамлакатимиз тадбиркорлик тузилмаларининг аксарияти ўз ходимларининг малакасини ошириш учун жуда кам миқдорда, корхоналар умумий харажатларининг 2-3 фоиз чегарасида маблағ ажратади, бу қатор солиқ юкларининг мавжудлиги билан боғлиқ [100; 105-106-б.].

Ўзбекистоннинг ривожланиш кўрсаткичлари таҳлилига кўра, 2015-2019 йилларда ишсизлик [133] юқори кўрсаткичларда сақланиб қолаётганини кузатишимиз мумкин (1.2.1-жадвал).

### **1.2.1-жадвал.**

#### **Ўзбекистоннинг ривожланиш кўрсаткичлари**

Йиллар	ЯИМда хизмат кўрсатиш соҳаси	“Doing Business”даги ўрни	Ишсизлик	Аҳолиси
2015 йил	62	82	105,2	31,02
2016 йил	89	87	105,2	31,58
2017 йил	90	74	105	32,12
2018 йил	21	76	105,2	32,66
2019 йил	26	69	105,5	33,26

Иқтисодиётнинг хусусий сектори учун таълим муассасалари ўқувчиларда тадбиркорликка оид амалий кўникмалар шакллантиришни ҳаётнинг ўзи, бозор муносабатларига ўтиш, айниқса, қишлоқ жойларида аҳолининг иш билан бандлигини ошириш заруратини тақозо этди [88; 105-106-б.]. Олинган билимлар эса тадбиркорлик фаолиятида амалга оширилади.

Давлат ва хусусий тузилмалар учун ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари тизимли, интеграцион, компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлигини моделлаштиришда давлат концепциясининг талаблари [108; 417-427-б.] қуйидаги тамойиллардан келиб чиқиши лозим:

- умуминсоний қадриятлар ва шахснинг эркин ривожланиш устуворлиги: халқпарварлик, меҳнатсеварлик, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига ҳурматни тарбиялаш;

- таълимнинг ҳамма учун бараварлиги, таълим тизимининг тадбиркорлар тайёрлашни ривожлантириш даражасига ва хусусиятларига мослашувчанлиги:

- ишбилармонлик таълимининг эркинлиги ва плюрализми;

- таълим тизимининг узлуксизлиги ва изчиллиги;

- жаҳон ишбилармонлик таълими тизимига киришда фан ва техника ютуқлари ва миллий анъаналарни сақлаб қолган ҳолда таълим тизимини интеграциялаш;

- фан-техника ва технологияни ривожлантириш йўналишларини аниқлашда, шунингдек, кадрларни тайёрлаш, тадбиркорлик тузилмалари ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишда ошкоралик.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш концепциясида ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари таълимнинг узлуксизлигини таъминлаш тарихий ва миллий анъаналарни ҳисобга олган ҳолда шакллантирилиши лозим. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар давлат ҳокимияти органлари ва турли даражадаги таълимни бошқариш органлари, шунингдек, давлат ва нодавлат таълим тизимлари ўртасида таълим соҳасидаги ваколатларнинг чегараланишини таъминлаши керак [93; 62-64-б.]. Фуқароларнинг исталган турдаги, шу жумладан, дипломдан кейинги таълимни олиш борасидаги конституциявий ҳуқуқлари ҳимояланиши зарур.

Шунингдек, жисмоний ва юридик шахсларнинг кадрлар тайёрлашнинг ушбу шакли соҳасидаги ҳуқуқлари, мажбуриятлари, ваколатлари ва жавобгарлигини, шунингдек, уларнинг ўзаро муносабатлари ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинишини белгилаган [97; 15-36-б.] ҳолда Ўзбекистон ҳудудида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари ва ишбилармонлик таълими эркин фаолият юритиши учун ҳуқуқий кафолатларни яратиш лозим.

Ўсиб боровчи бизнес якка тадбиркордан [36; 247-248-б.]:

- маркетинг, менежмент, молия, бухгалтерия ҳисоби соҳасидаги чуқур билимларни;

- мурасага келишни билиш;

-музокаралар олиб бориш ва жамоада ишлаш қобилиятини талаб қилади.

Бизнес ва тадбиркорлик соҳаси учун мутахассисларни тайёрлашда ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари тизимли, интеграцион, компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлиги иқтисодий,

тадбиркорлик ва тарбия фанлари мажмуини қамраб олиши зарур. Ушбу фанлар доирасида ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияси (1.2.1-расм) ривожлантирилади. Тадбиркорлик компетенцияси тадбиркорликка оид билим, кўникма ва малакарни ўз ичига олади [36; 248-б.].

<b>Билим</b>	<b>Кўникма</b>	<b>Малака</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• тадбиркор имконияти</li> <li>• тадбиркорлик режаларни тузиш усуллари</li> <li>• мижозларга хизмат кўрсатишни билиш</li> <li>• ишлаб чиқариш жараёнлари</li> <li>• музокаралар юритишни билиш</li> <li>• бизнесни бошқариш</li> <li>• бозор</li> <li>• рақобатчилар</li> <li>• тадбиркорлик соҳасининг ҳуқуқий асослари</li> <li>• кўмаклашиш ва молиялаш манбалари</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• маркетинг</li> <li>• молиявий бошқарув</li> <li>• ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этиш</li> <li>• режалаштириш</li> <li>• раҳбарлик (коучинг: ходимларни бошқаришнинг замонавий хили)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• етакчилик</li> <li>• имкониятлар доирасида ҳаракат қилиш</li> <li>• ахборотни яқка тартибда қидириб топиш</li> <li>• малака</li> <li>• шартномаларни бажариш қобилияти</li> <li>• муаммоларни ҳал этиш</li> <li>• мунтазам режалаштириш</li> <li>• таваккал қилиш қобилияти</li> </ul>

### 1.2.1-расм. Тадбиркорлик компетенцияси

Таъкидлаш лозимки, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тадбиркорлик, иқтисодий билим асослари ва тарбия фанлари педагог кадрларини тайёрлашда давлат стандартлари ва аниқ механизми мавжуд эмаслиги туфайли кадрларни ўқитиш, улар малакасини ошириш бозор иқтисодиёти учун қайта тайёрлашга бўлган ўзгарувчан эҳтиёжларга тезкор мослаша олмайди [96; 105-106-б.].

Ушбу ҳолатда “Ким бўлмоқ?” деган савол “Ким керак?” деган савол билан боғланиши керак [36; 247-248-б.], яъни ишчи кучини тайёрлаш иқтисодиётнинг талаблари ва эҳтиёжларига мос келиши керак (1.2.2-расм).



**“Ким бўлмоқ?” ↔ “Ким керак?”**

- иқтисодиёт эҳтиёжларига мос ҳолда ўқувчи ёшларни илмий-ташкилий касбга йўналтириш
- билимларни янги техника ва технологиялар талабларига доимий равишда мос келишини таъминлаш
- кадрларни қайта ўқитиш ва малакасини ошириш каби ишчи кучларини тайёрлаш жараёнларини ривожлантириш ва такомиллаштириш
- кадрларнинг касбий ва малакавий кўтарилиш тизимини яратиш
- кадрлар тайёрлашнинг энг самарали шаклларини танлаш

**1.2.2-расм. Тадбиркорлик таълими тизимида иқтисодиётнинг талаб ва эҳтиёжлари**

Ривожланган мамлакатларда жамиятнинг келажаги мамлакатда таълим тизимининг ривожланганлиги билан белгиланади. Юртимизда узлуксиз таълим самарадорлигини оширишда битирувчиларни бандлигини таъминлаш давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Бизнингча, бозор ислохотларини чуқурлаштириш шароитида Ўзбекистон иқтисодиётини тадбиркор кадрларга бўлган эҳтиёжларини таъминлаш учун хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини такомиллаштиришнинг янада самарали дастурини ишлаб чиқиш зарур. Мазкур дастур ўқувчи ёшларда тадбиркорлик кўникмаларининг шаклланишида ҳамда ўзини иш билан банд қилувчи ёшлар сони ўсишининг истиқболли тенденцияларини ҳисобга олиши ва кенг ихтисосли тадбиркорларни тайёрлашнинг турли шаклларида фойдаланишнинг

кенгайишини кўзда тутиши керак [98; 35-46-б.]. Бундан ташқари, Ўзбекистонда кадрлар тайёрлашга қандай янги омиллар таъсир кўрсатиши мумкинлигини назарда тутиш даркор (1.2.3-расм).

#### Давлат ва хусусий секторларида кенг соҳадаги мутахассисларга бўлган талабга таъсир кўрсатадиган омиллар

- меҳнат қилиш соҳасини ривожлантириш
- доимий равишда ортиб боровчи эҳтиёжларни қондириш зарурати
- меҳнат унумдорлигини ошириш эҳтиёжи
- технологик ва саноат ўзгаришлари
- бевосита фирмаларда кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш зарурати
- жаҳон амалиётида янги турдаги касбларни жорий этиш

#### Шу муносабат билан ишбилармонлик таълими

- ноу-хауни ўқитиш масалаларида ҳар томонлама таълимга айланади
- содир бўлаётган ўзгаришларга тезда мослашиш имконини берувчи масъулиятли бўлади
- мотивациялашган, бу ҳар бир таълим олувчида ўқишни давом эттириш истагини ривожлантиришга кўмаклашади
- интеграциялашган, яъни назарий ва амалий ўқишни оқилона уйғунлаштиради

#### 1.2.3-расм. Ишбилармонлик таълимига таъсир этувчи омиллар

Замонавий шароитда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари муайян педагогик тизим лойиҳаси сифатида тадбиркорлик таълими технологияларини ишлаб чиқиш учун асос бўлади [14; 25-28-б.].

Педагогик жараёнда таълим технологиялари педагогик технологиялар мазмуни билан боғлиқ. 1.2.4-расмда педагогик технология бўйича МДХ мамлакатлари мутахассислари фикрлари [131; 61-63-б.] келтирилган бўлиб, унда ўқув жараёнини технологик ёндашган ҳолда лойиҳалаш ғояси илгари сурилган.



**В.П.Бесьпалко**

Педагогик технология – бу ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган ўқувчи шахсини шакллантириш жараёни лойиҳасидир

**В.М.Кларин**

Педагогик технология ўқув жараёнига технологик ёндашган ҳолда, олдиндан белгилаб олинган мақсад кўрсаткичларидан келиб чиқиб, ўқув жараёнини лойиҳалашдир

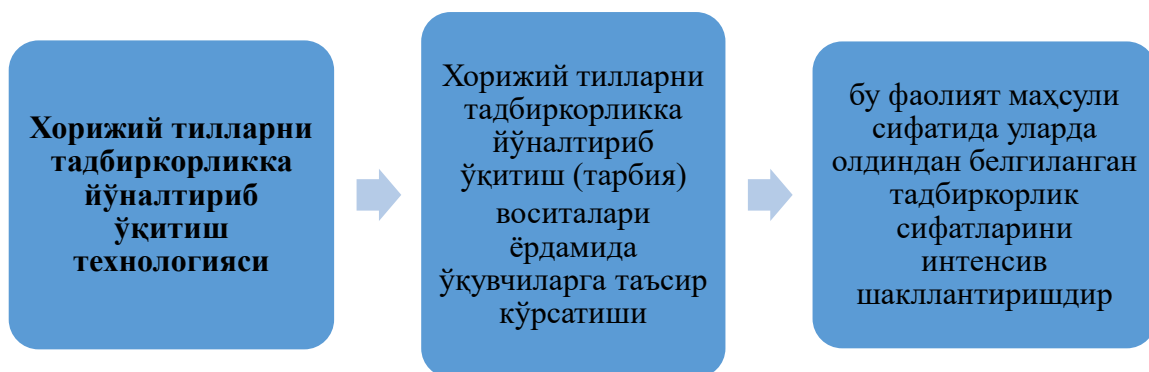
**Н.Ф.Тализина**

ҳар бир педагог реал педагогик жараённи ташкил этишдан олдин ўқув жараёни ҳақида технологик даражада билимлар тизимини билиб олган бўлиши шарт, деб ҳисоблайди

#### **1.2.4-расм. Педагогик технологиялар (МДХ мамлакатлари мутахассислари фикрлари)**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари – таълим жараёнида кўпроқ бўлажак тадбиркор шахсига қаратилган, фаоллаштирувчи методлар ва замонавий таълим воситаларидан фойдаланган ҳолда ўқув мақсадига эришишни кафолатлайдиган тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш жараёнидир [53; 97-98-б.].

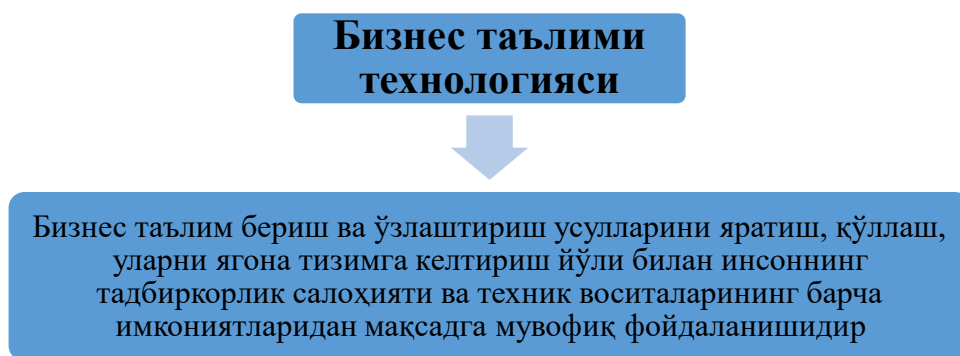
Педагогик адабиётларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш технологияси тушунчалари ҳақида аниқ таърифлар мавжуд эмас. Тадбиркорликка оид педагогик ёндашувларни таҳлил қилиб, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш технологиясига таъриф 1.2.5-расм келтирилган.



### 1.2.5-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш технологияси

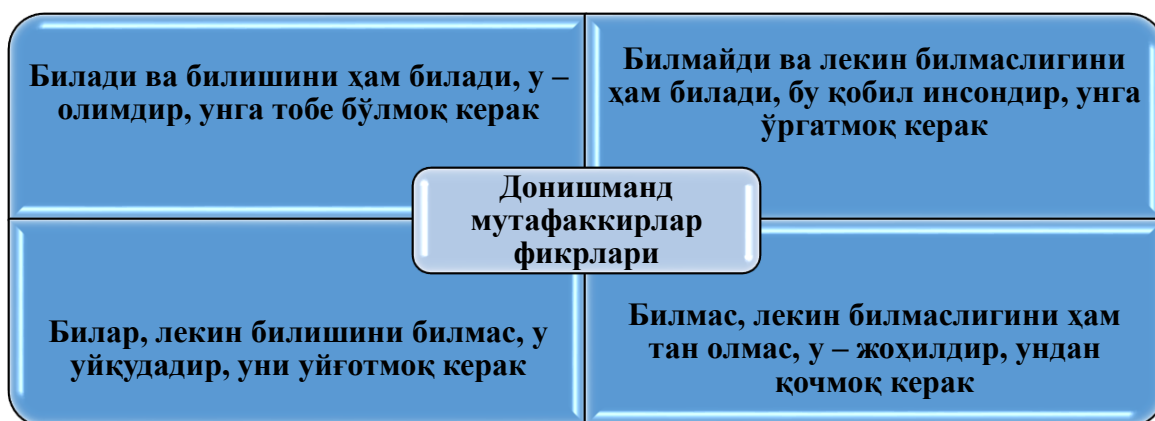
Тадбиркорлик таълими кўп ҳолларда бизнес таълимга қиёсланади, 1.2.6-расмда бизнес таълим технологияси тушунчаси таърифланган. Мамлакатимиз ривожланишининг энг муҳим шарти – замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривож асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимини яратишдан иборат [39; 308-309-б.].

Хорижий тил ўқитувчиларининг фаолияти шахсни тарбиялаш жараёнида ўқитувчи ҳамisha нимани қандай ўқитиш кераклиги тўғрисидаги саволларга жавоб топиши, ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантиришда тизимли, интеграцион ва компетенциявий ёндашиши зарур [31; 106-б.].



### 1.2.6-расм. Бизнес таълими технологияси

Педагог ўзи ўқитаётган ўқувчиларнинг руҳиятларига мос равишда мулоқотда бўла олиши, замонавий педагогик технологияларни эгаллаш ва ўқув-тарбия жараёнида тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш усуллари қўллай олиши лозим.



### 1.2.7-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда донишманд мутафаккирлар фикрлари

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда педагогик маҳорат ва маданиятга эга бўлган тажрибали ўқитувчи ҳар қандай шароитда ўқувчилар қалбидан жой топа олади. Зеро Конфуцийнинг “Ўзини камол топтира олмаган инсон, ўзгалар камолотини таъминлай олмайди” ёки Низомий Ганжавийнинг: “Ҳамиша ярагил халқ хизматига, Безак бўл оламу, одам зотига” [31; 106-107-б.], - деган пурмаъно сўзлари бежиз айтилмаган. 1.2.7-расмда тадбиркорлик сифатларини акс эттирувчи донишманд мутафаккирлар фикрлари келтирилган.

Тадбиркорлик маҳоратига эга бўлган таълим-тарбия берувчи устознинг адашишига ҳаққи йўқ, чунки нотўғри қўйилган бир қадам инсонни ҳалокатга олиб боради. Зеро, Абдулла Авлоний “Тарбия биз учун ё ҳаёт-ё мамот, ё нажот-ё ҳалокат, ё саодат-ё фалокат масаласидир” [31; 106-108-б.], деб бежиз айтмаган.



**1.2.8-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда ўқитувчига қўйиладиган талаблар**

Маданият ўқитувчининг юксак фазилатларидан дарак берса, маҳорат эса, уни касб эгаси даражасига кўтаради [37; 52-54-б.].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда ўқитувчига қўйиладиган талаблар ичида шахсий фазилатлар биринчи ўринда туради (1.2.8-расм).

Ўқитувчининг бошқарувчанлик фаолияти, тадбиркорлик сифатлари ҳам ўта муҳим вазифадир.

“Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ, жаҳлдор бўлишни билиши лозим, у ўзини шундай тутиши лозимки, унинг ҳар бир ҳаракати тарбияласин”. А.С.Макаренконинг ушбу ҳикматли сўзлари ҳар бир ўқитувчи учун муҳимдир. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда нутқ маданияти, сўз бойлиги ҳам ўқитувчининг асосий қуролидир. Бу тўғрисида Абдулқодир Нурий ал-Барзанжий шундай дейди: “Тилнинг ширинлиги ва хулқнинг поклиги сен учун ҳар қандай оғир ишни енгиллаштиради, тор ризқингни кенгайтиради, етолмаган мақсадларингга

етказади, одамлар сени севади ва сенинг фойданг учун меҳнатини аямайди” [31; 106-107-б.].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш уларда тил билан боғлиқ тадбиркорликка оид мулоқот кўникмаларилари шакллантиришни, тадбиркорлик тушунчаларини интеграцион ривожлантиришни назарда тутди. Шунингдек, бизнес мунозараларда ютиб чиқиш, тадбиркорликка оид дунёвий ва минтақавий дастурларда иштирок этиб тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантиришга имкон беради.

Ривожланган мамлакатларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш ўқувчилар ва талабаларни ўзларининг компаниясини очишга ундаш кераклигини англатиши бизнесни бошлаш деб қараладиган тадбиркорликнинг жуда тор таърифига асосланади. Ўқувчиларни мустақил ҳаётга тайёрлаш ва уларда тадбиркорлик сифатларини шакллантириш тадбиркорликнинг кенг тушунчаси сифатида талқин этилади [107; 417-430-б.]. Ўқувчи ёшларнинг қобилиятларидан келиб чиқиб, жамиятдаги мавжуд тадбиркорликка асосланган қадриятларни ўргатиш орқали келгусида касб танлаш, иқтисодиётда янги қиймат ярата олиш кўникма ва малакаларини шакллантириш хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмининг асосини ташкил этади.

***Нима учун*** тадбиркорлик таълим билан боғлиқ бўлиб, аввало иқтисодий нуқтаи назардан кўриб чиқилган? Олий таълим ва касб-хунар коллежларида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда етарлича иш тажрибалар мавжуд, бироқ бошланғич ва умумий ўрта таълим мактабларида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш йўлга қўйилмаганлигини кузатишимиз мумкин. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш орқали ўқувчиларни дарс жараёнларида янада фаол бўлишга жалб қилиш, уларда юқори мотивация уйғотиши мумкин [28; 46-б.]. Бу эса ўқувчи-ёшларда ўзларининг олган билимларига асосланиб иқтисодиётда қўшимча қиймат яратиш, юқори иштиёқли ва фаол бўлишлари

мумкинлигига ва ўрганилаётган билимларининг амалда қанчалик муҳимлигини намоёйиш қилишга имкон беради.

Мактаб ёшидаги, хусусан, бошланғич таълим босқичидаги хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш деярли кузатилмайди, юқори синфларда тадбиркорлик ташаббусларининг аксарияти бошқа ўқув фанларига берилмасдан иқтисодий, тадбиркорлик асослари фанларида акс эттирилган. Шунингдек, тарбия фани ҳамда хорижий тиллар дарсликларида ҳам тадбиркорликка оид мавзулар ҳамда ўқув топшириқларни кузатишимиз мумкин. Касб-ҳунар коллежларида тадбиркорлик фаолияти касбий таълим таркибида ўқитилади [33; 88-90-б.].

Ўқувчиларни қандай қилиб тадбиркорликка жалб этиш бўйича олиб борилган кўпгина тадқиқотлар, изланишларга кўра ёшларни кўпроқ тадбиркорликка жалб қилишнинг ягона усули - бу "амалиёт орқали ўрганиш"га асосланган ёндашувлардир [51; 654-655-б.]. Аммо тадқиқотчилар орасида ўқувчиларнинг фанлараро гуруҳларда ишлашлари ва таълим муассасаларидан ташқарида жамоатчилик билан ўзаро муносабатда бўлишлари ўқувчилар ўртасида тадбиркорлик қобилиятларини ривожлантиришнинг энг кучли усули эканлиги тўғрисидаги ёндашувлар кучайиб бормоқда [51; 655-656-б.] ва бу ёндашувлар жамият учун қандайдир қиймат яратилиши кераклигини назарда тутаяди.

Халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидалари ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш, уларда ижодкорлик, уддабуронлик, ишбилармонлик, мустақил фикрлаш каби тадбиркорлик сифатларини ривожлантиришни назарда тутаяди.

Мактабда олинган билим инсоннинг келгуси ҳаёт йўлини белгилайди. Кўпчилик бу билимни баҳо билан ўлчайди, аммо баҳо билимни белгиловчи аниқ мезон эмас [90]. Мамлакатимизда ўқувчилар билимини халқаро

талабларга етказиш, унга мослигини ўрганиб бориш мақсадида PISA, TIMSS каби баҳолаш дастурларини кенг қўллаш режалаштирилди.

PISA бўйича баҳонинг 50 баллга ошиши ҳар йиллик Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)нинг 1%га ўсишини таъминлайди. Ушбу дастурда ўқувчиларнинг билим сифати мониторинги ўқиш, математика, молиявий, компьютер, табиий-илмий саводхонлик йўналишлари бўйича аниқланади. Тадқиқотда 15 ёшу 3 ойликка тўлиқ тўлган ва 16 ёшу 2 ойликка тўлганлар ўртасидаги ёшдаги, мамлакатдаги 7 ва ундан юқори синфларда ўқиётган ўқувчилар иштирок этадилар.

Замонавий шароитда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидаларини аниқлаштиришга асосланган ёндашувлар таҳлиliga кўра халқаро тадқиқотларда олинган натижалар мамлакатдаги таълим сифати ва унинг халқаро стандартларни ҳисобга олган ҳолда эгаллаган ўрни тўғрисида хулосалар чиқариш имконини беради [122; 1-2-б.]. Ушбу концептуал қоидаларда халқаро тадқиқотлар уйғунлигида таълим соҳасидаги миллий тадқиқотларни сифатли ўтказишга ҳамда диагностика қилишга, дидактик таъминотининг барқарорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

### **1.3-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда хорижий давлатлар тажрибаси**

Дунёда таълим йўналиши бўйича илмий салоҳият шиддат билан юксалиб бораётганлиги ҳеч кимга сир эмас. Ривожланган мамлакатлар таълим тизимида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш бўйича таълимга кўплаб янгиликлар киритилмоқда. 2006 йилда Европа Иттифоқига аъзо давлатларда компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартлари таянч компетенциялари номланишида ташаббускорлик ва тадбиркорлик компетенцияси [127] жорий қилинганлигини кузатишимиз мумкин (1.3.1-расм).

Умумий ўрта таълимда тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг принципиал янги методологияси сифатида тадбиркорликка оид компетенциявий ёндашувга асосланган таълимни амалиётга жорий этишда Жанубий Корея ва Япония давлатларининг [47; 192-195-б.] таълими тизими халқаро илғор тажрибалари ўрганиб чиқилди.

Дунёнинг бир қанча ривожланган давлатлари қатори Жанубий Кореяда ўқувчиларда тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш 13 ёшдан бошланади [47].

1.3.2-расмда Жанубий Корея таълими тизимидаги ўзига хос хусусиятлари келтирилган.

<b>Европа Иттифоқига аъзо давлатлар (28 давлат: Буюк Британия, Венгрия, Германия, Финляндия, Франция, Испания, Италия, Австрия, Бельгия, Болгария, Греция, Дания, Ирландия, Кипр, Латвия, Литва, Люксембург, Мальта, Нидерландия, Польша, Португалия, Румения, Словакия, Словения, Хорватия, Чехия, Швеция, Эстония)</b>	Она тилида мулоқот қила олиш
	Чет тилида мулоқот қила олиш
	Математик саводхонлик, фан ва техника оид
	Информацион технологиялардан фойдаланиш
	Ўрганиш учун ўқиш ёки мустақил билим олиш
	Ижтимоий ва фуқаролик компетенцияси
	Ташаббускорлик ва тадбиркорлик компетенцияси
Турли маданиятлар, қадриятларни тушуниш ва намойиш этиш компетенцияси	

### 1.3.1-расм. Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартлари

Корея ҳукуматининг ялпи ички маҳсулоти 1980 йилларда Тайванд давлатининг ялпи ички маҳсулоти билан бир хил кўрсаткичга эга бўлган. 1990 йилга келиб, Жанубий Корея давлатининг ялпи ички маҳсулоти 10 фоизга ошган, бироқ Тайванд давлатининг ялпи ички маҳсулоти ўзгаришсиз қолганлигини кузатишимиз мумкин. Бунга асосий сабаб Жанубий Корея



давлатида таълим тизимини натижавийлигини ошириш орқали иқтисодиёт ривожланишига таъсир кўрсатишга урғу берилганлигидадир [47; 193-195-б.]. Ҳозирги кунда Жанубий Корея давлати таълим ва инновация соҳасида дунёнинг энг ривожланган давлатларидан биридир.

**Корея халқида тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришга бўлган интилиши хусусияти**

**Жанубий Кореяда таълим тизимида педагогларнинг аксарияти эркаклардан иборат бўлганлиги хусусияти**

**Дардан ташқари қўшимча тадбиркорликка оид амалий машғулотлар хусусияти**

**Ёшларнинг тадбиркорлик таълимига кўп вақт сарфлаганлиги хусусияти**

### **1.3.2-расм. Жанубий Корея таълими тизимидаги муваффақиятларининг хусусиятлари**

Кўплаб тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ривожланган Жанубий Корея таълими тизимидаги муваффақиятларининг асосий калити таълим муассасаларида таълим олувчиларда тадбиркорликка йўналтирилган амалий ташаббускорлик кўникмаларини шакллантиришдаги хусусиятларида деб изоҳланмоқда [47;193-194-б.].

Жанубий Кореяда ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожланишида мактаб таълими инсонларни шахс сифатида тадбиркорлик билан ўз-ўзини банд қилиш кўникмаларини шаклланишини юзага келтирувчи омил бўлганлигини билдиради.

Дарсдан ташқари қўшимча тадбиркорликка йўналтирилган амалий машғулотлар хусусияти шундаки, 9 ёшлик Жанубий Кореялик ўқувчиларнинг мактабда ўзлаштириган фанларини кундалик ҳаётида қўллай олиш бўйича амалий билимларини ривожлантиришга алоҳида урғу берилиши ва бу кўрсаткич халқаро тадқиқотларда юқори даражаларни эгаллаганлиги билан изоҳланади.

Япон таълим тизимида хусусий сектор ҳажмини ортиши хусусияти, бошқа соҳалардаги каби рақобат муҳитини ривожланганлиги

Таълим муассасаларида инглиз тилини ўрганиш орқали ривожланган Европа давлатлари тажрибаларини янада тезроқ ўзлаштирилаётганлиги

Таълим тизимларида иштирокчиларнинг масъуллиги ва тўғридан-тўғри жавобгарлиги билан илмий янгиликлар амалиётга тезкор тадбиқ этилаётганлиги

Таълим тизими ўқув дастурлари ҳар йилда янгиланиши ва такомиллаштирилиши хусусияти, фан йўналишларидаги замонавий янгиликлар ва ўзгартиришлар ўқув дастурларида акс этирилиши, таълим мазмуни йилдан йилга мазмун моҳияти жиҳатидан такомиллашиб бораётганлиги

Таълим тизими босқичлари жараёнларидаги имтиҳон назоратлари талабларини юқорилиги ва кескин чоралар қўйилиши хусусияти

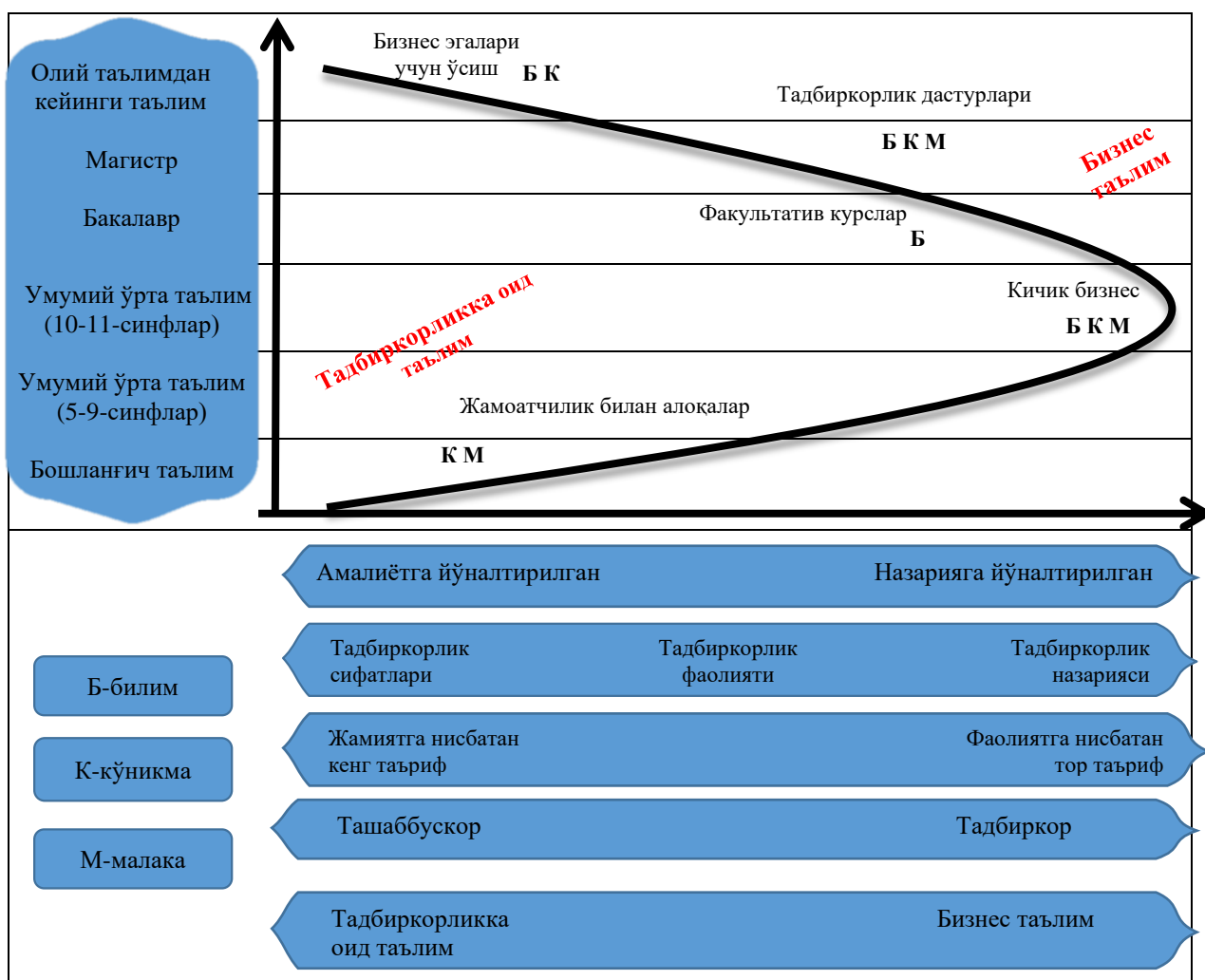
### **1.3.3-расм. Япония таълими тизимидаги муваффақиятларининг хусусиятлари**

Ёшларнинг тадбиркорлик таълимига кўп вақт сарфлаганлиги хусусиятига кўра, миллий жиҳатдан умумий хусусиятларга эга бўлган Япония давлатининг таълим тизимида инсон ресурслари учун индустриал иқтисодий ривожлантириш муҳим саналиб, 1964 йилда коллеж дастурлари 2 ёки 3 йиллик дастурларга алмаштирила бошланди. Бу 1980 йилга келиб Японияда таълими

тизимини халқаро хусусиятлари ривожланиши ҳамда коллежлар тизимида хусусий секторнинг ошишига [47; 192-193-б.] олиб келди.

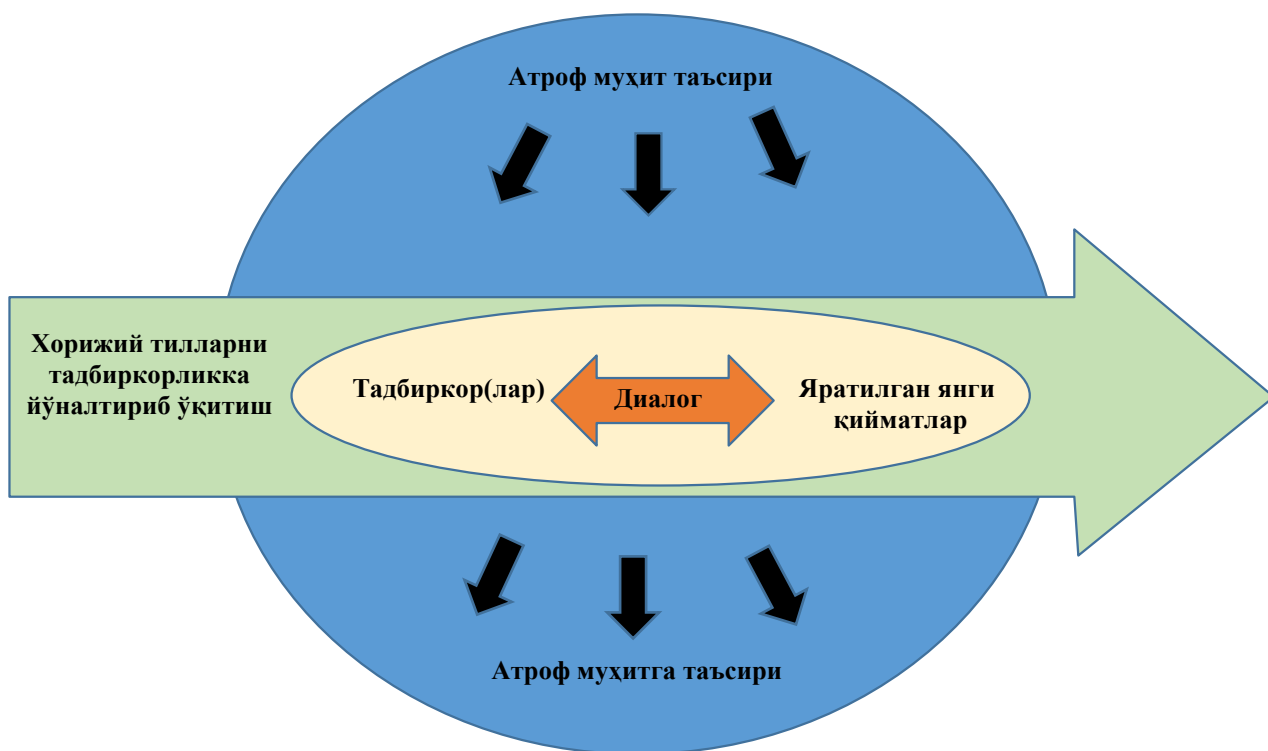
Ўқув дастурлари 3 соҳада амалга оширилиб улар: турли мавзулар, ахлоқий таълим ва ихтиёрӣ фаолиятдан иборат. Мактаб ўқув дастурларига хунармандчилик, уй ишлари билан шуғулланиш каби тарбиявий аҳамиятга эга дарслар киритилган бўлиб, асосий эътибор ўқувчида кашфиётчилик хусусиятларини ривожлантириб боришга қаратилган [26].

Япония ёшлари таълимида асосан тижорат йўналишидаги хизмат кўрсатиш амалга оширилади. 1.3.3-расмда Япония таълими тизимидаги ўзига хос хусусиятлари келтирилган.



**1.3.4-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда ишлатиладиган атамаларнинг умумий шарҳи**

Ривожланган мамлакатларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда энг кўп ишлатиладиган иккита атама бу тадбиркорликка оид таълим ва тадбиркорлик таълимидир. “Тадбиркорликка оид таълим” атамаси асосан Буюк Британияда қўлланилади ва шахсий ривожланиш, тафаккур, кўникма ва қобилиятларга кенгроқ эътибор қаратилади. “Тадбиркорлик таълими” атамаси эса корхона ташкил этишининг ўзига хос контекстига урғу бериш, ўзини иш билан таъминлашни англатади. Америка Қўшма Штатларида ишлатиладиган ягона атама бу тадбиркорлик таълимидир [20; 577-597-б.].



**1.3.5 - расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга атроф муҳит таъсири**

Тадбиркорлик ва тадбиркорликка оид таълим тўғрисидаги тушунчалар таълим соҳасида "кенг" ва "тор" маъноларда қўлланилади (1.3.4-расм). Тадбиркорликнинг тор таърифига кўра, бу имкониятларни аниқлаш, бизнесни

ривожлантириш, ўз-ўзини иш билан таъминлаш, корхоналарни яратиш, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишдир [52; 78-79-б.]. Тадбиркорликнинг кенг таърифига кўра, бу шахсий ривожланиш, ижодкорлик, ўзига ишониш, ташаббускорлик, удабуронлик каби сифатлар билан боғлиқ. Қайси таъриф ва ёндашув қўлланилса ҳам таълим мақсади, аудитория мақсади, дарс мазмуни, ўқитиш усуллари ва таълим олувчиларни баҳолаш мезонларига ўз таъсирини кўрсатмай қолмайди. Дастлаб дунё миқёсида тадбиркорликка йўналтирилган таълим олий ўқув юртларида жорий этилди ва 2001 йилда фақат АҚШда 1200га яқин бизнес мактабларида ташкил қилинган [35; 335-336-б.]. 2012 йилга келиб, ривожланаётган мамлакатларда бундай таълим сиёсий босим остида амалга оширилди. Бугунги кунда тадбиркорлик таълими кўплаб мамлакатларда саноат ва таълим сиёсатининг муҳим қисмига айланди.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари атроф муҳит таъсирида такомиллашиб, тадбиркорлар ва яратилган янги қийматлар орқали атроф муҳитга ҳам ўз таъсирини кўрсатади (1.3.5 – расм).

Тадбиркорлик – тадбиркор шахсларларнинг ўсиб, ривожланиб бориш жараёнидир [19; 131-135-б.]. Бу нафақат ишбилармон шахс билан, балки шахс ва тадбиркорлик имкониятлари ўртасидаги муносабат билан, яъни Шане таърифлаганидек индивидуал-имконият занжири билан ҳам боғлиқ. Стивенсон ва Жарилло тадбиркорликни "жисмоний шахслар ўзлари ёки ташкилотлари томонидан берилган имкониятлардан фойдаланиб, қиймат ярата олиш жараёнидир", [136; 95-б.] деб таърифлайдилар.

Бруят ва Жулиен конструктив ёндашувдан фойдаланадилар ва тадбиркор ҳамда у томонидан яратилган янги қийматни, тадбиркорлик муҳитини, тадбиркорлик жараёнининг ўзаро таъсирини вақтга боғлиқлигини таъкидлаб, "индивидуал" ва "тадбиркор" атамаларини биргаликда қўлланилишини таклиф қиладилар. Уларнинг фикрича, шахс ва у яратган янги қиймат

тадбиркорликнинг асосини ташкил этади. Шу каби ёндашувлар 1.3.2-жадвалда акс эттирилган.

### 1.3.2-жадвал

#### Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асосларини такомиллаштириш бўйича ёндашувлар

	Шахсий даража	Ташкилий даражаси	Ижтимоий даража	Адабиётлар
<b>Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини такомиллаштиришнинг долзарблигини ўрганиш бўйича ёндашувлар</b>				
<b>Иш жойларини яратиш</b>	Шахснинг ривожланиши иш ўринлари яратилишини оширади	Ривожланаётган ташкилотлар кўшимча иш жойларини яратади	Тадбиркорлик ва инновация янги иш ўринларини яратишда асосий йўналиш	(Жонес ва Иредале, 2010, Ҳиндле, 2007, Куратко, 2005, Волкманн, 2009)
<b>Иқтисодий муваффақият</b>	Тадбиркорлик одамларга иқтисодий муваффақиятларни бериши мумкин	Ташкилий янгилаш ҳар бир фирманинг узок муддатли муваффақияти учун асосдир	Янгилаш жараёнлари иқтисодиётнинг ҳаётий асоси ҳисобланади	(Куратко, 2005, Ўсоннор, 2008, Волкманн ва бошқалар, 2009, Горман ва бошқалар, 1997)
<b>Глобализация инновация ва янгилаш</b>	Инсонларда тадбиркорлик кўникмалари ва қобилиятларининг мавжудлиги бутун дунёни ривожлантиради	Бозор тузилмаларини ўзгартиришда тадбиркорлик фирмалари ҳал қилувчи рол ўйнайди	Тартибга солинган ва мослашувчан бозор шароитида одамлардан юқори даражадаги тадбиркорлик кўникмалар талаб қилинади	(Ҳенри ва бошқалар, 2005, Жонес ва Иредале, 2010, Куратко, 2005, Ҳитти ва Ўгорман, 2004)
<b>Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини мактаб ёшидан оқ жорий этилишининг истиқболли ёндашувлари</b>				
<b>Кувонч, иштиёқ, ижодкорлик</b>	Яратувчанлик, қиймат яратиш ва ижодкорлик инсонларда кувонч ва мағрурликнинг асосий манбаидир	Ходимларнинг ижодкорлиги ва кувончлари янги ва мавжуд ташкилотларнинг ишлаши учун зарурдир	Миллатларнинг иқтисодий бойликлари фуқароларининг фаровонлигига боғлиқдир	(Амабиле ва Кҳаире, 2008, Амабиле ва Крамер, 2011, Госс, 2005, Диенер ва Сух, 2003)
<b>Ижтимоий муаммолар</b>	Инсонлар иқтисодий муваффақиятларга эришиб, жамиятни ўзгартириши мумкин	Тадбиркорлик ташаббуслари сабаб коорпорациялар кичик тадбиркорлар билан ҳамкорлик қилади	Ижтимоий тадбиркорлик бозор иқтисодиёти ҳал қила олмаган муаммоларни ҳал қилади	(Волкманн ва бошқалар, 2009, Куратко, 2005, Сеелос ва Маир, 2005, Аустин ва бошқалар, 2006, Рае, 2010)

Жамиятда тадбиркорларни асосан туғма фазилатларга эга бўлган ва ноқулай шароитларда ёлғизликда ишлашни афзал кўрган эркак қаҳрамон

шахслар сифатида англаш каби умумий тенденция мавжуд [72; 223-224-б.]. Таълимда тадбиркорлик тўғрисидаги бундай қарашни қўллаш самарасиз бўлиб, жамоавий тадбиркорлик ҳаракатларидаги потенциалга аҳамият бермасликка олиб келади. Бу каби тадбиркорликнинг эскирган, гендер нуқтаи назари билан ёндашиш аёлларнинг тадбиркорлик фаолиятидан бегоналашувига сабаб бўлади [79; 12-18-б.]. Таълим соҳасига кўпроқ мос келадиган тадбиркорлик фаолиятининг алтернатив кўриниши - бу инсон фаолиятини умумий омил сифатида қараш ва асосан таълим орқали ҳар ким ўрганиши мумкин бўлган тадбиркорлик усулларни ўз ичига олади. Сўнгги тадқиқотлар шуни кўрсатдики, компанияларнинг муваффақияти тадбиркорнинг ўзига эмас, балки тадбиркорларнинг ўзаро ҳамкорлигига боғлиқ.

Хорижий тажриба ва тадқиқотларда тадбиркорлик таълимига уч хил ёндашув мавжуд [52; 77-78-б.]:

Биринчи ёндашувга кўра, тадбиркорлик тушунчаси ҳақида назарий билимларни ўз ичига олади.

Иккинчи ёндашув - бу бўлажак тадбиркорларга тадбиркорлик фаолияти бўйича ўқитиш учун зарур билим ва кўникмаларни беришга қаратилган касбга йўналтирилган ёндашувни англатади.

Учинчи ёндашув эса ўқитиш жараёнида дарс машғулотларини тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришга асосланиб, ушбу ёндашув кўпинча тадбиркорликни кенг таърифига таянади ва уни умумий таълимдаги бошқа фанларга қўшиб, тадбиркорлик хусусиятлари, жараёнлари ва тажрибаларини асосий мавзу билан боғлайди.

Тадбиркорлик таълимидаги ёндашувларда ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари тизимли, интеграцион, компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлиги акс этганлигини кўришимиз мумкин.

Гарчи тадбиркорлик ҳақидаги назарий билимларни ўргатиш, тадбиркорлик фаолияти бўйича ўқитиш асосан касб-ҳунар ва олий таълим муассасалари ўқувчи-ёшларини ўқитишга тегишли бўлса-да [135], хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг интеграциялашган ёндашуви барча талабалар ва ўқувчиларга қўлланишлиши мумкин. Демак, биринчи ёндашув (about) тадбиркорлик ҳақида, иккинчи ёндашув тадбиркорлик фаолияти бўйича (for), учинчи ёндашув хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга (through) асосланади. Шу билан бирга, ресурслар ва вақт чекловлари, ўқитувчиларнинг тажрибалари етарли эмаслиги, баҳолаш мезонидаги муаммолар ва харажатлар [87; 11-13-б.] хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини такомиллаштиришга таъсир этувчи омиллар ҳисобланади.

### **Биринчи боб бўйича хулоса**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асослари касбга йўналтирилганлик хусусиятига эга бўлиб, ўқитишнинг фаол услублари билан хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмасини ташкил этишга асосланган халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидалари тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш механизмнинг мазмуни бўлган ўқитишнинг узлуксизлиги, модуллилик, инвариантлик, амалий йўналишига эга бўлишида субъективлик, интегративлик, дифференциал (табақаланиш), индивидуидуаллаштириш, мосланувчанлик ва рефлексивлик тамойилларига асосланади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмларини тизимли, интеграцион,



компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлигини таъминлаш тадбиркорларни тайёрлашнинг муҳим шаклларида бири ҳисобланади.

Халқаро манбаларда “тадбиркорлик” ва “тадбиркор” тушунчалари турлича талқин қилинади. Шимолий ва Шарқий Европада, Шветция ва Болтиқ бўйи мамлакатларида кўпинча “Тадбиркорликка оид таълим” атамаси, Финландияда эса “Интернал тадбиркорлик таълими” (“Тадбиркорликка оид таълим”) ва “Экстернал тадбиркорлик таълими” (“тадбиркорлик таълими”) атамалари қўлланилади.

Фикримизча, ўқув фаолиятида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асослари бу фаолият айрим кишилар бажарилишини аста-секинлик билан ўқувчининг ўзига ўқитувчининг иштирокисиз мустақил бажариш учун ўтказилишидир.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асосларини такомиллаштириш мактаб битирувчиларини бандлигини таъминлашда тадбиркорликка оид компетенциявий таълимни амалга ошириш учун ўтиладиган дарслар ҳамда педагогларнинг ҳам компетентлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидаларини аниқлаштириш ўқувчиларда тадбиркорлик компетенциясини ривожлантириш самарадорлигини ошишига, компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлигини моделлаштиришга хизмат қилади.

## **II БОБ. ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙЎНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ**

### **2.1-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг эдукологик имкониятлари**

Ҳозирги тез ўзгараётган замонда ҳар бир инсон унга мослашиб улгурмаса, ҳаётида турли муаммоларга учрайди. Жумладан, ҳозирги кунда таълим муассасалари битирувчилари кўпгина билим, кўникма ва малакаларга эга бўладилар. Шундай бўлсада, баъзан таълим муассасасини муваффақиятли битирган айрим ўқувчилар, ҳаёти давомида кўп муваффақиятсизликларга учраб туриши мумкин.

Юқорида келтирилган фактлар айрим инсонларнинг билим ва кўникмалари етарли бўлсада уларни турли вазиятларда қўллаш, ўз-ўзини бандлигини таъминлаш тажрибаси етарли бўлмаслигини билдиради.

Республикада ўқувчиларда компетенцияларни шакллантиришда таълимнинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш мақсадида умумий ўрта ҳамда ўрта махсус касб-ҳунар таълими учун компетенциявий ёндашувга асосланган ягона давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари жорий қилинди [33; 89-90-б.]. Таълим муассасаларида ўқув жараёнини ташкил этишда ўқувчиларга тадбиркорликка оид билим, кўникма ва малакаларини ўргатиш билан биргаликда, улардан бевосита кундалик ҳаётида учрайдиган таниш ва нотаниш вазиятларда қўллаш компетенцияларини шакллантириш мақсадида ўқув фанига оид умумий компетенциялар, ҳамда барча инсонлар эга бўлиши шарт бўлган таянч компетенцияларга урғу берилмоқда. Ҳозирги кунда ушбу таянч компетенцияларни 6 та деб белгилаб олинган бўлиб [57; 11-15-б.], ўқувчиларда коммуникатив, ахборот билан ишлаш, шахс сифатида ўз-ўзини ривожлантириш, ижтимоий фаол фуқаролик, умуммаданий, математик саводхонлик кабиларни ўз ичига олади (2.1.1-расм).

Ўсиб келаётган ёш авлодни замон ўзгаришларига тайёрлаш учун уларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантириш билан бирга кундалик

хаётида дуч келадиган вазиятлар [70; 79-85-б.], муаммоларни ечишда қўллай оладиган, ўз-ўзини бандлигини таъминлай оладиган қилиб тарбиялаш зарур. Бундай вазифани таълимда тадбиркорликка оид компетенциявий ёндашувга асосланган таълим технологияларини қўллаш орқали амалга оширилади.



### 2.1.1-расм. Таянч компетенциялар

Ўқувчиларда тадбиркорликка оид компетенцияларни шакллантириш учун аввало, педагогнинг ўзи компетент бўлмоғи лозим. Ўқувчиларда қизиқиш уйғотиш, ўзининг орқасидан эргаштира билиш учун ўқитувчи мустаҳкам иродага, билимга эга бўлиши билан биргаликда, тадбиркорликка оид педагогик салоҳияти юқори бўлиши талаб этилади. У доим фаол ва ижодий фикрловчи шахс бўлиши лозим. Педагог ҳар бир ўқувчи учун намунали шахс бўлиб ҳар қандай вазиятда туғилган муаммонинг ечимини мустақил равишда топа олиши керак [48; 154-155-б.].

Тадбиркорликка оид компетенциявий ёндашувнинг муҳим буюртмачилари ўқитувчи ва педагоглар ҳамдир. Бу умрида компьютер ишлатмаган одамга совға қилинган қимматбаҳо компьютерга ўхшайди. Бир томонидан янги имкониятлар, иккинчи томондан дастлабки даврда уни

ўрганиш учун жуда кўп машаққатли меҳнат талаб қилади. Бундай оғир меҳнатни ўз бўйнига олмаган педагогларни инерт ва қотиб қолганликда айблашади. Чунки инновацияларни жорий этишда ўзидаги шу хислатни ҳамма педагог ҳам енга олмайди.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, турли сезги аъзоларимиз иштирокида ўзлаштирилган ахборот орадан 2 ҳафта ўтгач, қуйидаги миқдорларда эслаб қолинади [130; 117-б.]:

Ўқиганимизнинг – 10 фоиз.

Эшитганимизнинг – 20 фоиз.

Кўрганимизнинг – 30 фоизи.

Кўрган ва эшитганимизнинг – 50 фоизи.

Гапирганимизнинг – 80 фоизи.

Гапирган ва амалда бажарганимизнинг – 90 фоизи.

Ўтмишда айрим таълим-тарбиявий қарашларда ҳам ўзига хос тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш элементларини учратишимиз мумкин [68; 48-51-б.].

Шунга кўра, юртимиз ҳудудида турли даврларда яратилган айрим тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш элементларига оид фикрларни талқин этамиз.

Бурҳониддин аз-Заржуний (1150 йилда туғилган, вафот этган йили номаълум) Марғилон шаҳрида яшаган. Ўзининг “Таълим олувчига таълим бериш ва таълим бериш йўллари” номли рисоласида [35; 71-72-б.] илм, касб-хунар ўрганишнинг асосий шартлари сифатида, энг аввало, ўқувчида жиддий истак, қатъият ва нон (яъни озиқ-овқати) бўлиши лозимлигини, шундан кейин яхши тадбиркор муаллим ҳамда етарлича вақт зарурлигини ёзган.

Бунда таълим-тарбиянинг юқори самарадорлиги, аввало, ўқувчига, яъни унинг жиддий истагига ва қатъиятига боғлиқ эканлиги кўрсатиб ўтилгани алоҳида эътиборга лойиқ бўлиб, бу эса ҳозирда ўқувчидаги тадбиркорлик мотивларининг қанчалик мустаҳкам бўлиши ҳал қилувчи омил эканлиги

тўғрисидаги хулосаларнинг кўп асрлар олдин ҳам ҳисобга олинганлигини тасдиқлайди [38; 71-72-б.].

Шу билан бирга, билимларни ўзлаштириш учун етарлича вақт кераклиги тўғрисидаги фикр ҳам жуда қимматли бўлиб, ҳозирда барча фанларни чуқур ўзлаштириш учун ўқувчига вақт етишмаслиги маълум. Бунда энг зарури, ўрта ва юқори синфларда ўқув фанларини мустақил фикрлаш ва кундалик ҳаётида қўллай олиш, фойдали қиймат ярата олиш асосида чуқур ўзлаштириш учун ўқувчига вақт етишмайди.

Шунингдек, Алишер Навоий, Ҳусайн Воиз Кошифий [137] ва бошқа йирик мутафаккирлар ҳам таълим-тарбия ҳақидаги масалаларни ҳал қилишда асосий эътиборни ўқувчи, шогирд, муриднинг тадбиркорлик билан бажариши талаб қилинадиган шартларга қаратганлар.

Ушбу талаб ҳозирги энг сўнгги хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларида янги кашф қилинган қоида сифатида қаралмоқда. Бунга ўқувчи тадбиркорлик билан бажариши талаб қилинадиган ўқув фаолиятининг аниқ алгоритмларини яратиш ва қўллаш ғояларига асосланган замонавий механизмларни далил қилиб кўрсатиш мумкин. Буларга таълимнинг жамоа тизими, қобилиятлар даражасида таълим беришнинг демократик тизими ва бошқалар мисол бўла олади [37; 51-55-б.].

Шунингдек, таълим ва тарбия олувчининг тадбиркорлик фаолиятига асосий аҳамият берган қадимги механизмларидан бири – сўфийликда қўлланилган таълим-тарбия тизими ҳисобланади. Бунда шогирднинг ўзи ўзлаштирган билимларни бошқаларга ўргатиш билан шуғулланишини кўзда тутувчи тамойилга риоя қилинганлигини ҳам эслатиб ўтиш лозим. Бунда шогирднинг таълим олишга бўлган истагининг қанчалик жиддийлигини ҳамда таълим олиш, уни амалиётда қўллай олиш, жамият учун фойдали қиймат ярата олиш йўлидаги қийинчиликларга чидаш ва уларни енгиб ўтишга тайёрлиги даражасини қаттиқ, кўпинча кутилмаган кескин синовлардан ўтказилган.



### **2.1.2-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти баҳолаш, назорат, ўқув мотивлари, топшириқлари ва ҳаракатларини ўз ичига олади (2.1.2-расм). Фикримизча, ўқув фаолиятида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти мустақил фикрлашнинг [64], жамиятда ўз ўрнини топишининг, тадбиркорлик билан иш юритишнинг муҳим шarti ҳисобланиб, фикрнинг мустақиллиги ва танқидийлигини таъминлайди.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари ёрдамида таълим сифатини ошириш ғояси ҳозирда ҳам долзарб масалалардан эканлигини таъкидлаш ўринлидир.

Республикамизнинг барча таълим жабҳаларида бўлганидек, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришга оид амалий

усулларидан тадбиркорлик соҳасида ҳам татбиқ қилиш устида ижобий ишлар қилинган [32; 80-81-б.]. Бир неча тадқиқотлар шуни кўрсатадики:

-тадбиркорлик ва ижодкорлик қобилиятларни ривожлантириш учун устоз-шоғирд тизимида ўқувчилар билан индивидуал ишлашга кўпроқ урғу берилади;

-хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларининг аҳамияти аввал ўзлаштирган назарий билимлар билан янги ўзлаштириладиган билимлар орасида мустаҳкам боғланишларининг юзага келиши билан белгиланади;

-хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларининг таълим-тарбия жараёнига кенг татбиқ қилиниши таълим мазмунини бойитишга, уни такомиллаштиришга ва муаммоларини ечишга қаратилган;

-хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш жараёнида шахс фаолиятининг самарали бўлишига ва фойдали қиймат олишга йўналтиради;

-ўзининг эришган ютуғидан қониқиш ҳосил қилади.

Педагогик фаолиятда босқичма-босқичлигини назарда тутадиган тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш механизлари бўлажак мутахассисни ҳаётий, ўқув фаолиятини мустақил қура оладиган, унга тузатишлар кирита оладиган фаол, ижодкор, тадбиркор шахсни шакллантиришга қаратадиган замонавий инновацияларни ўзлаштириш ва ишлаб чиқиш жараёни ҳисобланади [69; 122-125-б.].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш жараёнида машғулот мавзусига доир ўқувчилар билимларини мустаҳкамлаш ва фикрлашини ривожлантириш мақсадида инновацион таълим технологиялар (лойиҳа), интерфаол методлардан унумли фойдаланиш [48; 153-155-б.] мумкин.

Бугунги кунда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш механизмлари таълимнинг янги мазмуни ва тадбиркор шахс ривожланишига

мувофиқ билимларни берадиган асосий восита ҳисобланади. Бу восита ўқувчиларда тадбиркорлик сифатларини ривожлантиради.

Ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришга оид амалий усуллардан ҳамкорликдаги фаолиятга тайёргарлик, тадбиркорлик сифатларини қарор топиши, мустақил тадбиркорлик фаолиятини олиб боришга тайёргарлигининг барқарорлигини ҳисобга олиб қуйидаги эдукологик имкониятларини келтиришимиз мумкин [32; 80-81-б.]:

1. хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш педагог ва ўқувчи мулоқотини яхшилашда ижодий натижага эришиш учун қулай ҳамда кенг имкониятларга эга;

2. хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми таълимда кўргазмали, амалий тушунтириш ҳамда репродуктив усулларини қўллашнинг янги сифатли даражага кўтарилишини таъминлайди;

3. педагог маслаҳати билан ўқувчиларда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш орқали иқтисодий, тадбиркорлик, тарбия фанларини самарали ўзлаштиришларига имкон яратилади;

4. хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари кўргазмалиликни оширади, ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиради;

5. хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларидан фойдаланиш ўқувчиларнинг ишбилармонлик, уддабуронлик билан ахборотлар излаш, топиш, танлаш ва олинган маълумотни жамлаш каби мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантиради;

6. хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларидан фойдаланиш ўқувчини ўз билими ва имкониятларини объектив баҳолашга имкон беради;

7. машғулотларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини қўллаш ўқувчиларнинг умумтаълим фанларига қизиқишлари ва таълим сифатининг ошишига олиб келади.



Шундай қилиб хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти машғулотларда ва дарсдан ташқари вақтларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларидан фойдаланишда ижодкорликни ривожлантиради, психологик-педагогик билимлар асосида ўқув-тарбия фаолиятини тўғри ташкиллаштиришга имкон яратади.



### **2.1.3-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб**

#### **ўқитишнинг дидактик таъминотини такомиллаштириш**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминотини такомиллаштириш ўқув жараёнида ўқувчиларни ижодкорликка йўналтириб, дарс машғулотларида фаол бўлишга ундайди ҳамда олинган билимларни ҳаётий тажрибалар [67; 66-б.] билан мустаҳкамлаб боришини кафолатлайди (2.1.3-расм).

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларидаги ўқитиш усуллари анъанавий ўқитиш усулларидан фарқ қилади (2.1.4-расмга қаранг).

Анъанавий механизм	Тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/> Мавжуд фан доирасида	<input type="checkbox"/> Фанлараро интеграция
<input type="checkbox"/> Индивидуаллик	<input type="checkbox"/> Ижтимоийлашув
<input type="checkbox"/> Қоидаларга асосланган муҳит	<input type="checkbox"/> Интерактив муҳит
<input type="checkbox"/> Ўқитувчи фаол	<input type="checkbox"/> Ўқувчи фаол
<input type="checkbox"/> Назарий	<input type="checkbox"/> Амалий

#### 2.1.4-расм. Анъанавий ва тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларининг қиёсий таҳлили

Анъанавий ўқитиш усулида стандартлаштирилган, мазмунга йўналтирилган, пассив ва битта фанга асосланган ўқув режасидан фойдаланилса, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларида индивидуаллаштирилган, фаол, жараёнга асосланган, лойиҳалаштирилган, ҳамкорликдаги, тажрибали ва кўп тармоқли ёндашувларга урғу берилади. Аммо ушбу мунозараларнинг аксарияти анъанавий ва ноанъанавий ўқитиш, позитивизм ва интерпретивизм фалсафаси ўртасидаги асрлик мунозараларга сабаб бўлмоқда. Бир нечта тадқиқотчилар тадбиркорлик таълими ва конструктив таълим ўртасидаги қисман ўхшашликлар мавжудлигини таъкидлайдилар. Тадбиркорлик таълимига ўхшаш бошқа педагогик ёндашувлар ва ҳаракатлар экспериментал таълим, доимий ўқиш, сервис бўйича ўқитиш, муаммоли, лойиҳага асосланган ўқитиш, катта ёшдагиларни ўқитиш, когнитив шогирдлик ва ижтимоий конструктив таълим кабилардир [16; 550-566-б.].

Рақобатлашадиган позициялардаги курашда бир асрдан кўпроқ вақт давомида анъанавий таълим амалда устувор бўлиб келган. Сўнгги пайтларда

таълим соҳасида тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришга давлатлар томонидан сиёсий даражада эътибор кучайиб бормоқда.

Кўпинча хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми муаммоли вазият, лойиҳалаштириш ва хизмат кўрсатишга ўқитиш каби педагогик механизмларга ўхшашлигини даъво қилувчи педагогик ёндашувлар мавжуд. Лойиҳавий ўқитиш механизмида ўқувчиларга муаммони ҳал қилишда ҳисобот, модел, видео кабилардан фойдаланишга имкон берилган [116]. Муаммоли ўқитиш механизмида муаммолар муҳокама қилинади, бироқ унинг ечимлари муҳокама қилинмайди. Сервис бўйича ўқитиш механизмига жамоат жойларидаги боғларни тозалаш, қарияларни зиёрат қилиш ва муҳтож одамларни озиқ-овқат билан таъминлаш сингари синфдан ташқари дарс машғулотлари назарда тутилади ҳамда ундан чорак ва семестр якунида фойдаланиш кўпроқ самарали бўлиши таъкидланган.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмининг баъзи ўзига хос хусусиятлари шундаки, нафақат муаммоларни ўрганиш, балки ташқи дунё билан ҳамкорликда ўқитиш тадқиқ қилинади ва диққатни жалб қилиш, яратилган қийматнинг янгилиги ёки инновативлиги, мавжуд имкониятларни ўрганишга ҳам эътибор қаратилади.

Жамиятда янги ва инновацион кадриятларни яратиш фаолиятида барча фуқароларни тадбиркорлик билимлари орқали тадбиркорлик кўникмаларига эга бўлишлари ҳаётий стратегияга айланиши мақсадга мувофиқ. Ушбу мақсадга эришиш учун хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмига лойиҳа асосида ўқитиш, хизмат кўрсатишни ўрганиш, муаммоли ўқитиш каби илғор педагогик механизмлар сифатида [39; 308-309-б.] ёндашиш лозим. Баҳолаш стратегияларини ўқитувчилар кундалик амалиётда қўллашлари мумкин. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти бўйича педагогик ёндашувлар ўртасидаги ўхшашлик ва фарқлар мавжуд (2.1.1-жадвалга қаранг).

Тадқиқотчилар ва мутахассислар томонидан тадбиркорлик таълимини тарғиб қилишининг энг кенг тарқалганлигининг сабаби шундаки, тадбиркорлик иқтисодий ўсиш ва янги иш ўринларини яратиш учун асосий восита сифатида қаралади. Глобаллашув жараёнида ишбилармонлик таълими барча соҳаларга ўз таъсирини кўрсатмоқда.

## 2.1.1-жадвал

### Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти бўйича педагогик ёндашувлар ўртасидаги ўхшашлик ва фарқлар

Тадбиркорлик таълими механизмларида асосий эътибор ...	Тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш	Муаммоли	Лойихага асосланган	Сервис бўйича
... муаммолар	X	X	X	X
... имкониятлар	X	X	X	X
... ҳақиқийлиги	X	X	X	X
... ижодкорлик	X	X	X	X
... ўзаро муносабатлардаги тажриба	X	X	X	X
... ҳаётий ҳаракатлар	X			X
... ташқи манфаатдор томонлар учун қиймат яратиш	X			X
... жамоада ишлаш	X	X	X	
... узоқ вақт давомида ишлаш	X	X	X	X
... янгилик / инновативлик	X		X	X
... муваффақиятсизлик	X			

Иқтисодий муваффақият ва иш ўринларини яратишга кучли эътибор бериш ҳақиқатан ҳам тадбиркорликка оид маълумотларни барча даражадаги барча таълим олувчилар учун интеграциялашган педагогик ёндашув сифатида эмас, балки олий маълумот даражасида муҳим мавқега кўтаришга олиб келди. Ҳозирга қадар бир неча тадбиркорлик иштиёқига эга бўлган ўрта маълумотли ва университет талабалари учун ўз-ўзини иш билан банд қилишда тадбиркорлик курслари ва дастурларига асосий эътибор қаратилди.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминоти ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришга оид

амалий усуллардан ҳамкорликдаги фаолиятга тайёргарлик, тадбиркорлик сифатларини қарор топиши, мустақил тадбиркорлик фаолиятини олиб боришга тайёргарлигининг барқарорлигини ҳисобга олиш ўқувчиларда тадбиркорлик фаолиятига қизиқишларини оширишга ва тадбиркорликка доир саводхонлигини оширишга хизмат қилади [51].

Таълим олувчиларнинг тадбиркорликка бўлган қизиқиши бошланғич нуқта ҳисобланиб, ёшларнинг ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда муҳим аҳамиятга эгадир. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини ўқув дастурларига киритиш орқали таълим олувчиларни ўзлаштиришларини рағбатлантириш ва таълимни мазмунли тарзда амалий ишларга назарий билимларни жалб қилиши, шунингдек, турли ташкилотлар ўзларининг молиявий манбалари билан шу каби ишларда иштирок этишларини таъминлаш мумкин.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари таълимда кўргазмалилик, амалий тушунтириш ҳамда репродуктив усулларини қўллашнинг янги сифатли даражага кўтарилишини таъминлайди, таълим шакли, ўқувчиларнинг билим доирасини кенгайтиришга хизмат қилади, мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантиради.

## **2.2-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш модели**

Тадбиркорлик - тадбиркорлик фаолиятини ўрганиш орқали атроф-муҳит билан ўзаро муносабатда бўлиш билан содир бўладиган ўзгаришлар, шунингдек, тадбиркорлик қадриятларининг шаклланишидир. Бундай ёндашув тадбиркорликнинг бошқа кўплаб таърифларига қараганда таълим муассасаларининг ўқув мақсадларига мос келади. Машҳур маърифат файласуфи Жон Дюининг “амалий бажариб ўрганиш” деган тушунчасидан келиб чиқиб, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш

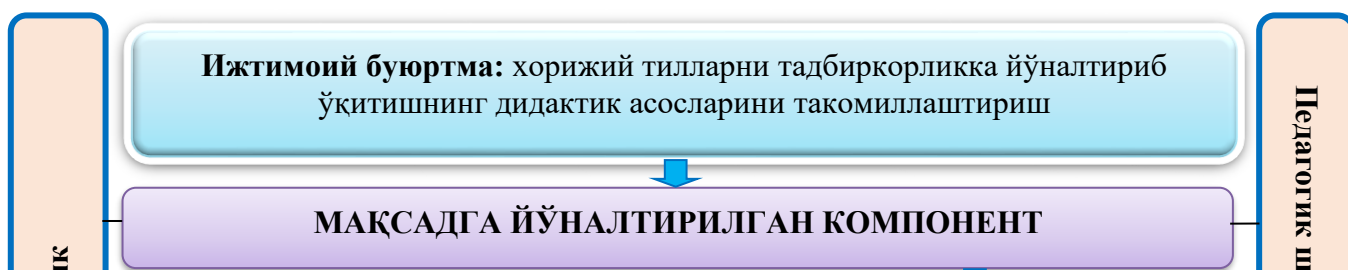
механизмларини такомиллаштиришда “Қийматлар яратиш орқали ўрганиш” ёндашувидан [115; 18-б.] фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини такомиллаштириш моделини ишлаб чиқиш ўқитувчиларнинг ўқувчиларига мос келадиган таълим услуги ва ривожланиш стратегиясини тез аниқлаш, турли хил педагогик воситалар, усулларни таснифлаш, мавжуд манбалар ва бошқа ёрдамчи материаллардан фойдаланиш имконини беради.

Тадқиқот иши мазмун ва моҳиятини ўзида акс эттирган модел мақсадга йўналтирилган, мазмунли-технологик, ташкилий-фаолиятли ва натижавий компонентларни ўз ичига қамраб олди (2.2.1-расм).

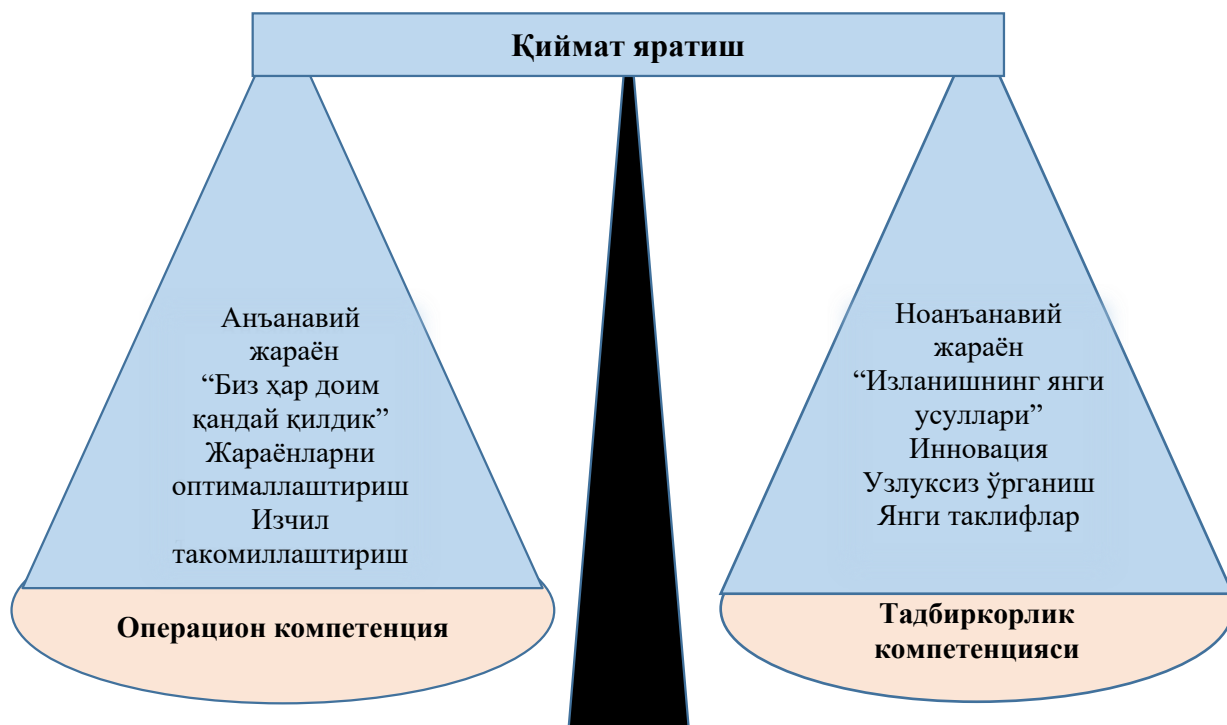
Мақсадга йўналтирилган блокда асосий мақсад хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари асосида ўқувчиларда тадбиркорлик компетенциясини ривожлантиришдан иборат тарзда белгиланди. Вазифалар сифатида ўзаро ҳамкорлик, ўқувчиларда билим ва кўникмага асосланган ташаббускорлик, ижодкорлик, қиймат яратишда жамоага асосланиш, удабуронликни самарали таркиб топтириш аниқлаштирилди.

Мазмунли-технологик блок 9-,11-синфларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда қиймат яратишга асосланган механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда педагоглар учун “эффektivлик концепцияси” таълим механизми доирасида бизнес модел, старт-ап, хизмат кўрсатиш, дизайн фикрлаш каби технологик асосларини ўзида ифода этди. Ташкилий-фаолиятли блокда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш асосида ўқувчиларда компетентлик, креативлик, конформизм, фикрлаш конструктивлиги, коллективизм, жавобгарлик, экспертизага муносабатларни шакллантирувчи интеграцион эвристик усуллар ишлаб чиқилди.



**2.2.1-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш  
моделли**

Ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантириш мезонлари сифатида қуйидагилар аниқлаштирилди: конструктив, декларатив, метакогнитив, инноватив. Мазкур мезонлар тавсифига мувофиқ, билим, кўникма, малака даражалари белгиланди.



**2.2.2-расм. Қиймат яратишнинг анъанавий ва ноанъанавий жараёнлари**

Қиймат яратишнинг иккита асосий тоифаси мавжуд, улар қиймат яратишда анъанавий ва ноанъанавий жараёнлардир.

Қиймат яратишнинг анъанавий жараёни операцион ваколатларга асосланиб, жараённи бошқариш, оптималлаштириш босқичма-босқич такомиллаштирилади. Қиймат яратишнинг ноанъанавий жараёни тадбиркорлик қобилиятига асосланади (2.2.2-расм). Қиймат яратишнинг ушбу икки шакли ўртасидаги мувозанатга эришиш қийин жараён бўлиб, қиймат яратиш анъанавий жараёни кўпинча қисқа муддатли муваффақият билан ифодаланади ҳамда операцион компетенцияларни ривожлантирилишини таъминлайди. Ўқувчиларда тадбиркорлик қобиятларини таркиб топтириш, уларда ижодкорлик, изланувчанлик, янги қийматларни яратувчанлик



қўникмаларини шакллантириш қиймат яратишнинг ноанъанавий жараёнини узоқ муддатлилигини кафолатлайди [49]. Ушбу жараёнда тадбиркорлик компетенциясига таъсир этувчи омиллар 2.2.3-расмда келтирилган.



### 2.2.3-расм. Тадбиркорлик компетенциясига таъсир этувчи омиллар

Дания тадбиркорлик жамғармаси ташкилоти таърифига кўра, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш - бу янги қийматни яратишда имконият ва ғояларга асосланиб, ўқувчиларда тадбиркорлик қадриятларини шакллантиришга мўлжалланган ўқув жараёнидир [111].

Яратилган қиймат молиявий, маданий ёки ижтимоий бўлиши мумкин. Ушбу таърифда янги қийматни яратиш тушунчаси, яъни яратилган қиймат ташаббус ва зарур бўлган ресурсларни ўз ичига олади. Қиймат яратиш жараёни жараён ташаббускори томонидан бошқарилади ва ушбу ташаббусчи муваффақиятсизлик хавфини ўз зиммасига олади [54]. Қиймат яратиш жамиятда нафақат пул топиш, балки инсонларни ҳаётдан қониқиш ҳиссини уйғотишда ҳам қўлланилади (2.2.1-жадвал).

## 2.2.1-жадвал

**Қиймат яратишга мисоллар. Жамиятдаги турли хил манфаатдор томонлар бошқалар учун қийматни қандай яратиши**

<b>Манфаатдор тараф</b>	<b>Фойдаланувчи тараф</b>	<b>Фаолият мазмуни</b>	<b>Қиймат тури</b>	<b>Қиймат яратиш</b>
Бизнес ташкилот	Мижозлар, ходимлар ва акциядорлар	Тижорат хизматлари ва маҳсулотларини таклиф қилиш орқали	Молиявий қиймати	Анъанавий
Ижтимоий соҳа хизматчилари	Давлат фуқаролари	Ижтимоий хизматларни таклиф қилиш орқали	Молиявий, ижтимоий ва маданий қиймат	Анъанавий
Оила аъзоси	Оиланинг бошқа аъзолари	Ҳар доим оиласи билан бирга бўлиш орқали	Ижтимоий қиймат	Анъанавий
Уй ҳайвони	Оила аъзолари	Ҳар доим хонадонда бўлиш орқали	Ижтимоий қиймат	Анъанавий
Санъаткор	Бошқа шахслар	Кўнгил очиш, янги фикрларни уйғотиш орқали	Маданий қиймат	Анъанавий, ноанъанавий
Таълим олувчи	Бўлажак иш берувчилар, оила / жамият	Иш билан таъминланишда маълумот, тажриба орқали	Молиявий, ижтимоий ва маданий қиймат	Анъанавий
Педагог	Ўқувчи	Ўқувчиларга фанларни ўзлаштиришга кўмаклашиш орқали	Ижтимоий, маданий қиймат	Анъанавий

Тадбиркорлик компетенциялари қатъиятлилик, ўз-ўзини бошқариш ва ижтимоий кўникмаларни шакллантириш каби "номутаносиб омиллар"га боғлиқ. Бу ўқув дастурларининг кенгайтишини ва ўқитувчиларнинг касбий малакасини оширишни тақозо қилади.

Тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш таълим соҳасида кенг жорий этилиши ўсиб келаётган таълим олувчиларнинг янги иш жойлари ва компаниялар яратишига имконият яратиб, жамиятда тадбиркорликнинг ижтимоий қадриятлари шаклланишига олиб келади.

## 2.2.2-жадвал

## Тадбиркорлик компетенцияси

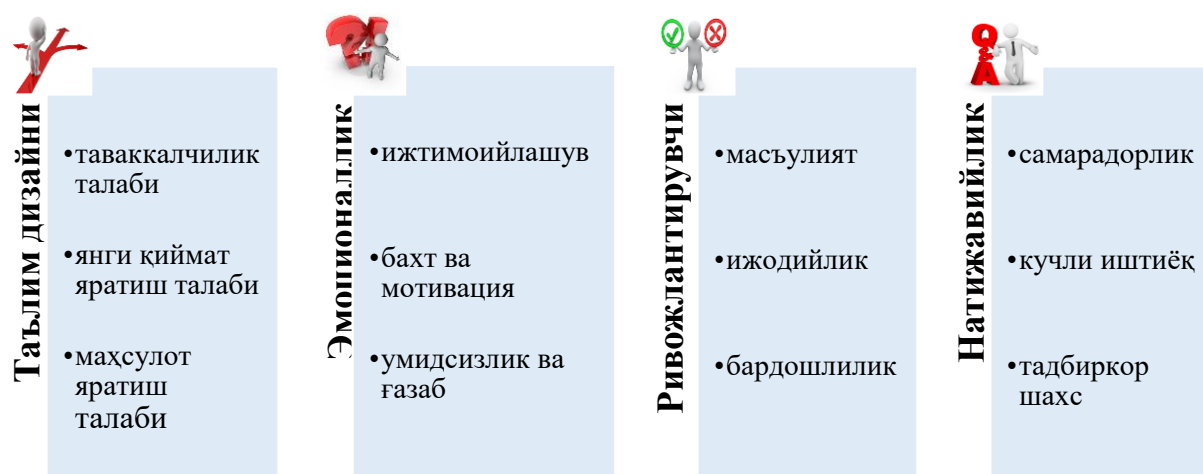
		БКМ	Кутилаётган натижа
Тадбиркорлик компетенцияси	Билим	Ақлий	Ресурсларсиз, ишни қандай бажариш кераклиги, хавф ва эҳтимоллик
		Декларатив билим	Қиймат яратиш, ғояларни шакллантириш, имкониятлар, бухгалтерия ҳисоби, молия, технология, маркетинг, таваккалчилик, расмий мулоқот
		Ўз-ўзини англаш	Тадбиркорлик қилиш ва тадбиркор бўлиш билан шахсий уйғунликни билиш.
	Кўникма	Маркетинг қобилият	Бозорни баҳолаш, маркетинг маҳсулотлари ва хизматлари, ишонтириш, мижозлар билан муомала қилиш, узоқни кўра олиш.
		Ресурс кўникма	Бизнес-режа тузиш, молиявий режа тузиш, молиялаштириш, манбаларга киришни таъминлаш
		Имконият излаш кўникмаси	Бизнес имкониятларини ва бошқа имкониятларни тан олиш ва уларга амал қилиш, маҳсулот, хизмат концепцияни ишлаб чиқиш
		Шахслараро кўникма	Ётақчилик, бошқаларни рағбатлантириш, одамларни бошқариш, тинглаш, низони ҳал қилиш, ижтимоийлашув
		Ўрганиш қобилият	Фаол ўрганиш, янги вазиятларга мослашиш, ноаниқликни енгиш
		Стратегик кўникма	Устуворликларни белгилаш (мақсадларни белгилаш) ва мақсадларга эътибор қаратиш, стратегияни ишлаб чиқиш, стратегик шерикларни аниқлаш
	Малака	Тадбиркорлик иштиёқи	"Мен хоҳлайман". Муваффақиятга эришиш.
		Ўз-ўзини боқариш	"Қўлимдан келади". Муайян вазифаларни муваффақиятли бажариш қобилиятига ишониш.
		Тадбиркорлик идентификацияси	"Мен ва мен кадрлайман". Чуқур эътиқодлар, ролнинг ўзига хослиги, қадриятлари.
		Фаоллик	"Мен қиламан". Ҳаракат йўналтирилган, ташаббускор, фаол.
		Ноаниқликка чидамлилиги	"Мен журъат этаман". Аниқлик ва ноаниқлик билан қулай, мослашувчан, қутилмаган ҳодисалар учун очик.
Инновативлик		"Мен яратаман". Ноанъанавий, инновацион, тасаввур, ижодий фикрлар, баъзан қоидаларга бўйсунмаслик.	
Қаттиққўллик		"Мен енгаман". Ноқулай вазиятларни енгиш қобилияти.	

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми таълим олувчиларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга туртки беради ва бу онгли равишда режалаштирилган хатти-ҳаракатларга асосланади. Психологияда "Режалаштирилган ҳаракатлар назарияси" муносабат, мақсад ва

хатти-ҳаракатлар ўртасидаги боғлиқликда қўлланилади [77; 28-30-б.]. Агар хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизми таълим олувчиларни тадбиркорлик фаолиятига бўлган муносабатига ижобий таъсир кўрсатса, у муваффақиятли тадбиркорлик таълими ҳисобланади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмининг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини баҳолашнинг кенг тарқалган стратегияси – таълим муассасаси битирувчиларининг тадбиркорлик фаолияти билан юқори кўрсаткичларга эришишидир, бу тизимнинг самарадорлигини баҳолаш умумтаълим фанлари ўқитувчиларининг аралаш усулларни [117], яъни миқдорий ва сифатий усулларни қўллашидадир.

Аксарият хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг асосий мақсади тадбиркорликка оид компетенциянинг яъни янги қиймат яратишда тадбиркорлик фаолиятига таъсир қиладиган билим, кўникма ва малакаларни ривожлантиришдир (2.2.2-жадвал).



#### 2.2.4-расм. “Business box” (бизнес қути) модели

Ўқитувчи ва таълим олувчиларга йўналтирилган фикр алмашиш жараёни сифатида белгиланади, у ўқувчиларда мотивация уйғотади ва ўз навбатида тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантиришда қўлланилади. Тадбиркорлик компетенциясини баҳолашда ривожланиш модели ҳисобланган “business box (бизнес қути)да [110; 278-283-б.] ўқувчиларда тадбиркорлик

кўникмаларини ривожлантириш тамойиллари тўғрисида тушунчаларни очиб бериш назарда тутилади (2.2.4-расм).

Бленкер ва бошқалар томонидан илгари сурилган ривожланиш модели иккита марказий ғояга таянади. Биринчи ғоя шундан иборатки, тадбиркорлик фаолияти нафақат иқтисодий қиймат, балки қийматнинг кўп маъноли турларини яратишга асос бўлади. Иккинчи ғоя - бу тадбиркорликни “кундалик амалиёти” деб атайдиган, ҳаётни барча жабҳаларида қўллаш мумкин бўлган қиймат яратадиган тадбиркорлик тафаккури ва умумий методологиянинг мавжудлигидир [106; 51-62-б.].

Тадбиркорлик муносабатларини ривожлантириш моделида ўқитувчилар учун хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг тадбиркорликка доир мантиқий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-таҳлилий интерфаол топшириқларни оптимал қўллашда куйидаги амалий тавсиялар талқин қилинади:

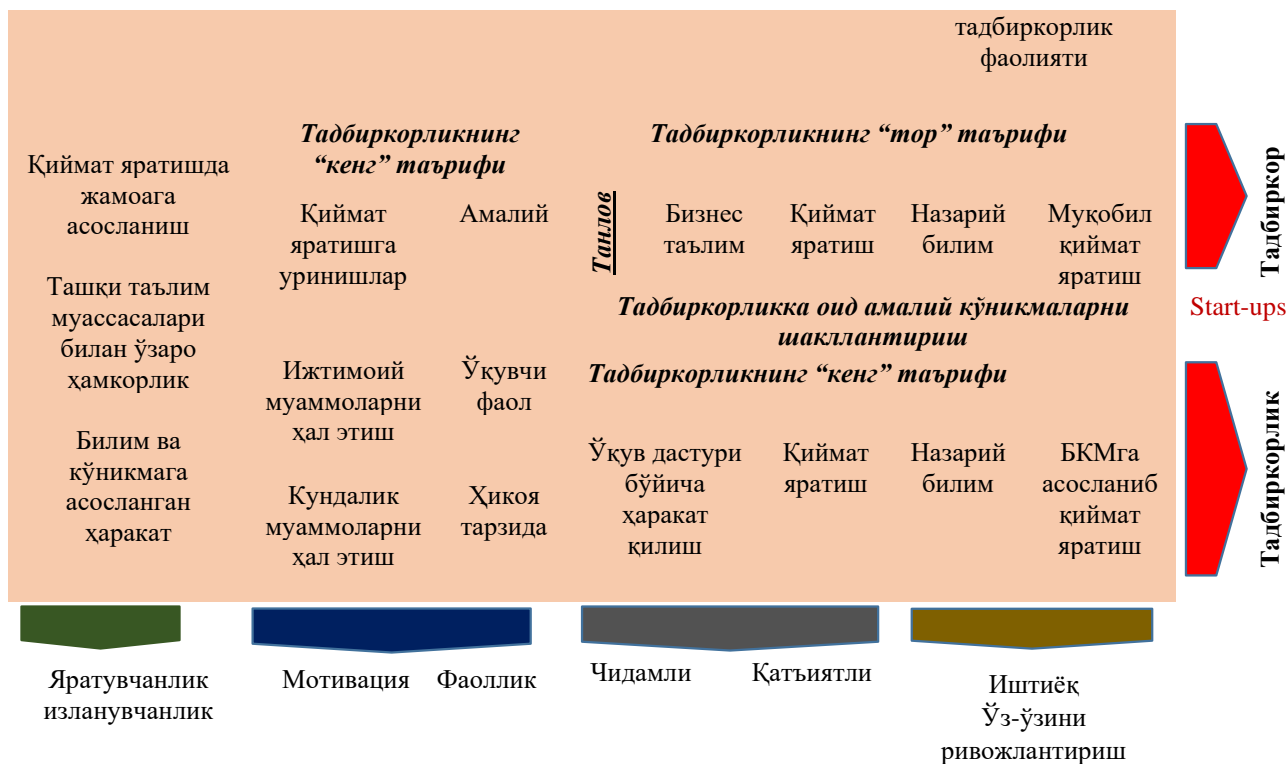
1) ўқувчиларга тадбиркорлик ҳақидаги ҳикояларни ўзларининг ҳаёт дунёларига боғлашларига имкон бериш уларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради;

2) ўқувчиларга ўзларининг ҳаётидаги муаммолар ва номутаносибликлар тўғрисида фикр юритишларига имкон бериш, уларга кундалик қадриятларни яратиш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради;

3) ўқувчиларни узоқ келажакда ўзларини тадбиркор шахс сифатида тасаввур қилишларига имкон бериш, уларда янада тадбиркорликка мотивация уйғотишга ёрдам беради;

4) ўқувчиларга тадбиркорлик имкониятларини акс эттирувчи фанлараро гуруҳларда ишлашга имкон бериш уларга жамоавий самарали иш шаклларини ишлаб чиқишга ёрдам беради.

<b>Мақсад</b>	<b>1-босқич</b>	<b>2-босқич</b>	<b>3-босқич</b>
Тадбиркорлик компетенциясини ривожлантириш	тадбиркорликка оид кўникмаларни шакллантириш	тадбиркорликка оид кўникмаларни шакллантириш ва тадбиркорлик	тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш, тадбиркорлик,



### 2.2.5-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш йўл харитаси

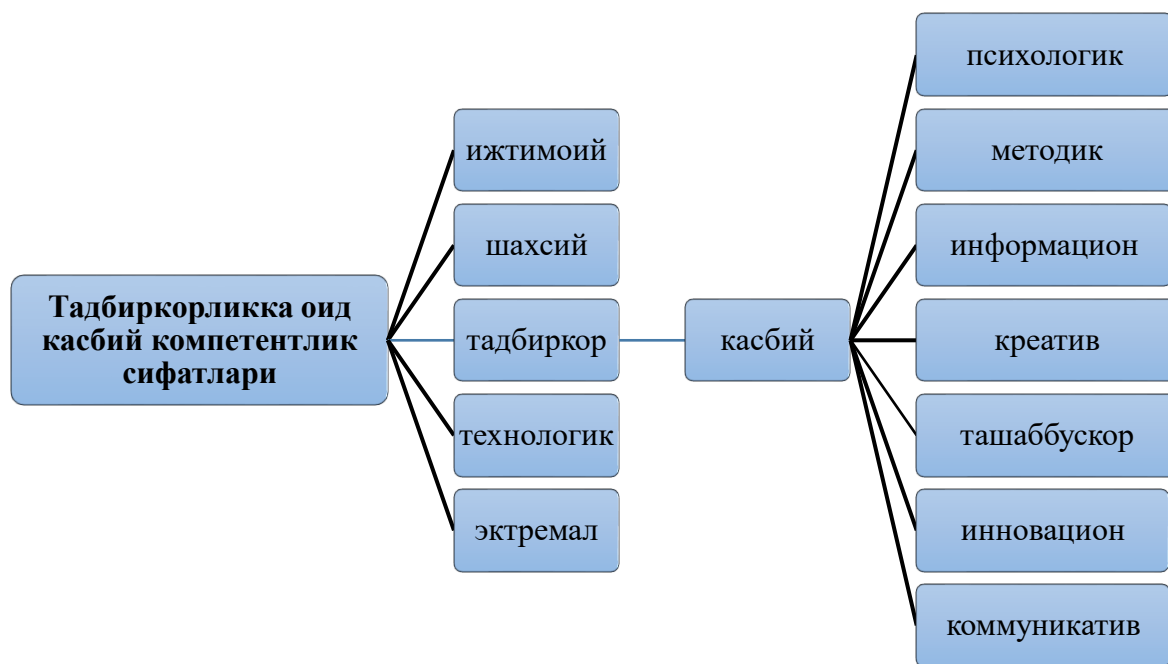
Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизми йўл харитаси уч босқичда амалга оширилади (2.2.5-расм).

Биринчи босқичда, бошланғич синф ўқувчиларига ижтимоий муаммоларни ва кундалик муаммоларни ўз қизиқишлари ва ғояларига асосланган ҳолда, хусусий тадбиркорлик мавзусига эмас, балки мактабнинг асосий мавзуларига интеграциялашган ҳолда ечишга киришадиган ёндашув тавсия этилади. Бу ижодкорлик, иштиёқ ва ўзини ўзи бошқариш самарадорлигини, шунингдек, ноаниқлик ва ноаниқликни келтириб чиқарадиган салбий тажриба бўлиши мумкин. Бу ерда ўқувчилар ўқитувчиларга, тенгдошларига ўз тажрибалари ҳақида айтиб беришлари мумкин.

Ўрта мактаб каби таълимнинг иккинчи босқичида кўпчилик ўқувчилар ўрнатилган ёндашувни давом эттириш билан бир қаторда, ўқув дастурлари бўйича билимларга кўпроқ эътибор қаратган ҳолда ўқитилади. Бу босқичда ўқувчилар фаол танловни амалга оширадилар, ишбилармонлик кўникмалари

касбий ривожлантиришга йўналтирилади. Ўқувчиларда қатъиятлилиқ ва муваффақиятсизликка конструктив муносабат шаклланади ҳамда ривожлантирилади.

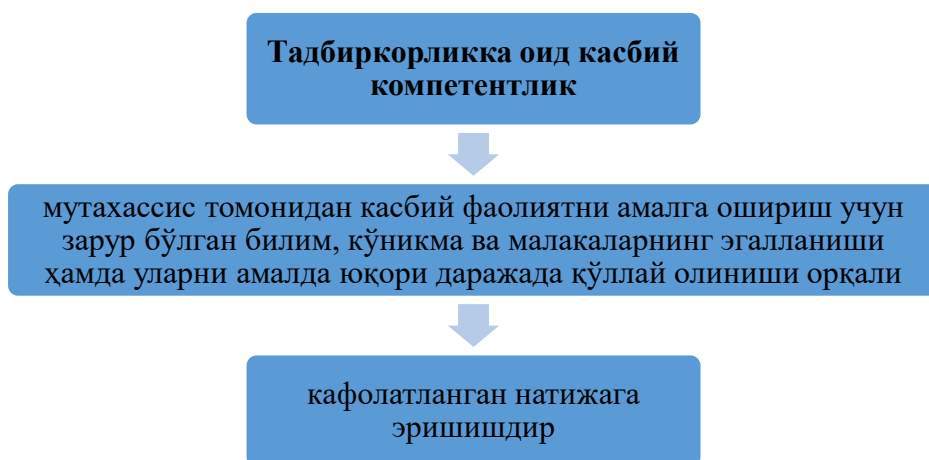
Учинчи босқичда ўрнатилган ёндашув янада маҳоратга асосланган бўлиб, ўқувчиларда тадбиркорлик фаолиятининг назарий асослари тўғрисида фикр юритишга имкон берадиган аниқ тадбиркорлик назарияси яратилади. Бу баъзи бир ўқувчиларда тадбиркорлик эҳтиросини ва эҳтимол ҳатто тадбиркорлик сифатларини ривожлантиришга имкон беради. Ўқув дастурининг расмий қисми сифатида яратилган қиймат шунчалик аҳамиятли бўлиши мумкинки, баъзан бу ўқув муассасасидан ташқаридаги ҳамкорликдаги шериклар учун иқтисодий ўсишга олиб келади. Ўрнатилган ёндашувнинг якуний натижасига кўра, жамиятнинг барча соҳаларида ва кундалиқ ҳаётда янги турдаги қийматларни яратадиган тадбиркорлар етишиб чиқади.



**2.2.6-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда касбий компетентлик негизида акс этувчи сифатлари**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда ўқитувчи – педагогик ва психологик жиҳатдан ўз ихтисослиги бўйича махсус маълумотга эга, касбий тайёргарлик ва юксак ахлоқий фазилатларга бой шахс сифатида

қаралади [30; 53-54-б.]. Умумтаълим фанлари ўқитувчиларининг тадбиркорликка оид касбий компетентлик сифатлари 2.2.6-расмда келтирилган.



### 2.2.7-расм. Тадбиркорликка оид касбий компетентлик

Замонавий ўқитувчи хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни амалий компоненти [42] қандай ташкил этиши зарур?

-таълим муассасаларида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш мазмунига мос равишда педагогик тизимни лойиҳалай олиши;

-хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини ривожлантириш истиқболларини очиб беришга қаратилган илмий изланишларни мунтазам амалга ошира олиши;

-хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш таълим-тарбиявий фаолиятида жаҳоннинг ривожланган мамлакатларида педагогика ва психология соҳасида эришилаётган илғор тажрибаларни амалда модернизация қилган ҳолда қўллаши;

-дарснинг барча турларида, машғулотларда замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш методларидан фойданиши;

-ўқитадиган фан туркуми бўйича автоматлаштирилган таълим тизими учун амалий дастурлар пакетини яратиши лозим.

-хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда ўқитувчи касбий фаолиятидаги жонли мулоқот қобилиятини такомиллаштириш [41]



учун ўз олдига доимо қуйидаги саволларни қўйиб, унга мустақил фикр-мулоҳазаси асосида жавоб бера олиши керак.

 <p>ўқувчилар нафақат ўқитилади, уларни мустақил ҳаётга ўргатилади</p>	 <p>ўқувчиларга билимлар тайёр ҳолда берилмайди, билимларни асосий манбалардан, интернетлардан мустақил равишда ола билиш, тўплаш, қайта ишлаш ва кундалик фаолиятларида фойдалана олишга ўргатилади</p>
 <p>бизнес режа, стратегик дастурлар билан ижодий ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш</p>	 <p>тадбиркорлик таълими мазмунини, тадбиркорлик кўникма ва малакаларини шакллантириш</p>
 <p>ўқувчиларни ўз фикрини билдира олиш, ҳикоя қила олиш, исботлашга одатлантириш</p>	 <p>барча ўқувчиларнинг ўз қобилият ва имкониятлари даражаларида албатта бандлигини таъминлаш кафолатланади</p>

### **2.2.8-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмларини ўқув жараёнига амалда қўллашнинг асосий хусусиятлари**

**Нимани ўргатиш** яъни тадбиркорликка оид касбий компетентлик натижавийликка асосланиши керак (2.2.7-расм):

-ўқувчиларда шахс эркинлигини, тадбиркорлик бўйича мустақил фикрлаш қобилиятини шакллантириш;

-ўқувчиларнинг ўрганилаётган фан бўйича тадбиркорлик қобилиятларини, кўникма ва малакаларини шакллантириш;

-янги мавзуни фанлараро алоқадорлик ва тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган ҳолда тушунтириш;

-дарс жараёнини тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларининг қизиқарли методлари асосида ташкил этиш.

**Кимни ўргатиш**, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини ўқув жараёнига амалда қўллашнинг асосий хусусиятлари назарда тутилади (2.2.8-расм):

-ўқувчиларни тадбиркорлик бўйича билим олиш ва тарбияланиши жараёнида дуч келадиган муаммолар ва қийинчиликларни мустақил бартараф этишга ўргатиш;

-ўқувчиларда тадбиркорлик бўйича мустақил фикр юритиш кўникмаларини ҳосил қилиш;

-келажакда тадбиркорлик фаолияти бўйича иқтидорли ўқувчилар билан яқка ҳолда педагогик фаолият олиб бориш.

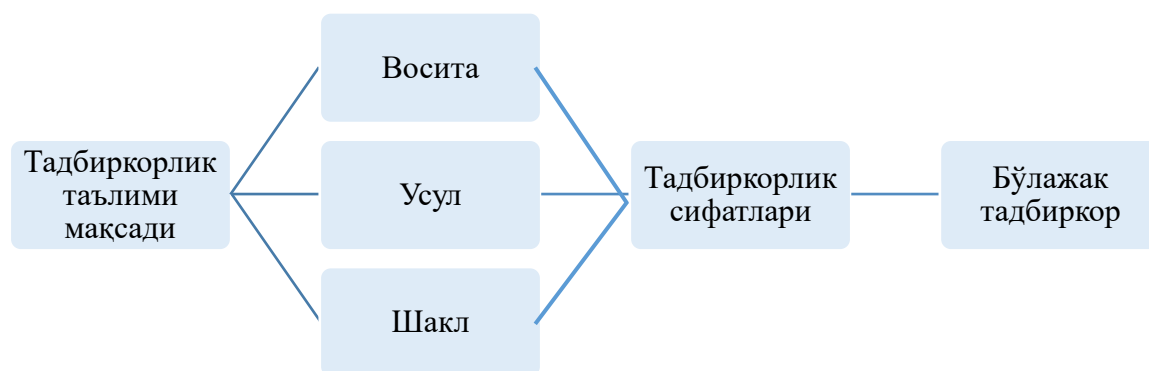
**Қандай ўргатиш:**

-ўқитувчи ўз фаолияти давомида тўплаган педагогик тажрибалари асосида компьютер, ахборот ва инновацион технологияларни қўллаган ҳолда тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш;

-юксак педагогик маҳорат билан дарс ва дарсдан ташқари вазиятларда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган тарбиявий жараённи миллий мафкура, анъана ва қадриятлар асосида ташкил этиш;

-ўқувчиларни тадбиркорлик фаолиятига қизиқишини ошириш мақсадида педагогик таъсир кўрсатишнинг турли усулларида фойдаланиш;

-дарс жараёнида тадбиркорликка оид компетенциявий ёндашувлардан фойдаланиш.



## **2.2.9-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ташкил этиш босқичлари**

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ташкил этиш ва уни шакллантириш босқичлари мавжуд (2.2.9-расм):

- мавжуд бўлган тизимга айрим янги хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш методлари киритилади;

- хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларининг тайёр методик тавсиялари аниқ қилиб кўчирилади ва қўлланилади;

- хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга оид янги гоёни амалга ошириш мазмуни, методлари ва шакли тўла ишлаб чиқилади;

- хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш ва тарбиялашнинг ўз концепциясини ҳамда методикасини ишлаб чиқади.

### **2.2.3-жадвал**

#### **Тадбиркорлик таълимида мониторинг жадвали**

I-босқич	Ўрганиш	Эсда сақлаш
II-босқич	Тушуниб олиш	Ўзлаштирганини айта билиш (исбот)
III-босқич	Амалиётда қўллай олиш	Қоидалар, қонунларни ўрганиб, ундан фойдалана олиш
IV-босқич	Таҳлил эта олиш	Қиёсий таққослаш, бир-бирига боғлаш

Халқ таълими бошқармалари, бўлимлари қошида доимий ҳаракатдаги “Илғор механизмларни ўқиш-ўрганиш инновацион маҳорат мактабини” ташкил этиш мақсадга мувофиқ [54; 350-351-б.]. Машғулотларда ўзаро тадбиркорлик методлари бўйича тажриба алмаштириш, тренинглар, иммитацион дарслар, хорижий илғор тажрибалар, медиа машғулотларни ўтказишни тақозо этади. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари асосида ўтказилган машғулотлар натижаларини баҳолаш ва назорат қилиш мақсадида уни мониторингги олиб борилади (2.2.3-

жадвал). Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда янги кафолатли натижаларни олиш учун мавжуд педагогик тизимни модернизациялаштириш билан таълимнинг субъект ҳолатини амалга оширишга эришамиз.

### **2.3-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари**

Ҳозирги вақтда қатор хорижий мамлакатларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларида, хусусан, “Ҳамкорликда ўқитиш”, “Лойиҳа услуби”, “Табақалаштириб ўқитиш”, “Ўқувчи папкаси”, “Ўқитишга индивидуал ва дифференциал ёндашиш” каби усуллардан [18; 52-54-б.] кенг фойдаланилмоқда. Албатта, уларни педагогик амалиётда қўллашда ихтиёрийлик тамойилидан келиб чиқилади. Чунки маъмурий мажбурийлик яхши натижа бермайди. Педагоглар уларни ўз имконияти ва таълим муассасасидаги шарт-шароитидан келиб чиққан ҳолда танлайди. Таклиф қилинаётган механизмларни анъанавий таълим усуллари билан биргаликда қўллаш мумкин.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмлари таълимнинг тарбиявий хусусиятини кучайтиради, ўқувчиларнинг ақлий, маънавий-ахлоқий, тадбиркорлик ва ишбилармонлик қобилиятини ривожлантиради. Уларда бир-бирларига ёрдам бериш, ҳамкор бўлиш ва ўзаро мулоқотга кириша олиш фазилатларини шакллантиради. Яъни, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг амалий компонентининг асосий моҳияти тадбиркорликка доир мантиқий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-тахлилий интерфаол топшириқларни оптимал қўллаш орқали таълим олувчи шахсини камол топтиришга, фойдали қиймат яратишга йўналтирилган [33; 88-91-б.].

Бутун гуруҳ ўқув материали мазмунини унинг ҳар бир аъзоси ўзлаштиришидан манфаатдор. Чунки натижа унинг ҳар бир аъзосининг кўшган улуши ва гуруҳнинг ўз олдига қўйган масалани ҳамкорликда ечишига боғлиқ.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг амалий компоненти тадбиркорликка доир мантиқий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-тахлилий интерфаол топшириқлари учта тамойилга асосланади [51; 654-656-б.]:

- ўқувчи иши натижаси балл, сертификат, мақтов, махсус мукофот ёки тақдирлаш орқали баҳоланади;

- ҳар бир ўқувчи ўз иши учун масъул. У атрофидаги тенгдошларининг ютуқ ёки камчилигини белгилайди. Бу эса ўқувчиларнинг фаолиятини назорат қилиш, ўқув материални ўзлаштиришлари ва тадбиркорлик сифатларини шакллантириш учун бир-бирларига ёрдам беришни тақозо этади.

- ўқувчининг тўплаган бали ҳар бир бажарилган ишларидан олган баллари сонига боғлиқ. Ўзлаштириш натижаларини аввалгилари билан таққослаш ўқувчи эришган натижаларини баҳолаш имкониятини беради.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда вазиятли-тахлилий интерфаол топшириқларнинг тўрт усули мавжуд бўлиб, умумтаълим мактаблари ёки академик лицей, касб-хунар коллежларидаги таълим жараёнида қўлланиши мумкин: кичик гуруҳ жамоасида, ўйин, турнир шаклида, тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришда аниқ фанларга боғлаш, тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришда ижодий иншолар ёзиш [52; 77-79-б.].

Масалан, кичик гуруҳларда тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ташкил қилишда гуруҳ 4 киши (билими ҳар хил даражадаги ўқувчилардан) иборат бўлади. Бунда ўқитувчи янги мавзунини тушунтиради. Кейин ўқувчиларни гуруҳларга бўлиб, уларга мавзунини мустаҳкамлаш бўйича турли хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга оид топшириқлар

беради. Бунда топшириқ айрим қисмларга бўлиниб, ҳар бир ўқувчи ўзига тегишли қисмини ўрганиши ёки уларни бирин-кетин алмашиб бажариши мумкин.

Топшириқни бажаришни гуруҳдаги билимдон ёки сустроқ ўзлаштирувчи ўқувчи талаба бошлайди. Аммо ҳар бир топшириқ ошқора бажарилиши, овоз чиқариб тушунтирилиши ва иш жараёни бутун гуруҳ томонидан назорат қилиниши лозим.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда вазиятли-тахлилий интерфаол топшириқларнинг яна бир кўриниши команда ўйин фаолиятидир [114]. Бунда ўқитувчи янги мавзунини тушунтиради ва ўқувчилар фаолиятини ўқув материаллини гуруҳ бўлиб ўзлаштиришда тадбиркорлик сифатларини шакллантиришга йўналтиради.

Аммо ўзлаштириш натижаларини баҳолаш учун жамоалар ўртасида кундалик ҳаётда фойдали қиймат яратиш бўйича ҳафталик мусобақалар ташкил этилади. Бунинг учун уч ўқувчидан иборат “Мустақил мусобақа столлари” ташкил қилиниб, унда ёши, билими тенг бўлган ўқувчилар иштирок этади. Бундай тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини математика ва табиий фанларга боғлаб ўрганишда яхши натижа беради.

Топшириқлар табақалаштирилиб, мураккаблик даражасига қараб берилади. Ҳар бир “стол” ғолиби ўз жамоасига бир хил миқдорда баллар келтиради. Бунда сустр ўзлаштирувчилар ҳам тенгдошлари билан мусобақалашиб, ўз жамоасига рағбат келтиради. Мусобақада энг кўп балл тўплаган тадбиркор жамоа ғолиб ҳисобланади ва меҳнатига мувофиқ ҳолда тақдирланади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг тадбиркорликка доир мантиқий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-тахлилий интерфаол топшириқларнинг яна бир тури – бу синфда индивидуал [50; 75-77-б.] ишлаш. Бунда ўқувчилар аввал ўзлаштирган билимлари натижасига кўра хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб

Ўқитиш индивидуал топшириқ олиб, ўз иш мавзуси асосида уни бажаради. Таълимнинг бундай шаклида тадбиркор жамоалар турли хил фаолият (топшириқ) билан шуғулланиши мумкин. Тадбиркор жамоа аъзолари бир-бирларига индивидуал топшириқларни бажаришда ёрдам бериб, йўл қўйган камчиликлари, эришган ютуқлари ёки ўзлаштириш даражаларини махсус дафтарга қайд қилиб борадилар. Якуний баҳолаш тестларини ўқувчиларнинг ўзлари (махсус баҳоловчи ўқувчи) индивидуал амалга оширади [113]. Ўқитувчи ҳар ҳафта тадбиркор жамоа аъзолари бажарган топшириқларни режа асосида ўрганиб боради. Бунда ўқитувчи тадбиркор жамоаларнинг эришган ютуқларини алоҳида таъкидлаши лозим.

Ўқувчилар мустақил ишлагани учун ўқитувчининг алоҳида гуруҳ ёки ўқувчи билан индивидуал иш олиб бориш имконияти кенгайди.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларининг юқорида қараб ўтилган шаклларида маълум умумийлик мавжуд. Бу умумийлик мақсад ва вазифаларнинг яқинлиги, ўқувчиларнинг таълим олишдаги тенг имконияти ва индивидуал масъулиятида кўринади. Шу билан бирга тадбиркор жамоада рақобат эмас, балки ҳамкорлик, жамоа аъзоларининг умумий мақсади ва муваффақиятдан манфаатдорлиги, ўзаро ёрдами ғалабани белгиловчи омил эканини алоҳида таъкидлаб ўтиши жоиз. Тадбиркор жамоалардаги имкониятлар сустр ўзлаштирувчи ўқувчиларни ҳам яхши билим олишга чорлайди [56].

Энг муҳими, ўқитувчининг таълим жараёнидаги ўрни унинг ўқувчиларнинг мустақил билим олишига, тадбиркорлик, ишбилармонлик кўникмаларини шакллантиришга ёрдам бериши билан белгиланади. У ўқувчиларга тайёр билимлар бермайди, балки уларни мустақил ишлаш, ижодий изланиш, ўз шахси ва билимига танқидий баҳо бериш, ахборотларни таҳлил қилиш, улардан кераклисини ажрата олиш, хулоса чиқариш, ўз фикрларини асослай билишга ўргатади [30]. Зеро хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларининг асосий мақсади

ўқувчиларни тадбиркорлик хусусиятларини ва хуқ атворини ривожлантиришга, мустақил таълим олишга йўллашдир.

Юқорида қайд этилганидек, таълим жараёни хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмлари асосида ташкил этиш педагогдан катта маҳорат талаб этади. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмлари ўқитувчидан нафақат ўқувчиларга билим бериш, уларда тадбиркорлик бўйича амалий кўникмаларни шакллантиришни, балки уларнинг касбий ривожланишини белгилайди. Бунга таълим берувчи билан таълим олувчининг бир-бирига ўзаро ишончи, ҳамкорлиги ва жонли мулоқоти орқали эришилади. Таълим олувчининг тадбиркорлик сифатлари шаклланиши педагогнинг иш фаолиятига, унинг жамоа билан ҳамкорлик қила олиш ўқувига ҳам боғлиқ [48].

Педагог таълим олувчи шахсини ҳурмат қилиши, мулоқот қилишнинг буйруқбозлик усулидан воз кечиб, уни рағбатлантириши, бажарган ишларининг фойдали эканини таъкидлаши зарур. Мақсад ўқувчида аввалдан белгиланган хусусиятларни шакллантириш эмас, балки унинг ўз-ўзини англаши, ўзлигини намоён этиши, ишбилармонлик кўникмаларини шакллантириш учун имкон беришдир.

Анъанавий таълим мажбурликка, ўқитишни каттиққўллик асосида ташкил этишга асосланган бўлиб, бунда таълим олувчилар деярли мустақил фаолият юритишмайди ва уларнинг ташаббуслари бўғилади. Анъанавий ўқитишда ўқувчининг ўқув фаолияти ижодий характерга эга бўлмайди. Бошқача айтганди, у авторитар педагогикага асосланади [35]. Унда ўқув жараёни ўқувчиларнинг билимларини ўзлаштириши ва қайта тикланишидан иборат.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмларида касбий таълимнинг назарий асослари қуйидагилардан иборат [56; 128-129-б.]:



-таълим олувчининг ўқитиш жараёнидаги ўрнини белгилаш ва шахсини ривожлантириш;

-таълим олувчининг тадбиркорлик сифатларини шаклланиши бўйича меъёрий талаблар қўйиш (Давлат таълим стандартлари асосида);

-таълимни ташкил этишда педагогнинг ижодий қобилияти ва маҳоратига таяниш;

-таълим жараёнида ўқувчиларда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш механизмларини қўллаш.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмлари мазмунини технологиялаштириш асосан ўқув дидактик материалларни ишлаб чиқиш ва ўқувчи шахсини ривожлантиришни кўзда тутди [39]. Технологиялаштириш ўқувчига ўқув материали мазмунини мустақил танлаш ва ўз-ўзини баҳолашига имконият яратади.

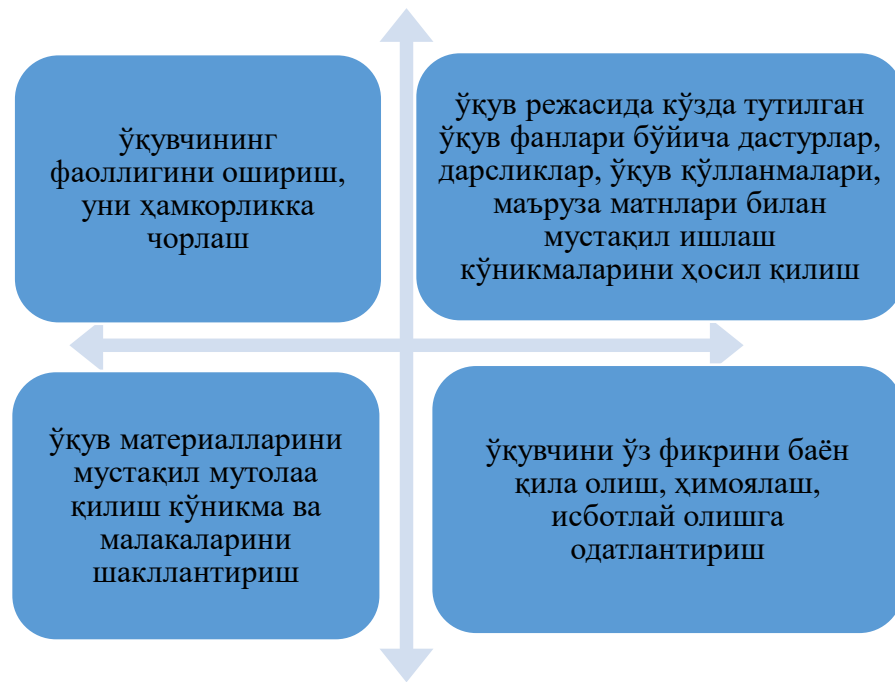
Шуни таъкидлаш жоизки, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмлари асосида ўқитишни самарали ташкил этиш ўқув мақсадларига эришишни кафолатлайди. Агар ўқитиш жараёни яхши ташкил этилмаса, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмлари ҳам самара бермайди.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг амалий компоненти тадбиркорликка доир мантиқий фикрлашга ўргатишга доир топшириқларни оптимал қўллашда савол-жавоб усули муҳим аҳамиятга эга бўлиб, биз қуйида бу масала бўйича тўхталиб ўтамиз.



### **2.3.1-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик диагностика**

Ушбу усул қадимги юнонлар томонидан кенг қўлланилган бўлиб, унинг асосчиси юнон олими Суқрот ҳисобланади. Бу усулнинг моҳияти таълим жараёнида индуктив сабаб оқибат занжиридан фойдаланишга ва бунинг воситасида ўқувчилар билан фаол мулоқотни амалга оширишга асосланади. Кўпинча бу усулни “рефлексив фаол фикрлаш усули” [49; 23-25-б.] деб ҳам аташади ва бунда ўқитувчилар ўқувчиларга сермахсул фикрлаш кўникмаларини ортиришга ҳамда бу билан боғлиқ руҳий позитив жараёнларини ривожлантиришга кўмак беришлари кераклиги уқтирилади. Бунда ўқитувчилар ўқувчиларга “фаол конструкционист” бўлиш кўникмаларини сингдирадилар ва улар ўз билимларини ўз кучлари билан барпо қиладилар. Суқрот усулининг асосий мақсади ва мағзи ўқувчиларга қандай қилиб саволлар беришни ўргатиш, ушбу саволларга тегишли жавоблар топиш, бу саволлар билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳал қилиш ва буларнинг асосида теварак атрофдаги дунё ва у билан узвий боғлиқ бўлган ўз ғоялари, гипотезалари, назариялари ва қарашларини шакллантиришдир.



### 2.3.2-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб

#### Ўқитишда ўқув мақсадини аниқлаш ва таълим жараёнини лойиҳалаш

Бу усулда таълим беришда ўқитувчилар “Тадбиркорлик ўзи нима?”, “Тадбиркорлик малакалари нималардан иборат?”, “Юқори даражадаги тадбиркорлик кўникмалари қандай ташкил этилувчилардан иборат?” – деган саволларга мос бўлган жавоблар топиш орқали хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик механизмлари ўқув жараёнини тўғри ва самарали уюштириш мумкин [50].

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик диагностикасини (2.3.1-расм) қилишдан мақсад бўлажак педагогларга тадбиркорликка асосланган самарали усулларни танлашга ўргатишдир.

Хулоса шуки, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминотини такомиллаштириш жараёни [55; 207-208-б.] – бу:

- алгоритмик бўлмаган жараён бўлиб, унинг бирор бир қисми олдиндан аниқланиб қўйилмаган;

- жуда мураккаб жараён бўлиб, уни олдиндан башорат қилиш мумкин эмас. Бунда ўқувчи ўз билимлар мажмуаси ва ишбилармонлик тажрибасидан келиб чиққан ҳолда бирор-бир конкрет натижага келади;

- кўпинча бир қанча турли хил ечимларга олиб келади ва уларнинг ҳар бири ўз камчилик ва афзалликларига эга бўлади;

- муаммоли вазият ёки ҳолат ўрганилаётган мавзу билан боғлиқ бирор бир масаланинг кўриниши бўлиб, у “Нимага?” ёки “Нима бўларди, агар...?” деган саволларга жавоб топиш тариқасида қўйилади;

-агарда бирор-бир масала, ҳолат ёки муаммо ўқувчилар орасида табиий қизиқиш туғдирган бўлса, бу ҳам тадбиркорлик сифатларини шакллантиришга асос бўлади.



ўқувчининг дарс давомида бефарқ бўлмасликка, мустақил фикрлаш, ижод қилиш ва изланишга жалб этилиши



ўқувчиларнинг ўқув жараёнида қўшимча қиймат олиш орқали фанга бўлган қизиқишларини доимийлигини таъминлиши



ўқувчиларнинг фанга бўлган қизиқишларини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтирилиши



педагог ва ўқувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини доимий равишда ташкил этиш

### **2.3.3-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб**

#### **ўқитишнинг педагогик хусусиятлари**

Ҳозирги кундаги илмий-техникавий тараққиёт нафақат ишлаб чиқаришнинг кўп сонли тармоқларига, балки маданий, ижтимоий-гуманитар билимлар, таълим соҳасига ҳам тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда ўқув мақсадини аниқлаш ва лойиҳалашни [55] тақозо этмоқда (2.3.2-расм).

Ўқувчи шахси, унинг мустақил билиш фаолияти таълим жараёнида ривожланиб бориши туфайли таълим методларини такомиллаштиришга эҳтиёж туғилади. Ушбу жараёнда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик хусусиятларига таянилади (2.3.3-расм).

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш таълим тизимида мазмунан унга тегишли бўлган дастурлар, дарсликлар ва ўқув қўлланмалар, кўргазмали куроллар ва техник воситаларни умумлаштириш жараёнидир [46; 51-53-б.].

Фанларни ўқитишда “Гуруҳлар билан ишлаш”, “Мунозара”, “Муаммоли ўқитиш”, “Ақлий ҳужум” каби методлар [109; 126-128-б.], шунингдек, жадваллар билан ишлаш, мустақил фикрни ифодалайдиган ёзма ишлар, иншолар ёзиш ўқувчиларни тадбиркорлик фаоллигини оширади.

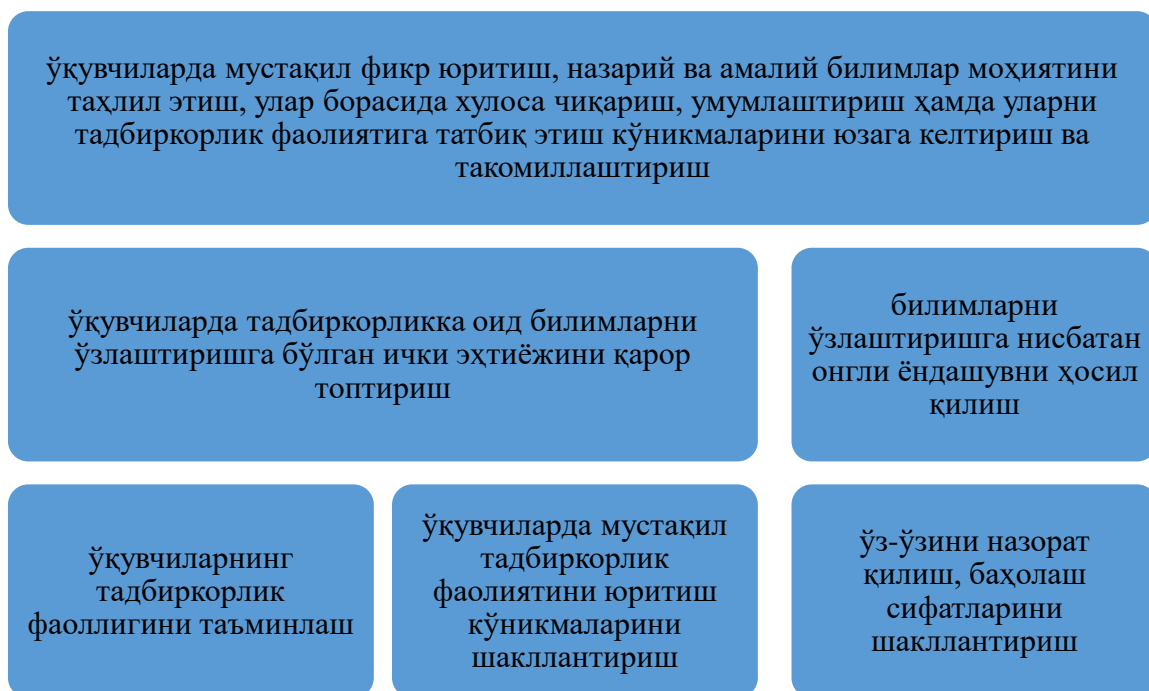
Тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни жадаллаштириш принциплари	-кўп марта такрорлаш, мажбурий босқичли назорат, йирик блоклар билан ўрганиш;
	-тадбиркорликка йўналтирилган ёндашув;
	-инсонпарварлик (барча болалар иқтидорли);
	-ўқув вазиятларининг тафовутсизлиги, тузатиш учун истикболларнинг очиклиги, муваффақиятнинг ўсиб бориши;
	-тадбиркорликка йўналтирилган таълим-тарбиянинг узвийлиги

### **2.3.4-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни жадаллаштириш принциплари**

Ўқув жараёнида ўқувчиларнинг тадбиркорлик фаоллигини оширувчи ўқитиш методларидан бири “Ақлий ҳужум”, “Кичик гуруҳларда ишлаш” методидир [44; 258-260-б.]. Бунда ўқувчилар кичик гуруҳларга бўлиниб ишлайдилар. Ушбу методлар орқали ўқувчиларни ижодий-техник, тадбиркорлик қобилиятини ўстириш, ривожлантириш, уларнинг ўқув-билиш фаолиятини фаоллаштириш мумкин. Бунинг учун иштирокчиларга, ҳақиқатдан йироқ бўлган таклифларни қабул қилсалар ҳам, ижодий

ёндашишлари учун ёрдам берилади; ҳамма фикр ва таклифлар, улар қанчалик ғайриоддий туюлмасин, ёзиб борилади; вақт белгиланади, бир-бирлари билан ишлаб чиққан таклифларни ўртоқлашади. Бу методларни қўллаш ривожланган давлатларда яхши натижалар берган.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш жараёнида инсонпарварлик тамойилига мос энг илғор замонавий механизмлар, яъни изланиш, ишчан ўйинлар, “Гуруҳли баҳс” каби методлардан [45; 91-93-б.] моҳирлик билан фойдаланиш ўз самарасини беради.

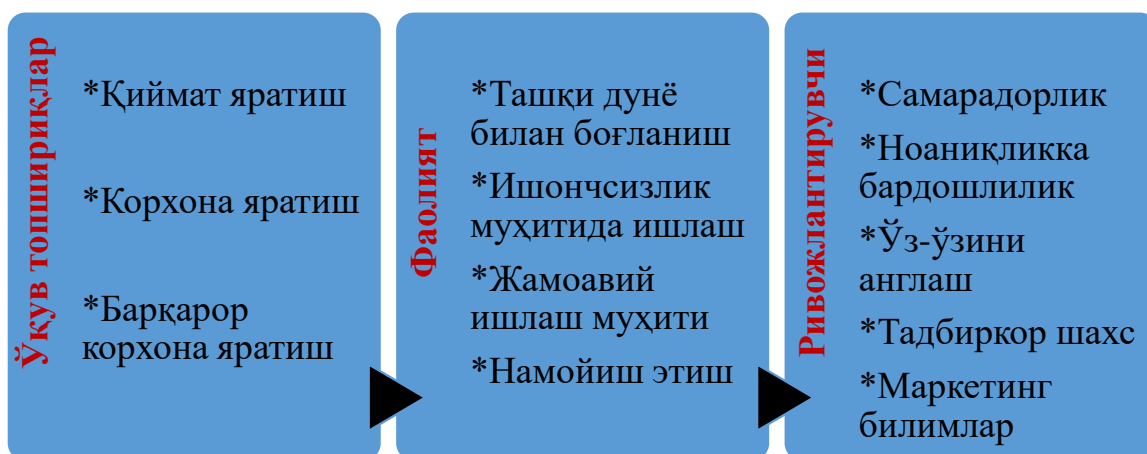


### 2.3.5-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик вазифалари

Ўқув жараёнида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларидан фойдаланиш таълим самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Россия таълим академиясининг академиги, Донецк университети профессори Виетор Фёдорович Шаталов ўқитишнинг жадаллаштириш механизмини ишлаб чиқди [125; 30-32-б.] ва мактаб амалиётига татбиқ этиб, анъанавий синф дарс тизимининг очилмаган қирраларини кашф этди. Бу механизм принциплари 2.3.4–расмда акс этган.

Давр талаби ўқувчиларни тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш жараёнининг фаол иштирокчисига айлантиришни тақозо этади. Бу жараёнда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг педагогик вазифалари алоҳида аҳамият касб этади (2.3.4-расм).

Тадбиркорлик компетенциясини ривожлантиришга туртки берадиган ўқув машғулотларида ўқитувчилар таълим олувчиларнинг имкониятларидан келиб чиқиб, ташқи манфаатдор томонларга қиймат яратадиган топшириқлар беришлари керак. Бу каби топшириқларда юзага келадиган қийинчилик ва ноаниқлик даражасини камайтириш учун ўқувчиларнинг ижодий қобилияти ва тенгдошларини ўрганишга имконият яратиш учун жамоавий иш услуби қўлланилиши лозим. Таълим олувчиларга ташқи манфаатдор томонлар билан самарали алоқаларни ўрнатиш учун етарлича вақт, бир неча ой ёки йил берилиши мақсадга мувофиқ [104; 230-232-б.]. Уларга қиймат яратиш жараёнини бошқариш бўйича қатъий тавсиялар берилиши керак. Бундай топшириқда ташқи манфаатдор томонлар билан ўзаро муносабатдаги ҳар бир иштирокчининг ҳиссаси ўқитувчи томонидан доимий равишда баҳоланиб, қўллаб-қувватланиши лозим [26; 31-33-б.].



**2.3.6-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш технологиялари**

Тадбиркорлик соҳасида қиймат яратишга ёрдам берадиган бир нечта технологиялар мавжуд бўлиб, улардан хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминотини такомиллаштиришда фойдаланиш мақсадга мувофиқ (2.3.5-расм).

### 2.3.1-жадвал

#### Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларига мисоллар

Механизмлар	Қиймат яратиш	Ташқи дунё билан ўзаро алоқа	Жамоавий иш	Ҳаракатлар
<b>Эффективлик концепцияси</b>	“Ўзингиз кўриб турган оддий муаммодан бошланг!” Муаммонинг ечимини топиш ёки шунчаки уриниш бўлса ҳам завқли бўлишига ишониш	Бирор кишини янги ўзгаришлар билан таништириш “кимни биласиз”, “нимани биласиз”	“Венчурга кўшилишни хоҳловчиларга венчур (беъғараз ёрдам) нималигини айтинг”	“Трумпинг (таваккал) таҳлили - дунёвий ғоялар муваффақиятга олиб келиши мумкин шунчаки кейинги ишни бажариш орқали ”
<b>Бизнес модел</b>	“Бизнес модел қандай қилиб мантикий асосни тавсифлайди, ташкилот яратади, етказиб беради ва қиймат яратади”	“Буюртмачи нима қилади?...кўради? ... эшитади? .. ўйлайди ва ҳис этади? ...айтади ва бажаради? Харидорнинг йўқотиши? ... даромади нима?”	Катта аудиториядаги одамлар гуруҳлари билан муҳокамалар қилишни бошлашлари мумкин	Ҳар қандай фаолият учун бошланғич нуқта мунозара, учрашув ёки семинар бу фикрингизни тавсифлаш учун имкон берадиган тушунча
<b>Старт-ап</b>	“Мижозга йўналтирилган энг кичик ёки энг мураккаб муаммо нима?” Эътиборни муаммоларга эмас, миннатдорчилик билан ҳал қилишни талаб қиладиган мисолларга қаратиш	Ташқарига чиқиш ва мижозлар билан суҳбатлашиш “Инсонларда сўровнома ўтказиш орқали жамиятни ўзгартирамиз”	“Умид, ҳаяжон, илҳом каби иборалар жараёнда муҳим аҳамиятга эга”	Муаммо ечими ҳақидаги фарзани синаб кўриш “Сўров билимларни ва тасаввурларни кенгайтиради ҳамда чоралар кўришга ундайди
<b>Сервис</b>	“Иштирок этганлар учун моддий ва номоддий имтиёزلарни яратиш”	Таълим олувчилар учун аниқ, касбий, консультатив тажрибалар	“Ўқитувчилар, таълим олувчилар ва биргалликда ишлайдиган жамоа.”	“Фикрлаш ва фоолиятни боғлаш”
<b>Дизайн фикрлаш</b>	Визуал равишда тасаввур қилиш ва мавжуд имкониятлар орқали фойдаланувчиларнинг эҳтиёжларини қондириш	Фойдаланувчилар ҳақида кузатув ва суриштирув ишлари	Тенгдошлари билан ҳамкорлик жараёни	“Фикрлаш ва амалий фаолиятли ҳаракатланиш



Психологик тадқиқотлар [76; 22-23-б.] шуни кўрсатадики, ўқув жараёнида қиймат яратишга асосланган ёндашув ўқувчиларни рағбатлантиради ва завқлантиради ҳамда бунда мақсадга йўналтирилган фаолият таълим олувчиларда кучли ишонч, бахт ва мотивация ҳиссини шакллантиради. Аслида, тадбиркорлик бошқаларга ёрдам бериш, жамиятнинг фаровонлиги учун беғъараз ва фидокорона муносабатни англатади.

Иқтисодий ҳамкорлик ва тарраққиёт ташкилоти (ОЕСД) тадбиркорлик маданиятини "ўрганиш, қизиқувчанлик, ижодкорлик, ташаббускорлик, жамоада ишлаш ва шахсий жавобгарлик" каби фазилатлардан иборат деб таърифлаган. "амалий ўрганиш" (learning-by-doing) [105; 121-146-б.] механизмига ёндашиш таълим олувчининг янги қиймат яратишга бўлган ижодкорлигини оширади. Ушбу амалий ўрганиш доирасида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга "эфективлик концепцияси" таълим механизмига бизнес модел, старт-ап, сервис, дизайн фикрлаш механизмларини мисол қилиш мумкин (2.3.1-жадвал).

Эфективлик концепцияси тадбиркорлик таълимининг учинчи ёндашувига (through) асосланиб, хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда фойдаланиш мумкин. Эфективлик- бу қарор қабул қилишнинг фаол жараёни ва янги қийматни яратишга интилаётган фаол мажбурият сифатида тавсифланади, бунда ҳар бир таҳлили "Мен кимман?", "Мен нимани биламан?" ва "Мен кимни биламан?" каби саволларга асосланади ҳамда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришда инсон потенциалини очиб бериш, ушбу потенциал ўзгаришларни яратиш сифатида кўрилиб, тадбиркорлик ҳаракатларини амалга ошириш, қадриятларини яратиш ва ижодкорлик воситаларидан фойдаланишга эътибор қаратилади [45].

Эфективлик механизмида ўқитувчи тадбиркорлик асослари фани доирасида таълим олувчилар билан ўзаро мулоқотга киришади ҳамда ўқувчилардан муаммоларни қандай аниқлаш, муаммо таъсири доирасидаги

инсонларга қандай ёрдам беришлари ҳақида кўпроқ маълумот олишлари мумкин. Жараённи бошлашда улар бирон бир ечим яқинида бўлмаслиги керак, улар фақат муаммога яқинлашиш ва кўпроқ маълумотларни ўрганишларига эътибор қаратишлари керак.

**Бизнес модели.** Бизнес модел тадбиркорлик қадриятларини шакллантиришда қўлланилади ҳамда "Сиз кимга ёрдам берасиз?", "Қандай ёрдам берасиз?", "Сизга ким ёрдам беради? ва "Сиз нима қиласиз?" каби саволларга асосланади. Бунда жамоалар томонидан билдирилган ғоялар муҳокама қилинади ва таълим олувчиларнинг шахс сифатида касбий ривожланишига урғу берилади.

Ушбу механизмда фан ўқитувчиси ўқувчилар томонидан билдирилган мавзуга оид асосий ғоялар ва тушунчаларни умумлаштиради ва баъзи бир маҳсулот ёки хизмат одамлар учун қиймат яратиши ҳақидаги фаразни тезда тасдиқлаш зарурлигини таъкидлайди. Нима бўлиши мумкинлигини режалаштириш ва таҳлил қилишда эмас, балки реал дунё тарафдорлари билан тажриба ўтказиш орқали ҳаракат қилишда ёрдам берадиган истиқболли механизмлардан бири ҳисобланади. Таълим олувчилар ўзларига савол беришлари мумкин: "Биз бугунги кунда бўлажак миждан нима сўрашимиз мумкин?", "Қандай қилиб биз ўз тахминларимизни мактабдан ташқаридаги ҳақиқий ҳаётда синаб кўришимиз мумкин?" ва "Қандай қилиб биз тўғри эканлигимизни исботлашимиз мумкин?". Ҳаракатлар қўллаб-қувватланади ва ташқи дунё билан ўзаро алоқада бўлишади, уларга жамоавий ишлаш бўйича ҳеч қандай қатъий маслаҳат берилмайди.

**Старт-ап.** Старт-ап – музокараларда конструктив битимга келиш механизми бўлиб, ташкилий хулқ-атвор соҳасидан келиб чиқади ҳамда муаммога эмас, балки имкониятларга эътибор қаратилиши билан фарқланади. Миннатдорчилик сўрови ҳаракатларни қўзғатувчи ва янги ғояларни яратишда "эски муаммоларни кўриш учун янгича ёндашиш" сифатида тавсифланган ва "Қандай усуллар илгари муваффақиятли бўлган?", "Яхши ишдан нимани

ўрганишимиз мумкин?", "Қандай қилиб келажакда яхши нарсаларга эга бўлишимиз мумкин?" ва "Орзуларимизни рўёбга чиқариш учун нима қилишимиз керак?" каби саволларга асосланади. Бунда жамоаларга илҳом, кувонч ва мотивация, ижобий энергия бериш муҳим аҳамиятга эга.

**Хизмат кўрсатиш.** Сервис бўйича ўқитиш жамиятнинг эҳтиёжларини кондирадиган ва ўқув мақсадларини бажарадиган уюшган жамоавий тажрибага таянади, масалан паркларни тозалаш, қарияларни зиёрат қилиш ва муҳтож одамларни озиқ-овқат билан таъминлаш кабилар. Бу амалиёт ва амалий машғулот кўнгиллилар ўртасидаги ёндашув сифатида тавсифланган. Бу механизм ҳамширалик иши, саводхонликни ўргатиш, информатика, муҳандислик, бизнес каби кўплаб таълим соҳаларида қўлланилган. Хизмат кўрсатиш орқали таълим олувчиларда қизиқиш уйғотади, ташаббускорликни шакллантиради, уларни рағбатлантиради, албатта бу жараёнда жамоат эҳтиёжларига ўқувчининг ўқув эҳтиёжлари мос келиши талаб этилади. Хизмат кўрсатиш усулида вақт, логистика, молиялаштириш ва рағбатлантириш каби муаммолар мавжуд.

**Дизайн фикрлаш.** Дизайн артефактларни яратиш механизми бўлиб, бу мантикий фикрлаш, тасаввур қилиш ва маъно яратишни англатади. Дизайн фикрлаш муаммоларни ҳал қиладиган ва одамларнинг ҳаётини яхшилайдиган маҳсулотлар, хизматлар, муҳит ва тизимларни ишлаб чиқаришга қаратилган ҳаракатлар ва қарорлар жараёнидир, яъни табиатан қиймат яратиш ҳаракатларига асосланган ёндашув сифатида таърифланади. Дизайн фикрлаш уч босқичли жараён сифатида талқин этилади:

1) Кузатув - дунёвий тажрибалардан илҳомланиб, муаммолар ва имкониятларни синчковлик билан кўриб чиқиш.

2) Ақлий ҳужум - одамларга ёрдам берадиган тушунчалар, ғоялар атрофида фикр юритиш.

3) Тажриба-синов – прототиплар (дастлабки модел) орқали фойдаланувчиларда ушбу ғояларни синаб кўриш.

Дизайн фикрлаш, нима бўлиши кераклиги билан чекланиб қолмасдан, нима бўлиши мумкинлигини ижодий излашга қаратилади. Ўқитувчилар дизайн фикрлаш орқали ўқув муҳитига ўқувчиларни ўқиши ва ижодини қўллаб-қувватлаши мумкин. Таълим олувчилар ўзларига савол беришлари мумкин: "Қандай қилиб биз одамларни асл муҳиtida кузатиб, уларнинг эҳтиёжларини акс эттира оламиз?" ва "Қандай қилиб биз уларнинг муаммоларини бошқалардан фарқли равишда ҳал қилишимиз мумкин?"

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик таъминотини такомиллаштиришда [71; 20-21-б.]:

- ўқитувчилар гуруҳларини рағбатлантириш;
- иқтисодий билим, тадбиркорлик асослари ва тарбия фанларига хос контекстга мос келадиган тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш усулларини топиш;
- такрорлаш ва жамоаларда ўрганиш имкониятига эга бўлишлари талаб этилади.



---

Бизнес тадқиқ ўтказиш **усуллари мажмуи**

---

Ишбилармонлик саволларини тўғри қўйиш ва уларга жавоб бериш **методикаси**

---

Тадбиркорликка йўналтирувчи саволлар бериш ёрдамида **ўқитиш методи**

---

Бизнес мунозара ва тортишувларда ютиш **усули**

---

### 2.3.7-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда эвристика

Таълимнинг бошланғич ва ўрта даражаларида ташқи дунё билан ўзаро муносабатларнинг энг муҳим омиллари мактаб бошқарувининг қўллаб-

қувватланиши, ташкилотнинг кучлилиги ва аниқ мақсадлар, рағбатларни шакллантириш қобилияти, ўқувчилар билан узлуксиз дарслар, ўқитувчилар ўртасида педагогик мунозаралар учун имконият, ўзгариш жараёнини бошқариш, янги ўқитиш усулини шакллантириш учун зарур бўлган индивидуал мулоҳазалар мавжудлигидир [46].

Таълим соҳасида таълим олувчиларда тадбиркорлик қадриятларини шакллантириш учун фойдали бўлган воситалар, усуллар ва самарали хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда эвристик ёндашишни кенг оммалаштиришга олиб келади (2.3.6-расм).



### 2.3.8-расм. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда эвристик усуллар

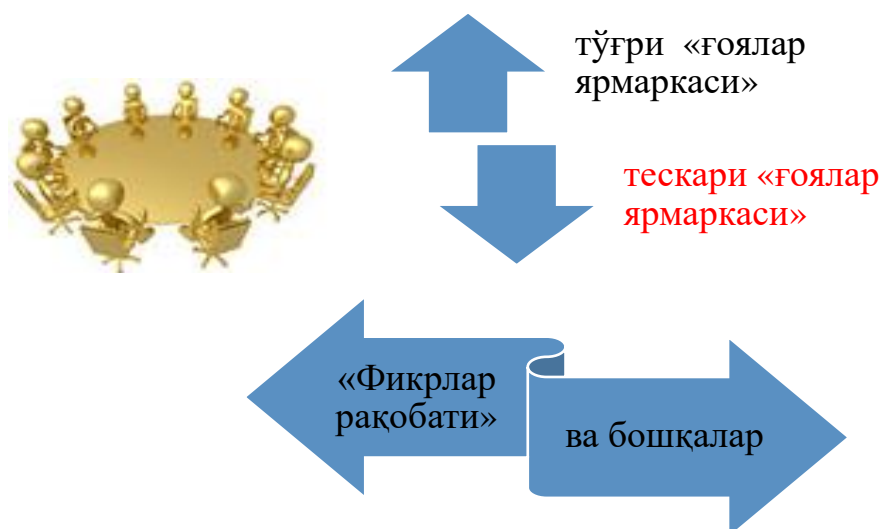
Бозор иқтисодиёти шароитида ўқувчиларни илмга, ҳунарга бўлган интилишларини кучайтириш, тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватлаш, ўқув жараёнида ижодий фикрлашни рағбатлантириш, ўқувчиларда янги фикр ва қарашларни ишлаб чиқишга йўналтириш мақсадида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда эвристик усулларни қўллаш ўқувчи-ёшларда қуйидаги тадбиркорлик сифатларини шакллантиришни кафолатлайди (2.3.7-расм):

- ✓ масъулиятни ўз бўйнига олиш ва ҳис этиш;
- ✓ тараққиёт билан баробар қадам ташлаш;

- ✓ кўпчилик дарди билан яшаш;
- ✓ ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, ҳамижодкорлик билан иш юритиш;
- ✓ мустақил фикр юрита олиш;
- ✓ мақсадни аниқ қўя олиш;
- ✓ ишбилармонлик, уддабуронлик, таваккалчилик, муваффақиятсизликка бардошлилик;
- ✓ самимий, вазмин, бағрикенг;
- ✓ ижодкор, бунёдкор, яратувчи;
- ✓ ўзини танқидий баҳолаш ва меҳрибон;
- ✓ вақтнинг қадрига етадиган хушмуомала инсон бўлиш.

Хорижий тилларни тadbиркорликка йўналтириб ўқитишда эвристик усулларни қўлланилиши [132; 29-32-б.]:

- муаммони стандарт, формаллаштирилган усуллар билан ечиш мумкин бўлмаганда;
- муаммо структуралаштирилмаган, яъни адекват модел танлаш иложсизлигида;
- муаммонинг кўп хусусиятлари миқдорий эмас, сифатий бўлганида;
- муаммонинг ечимларини баҳолашда тажриба, субъектив қарашларни эътиборга олиниши тақозо этилганда.



**2.3.9-расм. Ғоялар ярмаркаси турлари**

Ғоялар ярмаркаси – тадбиркорлик билан амалий ёки илмий муаммолар ечиш ғоясини жамоавий юзага келтириш [38]. Иштирокчилар ғоялар ярмаркаси вақтида мураккаб муаммони ҳал этишга ҳаракат қиладилар, уларни танқид қилишга йўл қўймай уни ҳал этишнинг кўпроқ шахсий ғояларини юзага келтириш имкониятларини баҳолайдилар (2.3.8-расм).

**Тўғри « ғоялар ярмаркаси »** - муаммо ечишда жамоа фикрини жамлаш шакли бўлиб, унинг мақсади тадбиркорлик билан фикрларни саралаш ва ажратишдир.

#### **✚ Иштирокчилар учун қоидалар:**

- ❖ иштирокчилар стол атрофига юзма-юз ўтирадилар;
- ❖ тортишиш, танқид қилиш, фикрларни баҳолаш мумкин эмас;
- ❖ иштирокчилар учун фикр билдиришга ажратилган муҳлат 2-3 дақиқа;
- ❖ ихтиёрий фикрлар билдирилиши мумкин, шу жумладан аҳмоқона фикрлар ҳам;
- ❖ фикрлар сони уларнинг сифатидан муҳимроқ.

#### **✚ Ўқитувчи ҳаракатлари:**

- ❖ мунозара жараёнини йўналтириб туриши зарур;
- ❖ ўртача жараён фаоллигини оширадиган саволлар ташлаб туриши керак;
- ❖ ноформал шароит ҳосил қилиш мақсадида реплика ва ҳазил ишлатиши зарур.

#### **✚ Тавсиялар:**

- ❖ муаммонинг ечилишига ишониш керак;
- ❖ олдинга сурилган муаммони ечишга интилиш керак;
- ❖ барча иштирокчилар тенг ҳуқуқли;
- ❖ гуруҳ олдида конкрет масала эмас, балки умумий муаммо қўйилиши керак;
- ❖ ҳар бир фикрни қаршиликсиз кутиб олиш;
- ❖ фикрни ривожлантирувчи саволлар бериш мумкин;
- ❖ билдирилган фикрнинг оқибатлари ҳақида ўйламаслик керак.

### **Чекланиш ва шартлар:**

- ❖ иштирокчилар сони — 4-15;
- ❖ иштирокчиларнинг тадбиркорлик билим даражалари турлича бўлиши мақсадга мувофиқ;
- ❖ жамоада активлик ва темперамент мувозанатини сақлашга уриниш зарур;
- ❖ ишлаш давомийлиги — 15 дақиқадан 1 соатгача.

**Тескари «ғоялар ярмаркаси»** - тадбиркор жамоа билан ишлаш шаклининг бу технологияси янги фикрлар генерациясини эмас, балки мавжуд фикрлар танқидини амалга оширишга қаратилган.

### **Иштирокчилар учун қоидалар**

- ❖ ҳар бир фикр муҳокама ва танқид қилинади, баҳоланади;
- ❖ танқид вақтида мулоҳазалар раво, лўнда ва дўстона муносабатда билдирилиши керак;
- ❖ узоқ вақт талаб этадиган фикрлар муҳокамаси кейинга қолдирилади;
- ❖ иштирокчилар кўп марта мунозарада қатнашишлари мумкин, аммо айлана шаклида навбат билан чиқишини ташкил этиш самаралироқ.

- синфдаги барча ўқувчиларидан фойдаланиш имконияти;
- тадбир ёрдамида жамоани жипслашуви ва кооператив маданиятни ривожлантириш имконияти;
- турли хил креатив фикрларни олиш имконияти;
- иложсиз вазиятдан чиқиб кетиш йўллари топиш имконияти.

#### **Афзалликлари**



- муаммо бўйича фақатгина умумий фикр ҳосил қилишга мўлжалланган бўлиб, мукамал таҳлил кўзда тутилмайди;
- чуқур ҳисоб-китоб талаб этувчи муаммолар ечимига қўллаб бўлмайди;
- самараси ўқитувчининг ораторлик, психологик, тадбиркорлик ва ташкилотчилик маҳоратига боғлиқ;
- ҳар доим ҳам фикрлаш инерциясини бартараф этиш ууддаланилмайди;
- айрим ҳолларда жамоа аъзолари ўртасида хавфли рақобат вужудга келиши мумкин;
- айрим иқтидорли ўқувчилар психологик тўсиқлар туфайли ўз фикрларини билдирмаслиги.

#### **Камчиликлари**





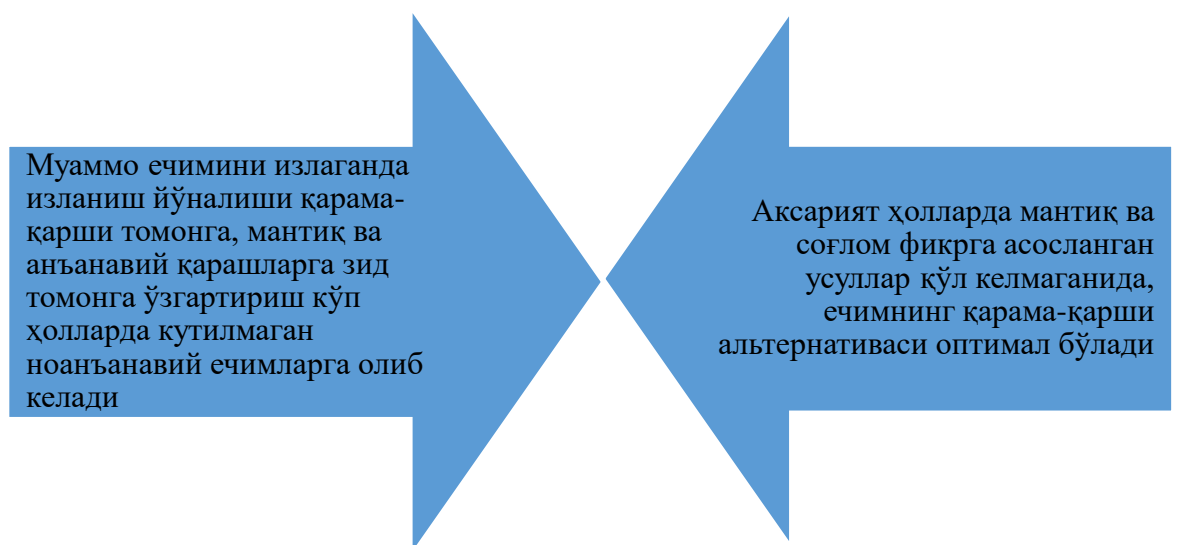
### 2.3.10-расм. Гоялар ярмаркаси афзалликлари ва камчиликлари

#### ✚ Тавсиялар

- ❖ ҳар бир иштирокчи чиқишига ажратилган вақт 5 дақиқа;
- ❖ тадбирни кунни биринчи яримида, хотиржам шароитда ўтказган маъқул.
- ❖ ҳар бир фикрни муҳокама ва танқид қилишда, баҳолашда тадбиркорлик мезонларига асосланиш керак:
  - ❖ дастлабки талабларга мос келиши;
  - ❖ фикрни амалга ошириш имконияти;
  - ❖ фикрни амалга ошириш ҳаражатлари.

Гоялар ярмаркаси усулининг афзалликлари ва камчиликлари 2.3.9-расмда акс этган.

**Тадбиркор инверсияси** усулига классик мисол — К.Циолковский томонидан ракетанинг кашф этилиши. У ракета эмас балки тўп яратишни олдига мақсад қилиб қўйган. Бунда тўп учиши, деворларни юпқа бўлиши ва тўп ўқлари ўрнига газлар чиқариши керак бўлган. Бу мақсад ижросининг методи, технологияси иккиёқламалик тамойилига, ижодий фикрлашнинг тўғри ва тескари жараёнларининг оптимал қўлланишига асосланган (2.3.10-расм).



### 2.3.11-расм. Тадбиркор инверсияси усули

### ✚ Иштирокчилар учун тавсиялар:

- ❖ эсда тутиш керак: тадбиркорлик инверсияси — масала ечимини анъанавий қарашларга, мантиққа тескари йўналишларда излаш деганидир;
- ❖ масалани ечишни уни қайта ифодалашдан бошлаш керак;
- ❖ ҳар бир фикрга қарама-қарши фикр билдиришга ҳаракат қилиш керак.

### ✚ Ўқитувчи учун тавсиялар:

- ❖ масала моҳиятини яхши ёритиш мақсадида гуруҳ аъзоларини муаммони янги сўз ва тушунчалар ёрдамида қайта-қайтадан ифодалашга ундамоқ;
- ❖ асл масала билан бир қаторда унга тескари масалаларни олдинга сурмоқ, таҳлил ва синтез диалектикасига эришмоқ;
- ❖ гуруҳ иштирокчиларига муаммони ечиш давомида бир-бирига зид жараёнларни қўллашга ундаш керак.

- Иштирокчиларнинг ўзаро мулоқоти, фикр алмашинуви танқидга асосланади.
- Кўпи билан 20 нафар иштирокчи
- Жараёнда тўғри вақт тақсимоли
- Ўқитувчи маҳорати
- Стенограмма таҳлили

Бизнес  
мунозара



- Респондентлар фикрини ёзма равишда аниқлаш усули
- Анкета саволлар уч хил: респондент ҳақида маълумотлар, асосий муаммо саволлари, қўшимча маълумотлар (манбалар ...)

Сўровнома  
ўтказиш



- Очиқ саволлар (ихтиёрий фикр)
- Ёпиқ саволлар (ха, йўқ)
- Жавоб вариантлари бор саволлар (аъло, яхши, қониқарли, қониқарсиз...)

Саволлар  
қўйилиши



### 2.3.12-расм. Маркетинг қобилият усули

Маркетинг қобилият усули - суҳбат шаклидаги оғзаки сўров (2.3.11-расм). Тайёргарлик жараёнида тадбиркор экспертига саволлар ишлаб чиқади.

Аҳамиятли жиҳати: жавоблар тезкор равишда чуқур таҳлилга асосланмаган ҳолда берилади. Маркетинг мавзуси аввалдан эълон қилинади, аммо саволлар аниқлаштирилмайди. Маркетинг қобилият усулининг ижобий ва салбий жиҳатлари 2.3.12-расмда ёритилган.

<b>Ижобий жиҳатлар</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• олинган жавобларга қараб муаммони ёритиш мақсадида саволлар аниқлаштирилади</li></ul>
<b>Салбий жиҳатлар</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• жавоб таҳлиliga вақт озлиги, тадбиркор фикрининг жавобларга таъсири</li></ul>
<b>Бизнес маҳорат</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• муаммони жуда яхши тушуниши керак, саволларни аниқ ва раво ифодалаши керак, эркин ва ёқимли муҳит ярата олиши керак, эшита билиши керак</li></ul>

### 2.3.13-расм. Маркетинг қобилият

#### **Эркин бизнес ассоциацияси усули:**

❖ фикрлар генерацияси даврида янги ассоциациялар қўлланилиши ижодий жараён самарасини ошишига ва янги ноординар фикрлар пайдо бўлишига олиб келади;

❖ бизнес ассоциацияларни шакллантириш жараёнида ечилаётган муаммо элементлари ва муаммони ечимига жалб этилган ўқувчиларнинг аввалги билимлари орасида боғланишлар аниқланади;

❖ ушбу усул ва уни амалга ошириш технологияси инсон мияси ва унинг фаолияти хусусиятлари янги ассоциатив боғланишлар, янги фикрлар туғдиради;

❖ гуруҳ аъзолари таклиф этган сўз ёки тушунча янги ассоциатив боғланишлар асоси бўлиб хизмат қилади.

**Эркин бизнес ассоциацияси** - тасодифан эшитилган сўз, куй, назар тушган расм, кузатилган ҳодиса бизнесдаги муаммога янгича қарашга ва унинг ечимини аниқлашга туртки бўлади.

Мисол. Бир журнал редакторига журнал таннархини тушириш масаласи долзарб бўлиб қолди. Редактор кўп ўйлаб масаланинг иқтисодий ечимини топишга уринди. Унинг кўлига тасодифан орфографик луғат тушиб қолди ва диққатини «қоғоз» сўзи жалб этди. У ўзига қуйидаги саволни берди: «Харидор ёки обуначи арзонроқ қоғоз эканлигига эътибор берармикан?» Ўз диққатини «газета» сўзида тўхтатиб, нашриётчи ўйланиб қолди: «Лоқал журналнинг битта номерини газета қоғозидан чоп этиб кўрсакмикан?» Луғатдаги «картон» сўзи қуйидаги саволни туғдирди: «Балки муқовасини ҳам арзонроқ картондан қилиш мумкинми?» ва шу темпада давом этади. Нашриётчи қоғоз ва қалам олиб, луғатдан бир қанча сўзларни ёза бошлади. Бу сўзлар унга ҳаракат дастурини ишлаб чиқишга ёрдам берди.

#### **Иштирокчилар учун тавсиялар:**

- ❖ хаёлга келган ассоциацияни барчасини сўз билан ёки ҳаракат билан изҳор этиш керак;
- ❖ ҳамкорларда ҳосил бўлган барча ассоциацияларни қайд этиш;
- ❖ жараён якунида уларни тизимлаш ва классификациялаш зарур;
- ❖ фикрларга танқидий ёндашиб, таҳлил асосида энг яхшиларини ажратиб олиш.

#### **Ўқитувчи учун тавсиялар:**

- ❖ масалани (муаммони) ечишга шошмаслик, уни қайта ифодаламоқ, унга ўзга томондан қарашга уринмоқ керак;
- ❖ турли хил сўз ва тушунчалар таклиф этиб, улар орқали муаммони ечимига йўналтирувчи эркин ассоциациялар чақиртиришга уриниш керак;
- ❖ бизнес ассоциациялар асосида янги фикрлар шакллантиришнинг дастлабки босқичларида танқид ман этилади;
- ❖ бизнес ассоциациялар шакллантирувчи сўз, тушунча, тасвирлар алмашилиши тез амалга оширилиши керак.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда эвристик усулларни қўллаш натижасида ўқувчиларда қуйидаги тадбиркорлик компетенциялари шаклланади [17; 10-18-б.]:

- ✓ компетентлик (тадбиркорлик билимлари қўлами кенгаяди);
- ✓ креативлик (уддабуронлик билан ижодий масалаларни ечиш маҳорати шаклланади);
- ✓ экспертизага муносабати (салбий, пассив, вақт танқислиги каби тадбиркорлик муносабатлар шаклланади);
- ✓ конформизм (салмоқли ишбилармонлик фикрларга мойиллиги ортади);
- ✓ фикрлаш конструктивлиги (тадбиркорликни амалда тадбиқ этиш имконияти яратилади);
- ✓ коллективизм (тадбиркорликка хос жамоада тутиш этикаси, мунозара этикаси шаклланади);
- ✓ ўзига танқидий муносабат (ўзининг компетентлик даражасини объектив баҳолаш, бошқаларнинг фикрини эътиборга олиш каби тадбиркорлик кўникмалари мустаҳкамланади).

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари, ўқувчиларнинг қиймат яратишнинг ноанъанавий жараёнида тадбиркорлик компетенциясини шакллантирувчи эвристик усулларини ишлаб чиқиш ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияларини шакллантириш самарадорлигини оширади.

Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларида тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни қиймат яратишга асосланган механизмларни қўллаш орқали шакллантириш долзарб ҳисобланади. Ўқувчиларга жамият учун қиймат яратишни ўрганишига имкон берилиши таълим сифати ва самарадорлигини оширади.

## **2.4-§. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишга доир тажриба-синов ишлари мазмуни**

Мамлакатимизда таълим мазмунини сифат жиҳатидан янги босқичга ошириш ижтимоий барқарор тараққиётни таъминлашнинг муҳим омили ҳисобланади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш минтақада кичик бизнеснинг ривожланишини таъминлайди [59; 88-91-б.], бу эса ўз навбатида иқтисодий ўсишга, минтақанинг инвестицион жозибадорлигини оширишга олиб келади. Тадбиркорлик фаолияти деганда эҳтиёжларни қондириш ва фойда олишга қаратилган фаол, мустақил фаолият тушунилиши керак.

Мактаб таълимида тадбиркорликнинг вазифаси, ўқувчига қўйилган мақсадга эришиш қобилиятида ноёб яхлитлик сифатида қаралганда, шахсий потенциални очиш ва уни ўзгартиришдир [75; 145-148-б.]. Аммо бу ёндашиш меҳнат фаолияти моҳиятининг тушунчасини тубдан ўзгартиради. Зеро, тадбиркор ҳеч ким томонидан тайинланган функцияларни оддий бажарувчиси эмас. Тадбиркор қиймат яратувчи ғояларини амалга оширишга ҳаракат қилади ҳамда ситуацион чегараларини аниқлай олиши ва ушбу чегаралардан чиқиб кетиш хавфини мустақил равишда ўз зиммасига олиши керак. Бу шуни англатадики, у ўз ҳаракатларининг мумкин бўлган оқибатларини баҳолаши ва ўз позициясини ишончли ҳимоя қилиши керак. Унинг ҳаракат қилиш қобилиятининг негизида экспериментаторнинг позицияси, ўзига хос вазиятда унга энг мақбул кўринадиган иш шакллари синаб кўришга интилади. Шунинг учун “тадбиркор” индивидуал хусусиятга эга бўлиш қобилиятига эга бўлиши керак. Бу ўз навбатида, ўзига бўлган ишончга асосланади - пайдо бўлган ноаниқликни ижодий ёндашиш сифатида қабул қилиш қобилияти; суҳбатлашиш, ўз позициясини ҳимоя қилиш қобилияти; бошқаларнинг фикрларини ҳурмат қилиш ва келишувга эришиш қобилияти; объектив

воқеликни баҳолаш қобилияти ҳамда оптимал шароитларда мавжуд ечимларни топиш имконини беради.

Ушбу фазилатлар мактаб таълимининг дастлабки босқичларидан татбиқ этилиши ўрта мактаб ўқувчиларининг тўғри касб танлашида ҳамда ҳаёти давомида шахс сифатида ривожланишига ёрдам беради.

Ю.И. Панов бизнес ўқув машғулотларини ташкил этиш орқали мактаб ўқувчиларининг (10-синф) тадбиркорлик ташаббусларини рағбатлантиришга қаратилган "ўқувчи-ёшлар тадбиркорлик мактаби" [126; 30-33-б.] лойиҳасини амалга оширишни таклиф этган ҳамда умумтаълим муассасаларида тадбиркорлик таълими инфратузилмасини яратиш учун пилот платформа сифатида фойдаланиш мумкинлигини таъкидлаган. Дастур учта блокдан иборат бўлиб, улар параллел равишда ўрганилади: тадбиркорлик асослари; тадбиркорликдаги асосий ваколатлар; бизнес лойиҳалар амалиёти.

Турли тадбиркорлик таълимига оид тадқиқотлар қуйидагича ташкил этилганлигини кузатишимиз мумкин [129]:

- "Тадбиркорлик асослари" блокада ўқувчиларга тадбиркорлик фаолияти нима эканлиги ва тадбиркор ким эканлиги ҳақида умумий тасаввур беради. Блок бизнес ва менежмент тарихини ўрганади; бизнес, давлат, ҳудуд ҳокимияти ўртасидаги боғлиқлик аниқланади.

- "Тадбиркорликдаги асосий ваколатлар" блокада инглиз тили, математика, менежмент ва тадбиркорликни режалаштириш, алоқа психологияси ва тадбиркорлик этикаси, ўзини ўзи бошқариш, тадбиркорликнинг ҳуқуқий жиҳатлари, маркетинг, реклама ва PR каби фанларга боғлаб ўқитилади.

- Амалий блокада ўқувчилар ҳақиқий корxonанинг намунаси сифатида виртуал товарлар, хизматлар ва пуллардан фойдаланган ҳолда, касбий мажбуриятларни бажаришнинг энг самарали усулларини қўллаш имконини берувчи "хавфсиз" шароитда тажриба ўтказадилар. Ушбу ўқув жараёнининг асосий принципи ўқувчиларни кўпроқ мустақил ишлашга ундашдир.

Тадбиркорликка йўналтирилган таълимнинг ривожланиши тўртта асосий кўрсаткичлар бўйича баҳоланиши мумкин: ташкилий бирлик, психологик (интеллектуал, ҳиссий, ихтиёрий) бирлик, барчанинг биргаликдаги фаолиятга тайёрлиги, ушбу фаолият йўналиши.

Умумтаълим фанлари ўқитувчиларнинг тадбиркорлик таълимида ижодий фаолиятини ташкил этиш усули - бу уларнинг ривожланишига таъсир кўрсатадиган жамоавий фаолиятнинг алоҳида омили бўлиб, қуйидагиларни ўз ичига олади:

- когнитив жараёнларни фаоллаштиришга олиб келадиган ҳаракатлар;
- ҳаракатлар ва жараёнларни тақсимлаш;
- тегишли ҳаракатлар усуллари танлаш;
- ҳаракатлар усуллари билан алмашиш (фаолиятнинг ялпи маҳсулотини олиш учун турли хил усулларни яратиш зарурати туфайли - муаммони ҳал қилиш);
- ўзаро тушуниш (ўқувчиларни жамоа фаолиятига жалб қилиш характериға қараб);
- иштирокчининг ўз ҳаракатларига муносабатини акс эттириш;
- мулоқот жараёнида пайдо бўлган фикрлар;
- ўқувчи ўзини эркин ҳис қиладиган гуруҳлар;
- ҳамкорлик, ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликда ижод қилиши.



---

Шахнинг ўз хатти-ҳаракатларини амалга оширишдаги маънавий-ахлоқий етуклиги

---

Компетентлилик, ижтимоий-иқтисодий билимларни эгалланганлик, меҳнат фаолиятига тайёрланганлик, коммуникатив кўникмалар – инсонларни тушуниш, улар билан мулоқот ва ҳамкорлик, ижодкорлик – ишга ижодий муносабат, олдиндан кўра билиш, янгиликни ҳис этиш, қарор қабул қилиш кўникмаси – ахборотни таҳлил этиш ва қайта ишлаш жараёни

---

Ўз-ўзини назорат қилиш – ўз фаолиятини назорат қилиш даражаси. Назорат ижтимоий муҳитнинг объектив шартлари ва талабларига мувофиқ равишда ўзининг сифатлари ва эҳтиёжларини ўзгартиришга йўналтирилган. Бу эса мустақилликни уч жиҳат билан боғлиқликда комплекс ўрганишга имкон беради, аксиологик муносабат, фаолиятга тайёрлик, ўз-ўзини назорат қилиш

---

Интеллектуал мезонлар – ўзида тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодий асослари ва категорияларини акс эттирувчи ижтимоий-иқтисодий билимларни эгаллаганлик даражаси. Мазкур мезон ўқувчиларнинг тадбиркорлик фаолиятига илмий жиҳатдан тайёрлигини баҳолаш, иқтисоднинг умумий қонунлари ва тамойиллари, тадбиркорлик фаолиятига доир ҳуқуқий нормаларни қўллай олиш кўникмасини аниқлаб беради

---

Жараёнга доир мезонлар – тадбиркорлик фаолиятига муваффақиятли йўналганлик ва иштирок этишга ёрдам берувчи кўникмалар мажмуидир

---

#### **2.4.1-расм. Ўқувчилардаги мустақилликни ташхис этиш методикаси компонентлари (С. Гриншпун назарияси)**

Мактаб битирувчиларининг касбий тайёргарлигини, меҳнат бозори талабларига мослашувчанлигини таъминлашда ўқув жараёнида меҳнатга бўлган тадбиркорлик муносабатларини шакллантириш керак, бу эса муваффақиятга эришиш учун мотивацияни, муаммоларни ҳал қилишда ҳаракатчанликни, ижодкорликни, мулоқот қобилиятларини, масъулиятни ўз зиммасига олишни, шахсларо муносабатларни, кўникмаларни, этика, қонунларни билишни талаб этади. Ушбу талаб С. Гриншпун назариясида ҳам акс этган (3.1.1-расм).

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда ижодий ёндашувни амалга ошириш ижтимоий-иқтисодий шароитларда трансформацион фаолиятни ижодий олиб борадиган бўлажак тадбиркорларни шакллантиришни ўз ичига олади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни баҳолаш қўйидаги даражаларга асосланган ҳолда амалга оширилиши лозим:

-билим (паст)– тадбиркорлик, тадбиркор имконияти, тадбиркорлик режаларни тузиш усуллари, мижозларга хизмат кўрсатишни билиш, ишлаб чиқариш жараёнлари, музокаралар юритишни билиш, бизнесни бошқариш, бозор, рақобатчилар, тадбиркорлик соҳасининг ҳуқуқий асослари, кўмаклашиш ва молиялаш манбалари ҳақида тушунчаларга эга, тадбиркорлик фаолиятининг зарурлигини англайди, ижодий фаолият билан шуғулланмайди, ишни оқилона ташкил этишда қийинчиликни ҳис этади, белгиланган вақт оралиғида топшириқни бажаришнинг уддасидан чиқмайди;

- кўникма (ўрта) – ўқувчилар маркетинг, молиявий бошқарув, ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этиш, режалаштириш, раҳбарлик (коучинг: ходимларни бошқаришнинг замонавий хили) каби тадбиркорликка оид билимларини таниш вазиятларда қўллай оладилар, тадбиркорлик фаолиятининг зарурлигини англайди, маслаҳатчи ёрдамида ўз фаолиятини режалаштиради ва ташкил этади;

- малака (яхши) – етакчилик, имкониятлар доирасида ҳаракат қилиш, ахборотни яқка тартибда қидириб топиш, шартномаларни бажариш қобилияти, муаммоларни ҳал этиш, мунтазам режалаштириш, таваккал қилиш қобилияти каби тадбиркорликка оид амалий билим ва кўникмаларни таниш ва нотаниш вазиятларда қўллай оладилар, тадбиркорлик фаолиятининг зарурат эканлигини яхши англайди, ташкилотчилик фаолияти тез-тез намоён бўлади, ишларни режалаштиришда иштирок этади, тадбиркорлик фаолияти натижаларини таҳлил эта олади, ижодий кўникмаларни талаб этадиган шароитда ишлаш тажрибасига эга, ўзининг амалий фаолиятида бевосита билимларни қўллай олади.

Умумтаълим фанлари ўқитувчиларининг касбий ривожлантиришдаги дидактик таъминоти [120; 28-34-б.] қўйидагича белгиланади, масалан:

- ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришга оид амалий усуллардан ҳамкорликдаги фаолиятга тайёргарлик, тадбиркорлик сифатларини қарор топиши, мустақил тадбиркорлик фаолиятини олиб боришга тайёргарлигининг барқарорлигини ҳисобга олиш асосида такомиллаштириш;

- ўқув жараёнига тадбиркорлик, ташаббускорлик, ижодкорлик каби фазилатларни шакллантирадиган ва қарорлар қабул қилишда мустақилликни намоён этишни талаб қиладиган фаол таълимнинг янги шакл ва усулларини жорий этиш;

- таълим тадбиркорлигининг янги шаклларини ривожлантириш;

- ҳақиқий тадбиркорлик фаолиятининг турли шаклларида ўқувчиларнинг иштирокига имкон бериш;

- ўқув жараёнини ахборотлаштириш.

Замонавий бизнесда муваффақият кўп одамларнинг келишилган ҳаракатлари билан белгиланади ҳамда ўқувчиларни жамоада ишлашга ўргатиш, коллектив фаолиятни ташкил этишни турли шаклларини назарда тутди. Коллектив ҳаракатлар ва якуний натижалар самарадорлигининг зарурий шарти аниқ бошқарувдир.

Тадбиркорликка оид таълимда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг амалий компоненти тадбиркорликка доир мантиқий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-таҳлилий интерфаол топшириқларни оптимал қўллашга йўналтирилган “эффективлик концепцияси” таълим механизмини ишлаб чиқишнинг энг муҳим белгилари [86; 46-49-б.]:

- ҳар бир гуруҳ аъзоларининг биргаликдаги саъй-ҳаракатларини талаб қиладиган фаолиятнинг мақсадини ягона ва муҳим деб билиш;

- фаолият иштирокчилари ўртасида функциялар ва мажбуриятларни тақсимлаш;

-ишларни бажаришда ўзаро жавобгарлик ва боғлиқлик муносабатларини ўрнатиш;

-фаолиятни бошқариш, баҳолаш ва ўзини ўзи баҳолашни амалга ошириш.

Бозор иқтисодиёти фаолиятнинг янги принципларидан бири бу техник, инновацион ва ташкилий муаммоларни ҳал қилишга ижодий ёндашишдир. Бу эса хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидаларини аниқлаштириш асосида амалга ошириш таълим сифатини баҳолашнинг халқаро стандартларга мослашувига олиб келади.

Ҳозирги кунда кўпгина таълим муассасалари олдида бўлажак тадбиркорларни яъни фаол, ташаббускор, қарор қабул қилишга тайёр, ўз позициялари ва қарашларини ҳимоя қиладиган, ўз фаолияти натижалари ва оқибатлари учун жавобгар бўлган ёшларни тарбиялаш вазифаси турибди. Ушбу вазифа доирасида ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари тизимли, интеграцион, компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлигини моделлаштиришда намоён бўлади.

Ўқувчиларда тадбиркорлик компетенциясини ривожлантиришда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг интеграциялашган таълим дизайнини такомиллаштиришни тақозо этади.

Ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантиришда креативлик, эмоционаллик, янгиликка йўналганлик, натижавийлик тамойиллари асосида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш моделини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

## Иккинчи боб бўйича хулоса

Ушбу бобда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини такомиллаштириш билан боғлиқ таълимнинг кўплаб эдукологик имкониятлари, масалан, таълим олувчиларни машғулотларга жалб қилиш, мотивация, таълим олувчиларда ўзига ишонч ҳиссини уйғотиш масалалари муҳокама қилинди, шу билан бирга унда маълум даражада иш жойларини яратишга таъсир кўрсатадиган омиллар баён этилган.

Мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантиришда таълим муассасаларининг ҳар бир битирувчиларини келажакда мустақил ўз ўрнини топишлари, ўзини иш билан банд қилишлари бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Бу вазиятда педагогик жараён иштирокчиси бўлган ўқувчи шахсида яратувчанлик, ишбилармонлик, ижодкорлик каби кўникма ва малакаларини шакллантиришда тадбиркорликка йўналтирилган ўқув фаолиятини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш жараёнига тадбиркорликка йўналтирилган компетенциявий ёндашувлардан фойдалана олиши ҳамда тадбиркорлик сифатлари бўйича касбий компетенцияларини ривожлантириб бориши лозим. Натижада, таълим сифати ва самарадорлиги ошади, таълим муассасаси битирувчиларининг мустақил ҳаётда ўз ўрнини топиши кафолатланади ва битирувчиларнинг бандлиги таъминланишига эришилади. Ўқитувчи ўқувчиларнинг қизиқишларини ошириш учун дарсларнинг мазмун ва сифатига эътибор беради. Бунинг учун болаларни фикрлашга, уларни фаоллаштиришга ҳаракат қилади. Ўқувчи тайёр билимни қабул қилувчи эмас, балки синф ўқув жараёнининг фаол иштирокчисига айлантириш учун мунозара қилишга йўллайди.

Таълим олувчиларнинг тадбиркорликка бўлган қизиқиши бошланғич нуқта ҳисобланиб, ёшларнинг ижтимоий муаммоларни ҳал қилишида муҳим аҳамиятга эгадир. Ўқувчиларда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни

шакллантириш механизмларини ўқув дастурларига киритиш орқали таълим олувчиларни ўзлаштиришларини рағбатлантириш ва таълимни мазмунли тарзда амалий ишларга назарий билимларни жалб қилиши, шунингдек, турли ташкилотлар ўзларининг молиявий манбалари билан шу каби ишларда иштирок этишларини таъминлаш мумкин.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш таълим олувчилар орасида кўпроқ қизиқиш, қувонч, фаоллик ва ижодкорликка эришиш воситаси сифатида қабул қилиниши таълим тизимининг ривожланишига олиб келади. Ўсиб келаётган ёш авлодни замон ўзгаришларига тайёрлаш учун уларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантириш билан бирга уларни кундалик ҳаётида дуч келадиган вазиятлар, муаммоларни ечишда қўллай оладиган, ўз-ўзини бандлигини таъминлай оладиган қилиб тарбиялаш зарур. Бундай вазифани таълимда тадбиркорликка йўналтирилган компетенциявий ёндашувга асосланган таълим технологиялари ва механизмларини қўллаш орқали амалга оширилади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг амалий компоненти тадбиркорликка доир мантикий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-тахлилий интерфаол топшириқларни оптимал қўллашга йўналтирилган “эффektivлик концепцияси” таълим механизми тадбиркорлик соҳасида қиймат яратишга ёрдам беради ва қуйидаги механизмларни ўз ичига олади “хизмат кўрсатиш”, “дизайн фикрлаш”, “бизнес модели”, “стар-ап” ҳамда “тўғри ва тескари ғоялар ярмаркаси”, “тадбиркор сўрови”, “эркин бизнес ассоциацияси”, “тадбиркор инверсияси”, “маркетинг қобилият” каби тадбиркорликка йўналтирилган эвристик усулларида хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини такомиллаштиришда фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда қиймат яратишга асосланган “эффektivлик концепцияси” таълим механизмини ўқувчиларда кўпроқ қизиқиш, қувонч, фаоллик ва ижодкорликка эришиш

воситаси сифатида қабул қилиниши таълим тизимининг ривожланишига олиб келади.

Бугунги кунда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари таълимнинг янги мазмуни ва тадбиркор шахс ривожланишига мувофиқ билимларни берадиган асосий восита ҳисобланади.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмлари келажакда меҳнат бозорида рақобатбардош, масъулиятли, ўз касбини яхши эгалланган ва боғлиқ фаолият соҳаларини тушунувчи, жаҳон стандартлари даражасида самарали ишлашга қодир, тегишли билим эгаллашда шахснинг эҳтиёжларини қондиришни белгилайди.

Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг амалий компоненти тадбиркорликка доир мантиқий, креатив ва танқидий фикрлашга ўргатишга доир вазиятли-таҳлилий интерфаол топшириқларни оптимал қўллашга йўналтирилган “эффективлик концепцияси” таълим механизмини қиймат яратишга асосланади ҳамда ушбу механизмнинг таълим соҳасида кенг жорий этилиши ўсиб келаётган таълим олувчиларининг янги иш жойлари яратишига имконият яратади, жамиятда тадбиркорликнинг ижтимоий қадриятлари шаклланишига олиб келади. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш келажакда меҳнат бозорида рақобатбардош, масъулиятли, ўз касбини яхши эгалланган ва боғлиқ фаолият соҳаларини тушунувчи, жаҳон стандартлари даражасида самарали ишлашга қодир, тегишли билим эгаллашда шахснинг эҳтиёжларини қондиришни белгилайди.

Ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантириш сифатини баҳолашга мезонли-ташхисли ёндашув асосида аниқланган мезонлар, кўрсаткичлар ва усуллар сифат даражасини баҳолаш учун қўлланилди. Шунингдек, ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияларининг шаклланганлик ҳолати таҳлил қилинди, ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияларини шакллантиришнинг экспериментал методикаси ишлаб

чиқилди ва апробациядан ўтказилди. У ўз ичига тадбиркорлик компетенцияларини шакллантириш бўйича топшириқларни ҳам қамраб олди.

Ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчаларини ривожлантириш ва диагностика қилишнинг инновацион педагогик механизмлари тизимли, интеграцион, компетенциявий ёндашувларнинг функционал алоқадорлигини моделлаштириш асосида такомиллаштиришга эришилди.



## ХУЛОСА

**Олиб борилган илмий-педагогик тадқиқот натижалари таҳлили ва яқунларига асосланган ҳолда қуйидаги хулосаларга келинди:**

1. Бозор иқтисодиёти шароитида умумий ўрта таълим мактаблари хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш келажакда меҳнат бозорида рақобатбардош, масъулиятли, ўз касбини яхши эгалланган ва боғлиқ фаолият соҳаларини тушунувчи, жаҳон стандартлари даражасида самарали ишлашга қодир, тегишли билим эгаллашда шахснинг эҳтиёжларини қондиришни белгилайди.

2. Ўзбекистон иқтисодиётини тадбиркор кадрларга бўлган эҳтиёжларини таъминлаш учун умумий ўрта таълим мактаблари хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг янада самарали дастурини ишлаб чиқиш зарур. Мазкур дастур ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларининг шаклланишида ҳамда ўзини иш билан банд қилувчи ёшлар сонини ўсишининг истиқболли тенденцияларини ҳисобга олиши ва кенг ихтисосли тадбиркорларни тайёрлашнинг турли шаклларида фойдаланишнинг кенгайтирилиши кўзда тутиши керак.

3. Ўқувчиларнинг қобилиятларидан келиб чиқиб, жамиятдаги мавжуд тадбиркорликка асосланган қадриятларни ўргатиш орқали келгусида касб танлаш, иқтисодиётда янги қиймат ярата олиш кўникма ва малакаларини шакллантириш жамиятнинг маънавий ва моддий салоҳиятини оширишга имкон беради, ҳар бир шахснинг туғма ва ўзлаштирилган қобилиятлари ва истеъдодларини амалий жиҳатдан амалга ошириш, мактаб битирувчиларини бандлигини таъминлашда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни тақозо этади.

4. Ўқувчиларда уддабуронлик, ишбилармонлик каби тадбиркорлик сифатларини ривожлантириш бўлажак тадбиркорнинг ўз олдига реал

мақсадлар қўйиши ва ўз фаолиятини чинакам режалаштира олишида муҳим аҳамият касб этади.

5. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш механизмларини такомиллаштиришда тадбиркорликка асосланган инновацион метод ва воситаларни конструктив, декларатив, метакогнитив, инноватив мезонлар асосида интеграциялаш зарурлигини кўрсатди.

6. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда тадбиркорликка асосланган инновацион метод ва воситаларни ишлаб чиқиш, қиймат яратишга асосланган механизмлар асосида тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантиришнинг педагогик механизмини лойиҳалаш муҳим аҳамият касб этади.

7. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш орқали ўқувчиларни бизнесга қизиқишларини оширишда тадбиркорликка оид кўникмаларни шакллантириш методикасининг амалий компонентини такомиллаштиришни тақозо этади.

8. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишни ривожлантириш жараёни тузилмаси халқаро баҳолаш дастури талабларини миллий ўқитиш тизими билан ўзаро уйғунлигининг концептуал қоидаларини ишлаб чиқишни талаб этади.

#### **Тадқиқот асосида қуйидаги услубий тавсиялар ишлаб чиқилди:**

1. Умумий ўрта таълимда компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартлари компетенцияларига “ташаббускорлик ва тадбиркорлик” компетенциясини киритиш мақсадга мувофиқдир.

2. Хорижий тил фанлари ўқитувчилари учун тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш методикаси доирасида вебинар, онлайн конференциялар ташкил этиб бориш лозим.

3. Халқ таълими бўлимлари қошида ўқувчиларда тадбиркорликка оид амалий кўникмаларни шакллантириш бўйича методик ўқув курслари ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

4. Худудларда тадбиркорликка ихтисослаштирилган бизнес мактабларини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. “Start-up” лойиҳаларини кенг жорий этиб бориш ҳамда ўқувчиларнинг бизнесга қизиқишларини ошириш мақсадида ўқувчилар учун тадбиркорлик бўйича онлайн ўқув дастурларини ташкил этиш лозим.

## Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

### I. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва методологик аҳамиятга молик нашрлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон НМИУ, 2017. – 80 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни (23.09.2020) / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020., 03/20/637/1313 – сон.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида” Қонуни Тошкент ш., 2016 йил 14 сентябрь, ЎРҚ-406-сон / Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 37-сон.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги 3770-сон Қарори / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 08.06.2018 й., 07/18/3777/1325-сон.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислох қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6017-сон Фармони / “Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси”, 01.07.2020 й., 06/20/6017/1021-сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 27 июндаги “Ёшлар – келажагимиз” Давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5466-сонли Фармони / “Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси”, 28.06.2018 й., 06/18/5466/1527-сон.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони / Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги

“Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони / “Қонун ҳужжатлари миллий маълумотлари миллий базаси”, 06/19/5712/3034-сон.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 16 августдаги “Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи ҳузуридаги “Ёшлар – келажагимиз” жамғармаси фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 669-сонли Қарори / “Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси”, 18.08.2018 й., 09/18/669/1772-сон, 28.11.2018 й., 09/18/962/2235-сон.

10. Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги №997-сонли “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори / “Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси”, 10.12.2018 й., 09/18/997/2289-сон.

11. Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса – тараққиётнинг кафолатидир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 64 б.

12. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – 508 б.

## **II. Монография, илмий мақола, патент, илмий тўпламлар**

13. Абдурашидов А.Б. Миллий ҳунармандчилик воситасида талабаларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантиришнинг педагогик шарт-шароитлари. фалс. фанл. бўйича фалсафа докт. ...дис. автор. – Т.: 2019. – 46 б.

14. Абдукаримова Э.И. Таълим жараёнига педагогик технологияларни жорий этишнинг ўзига хос хусусиятлари. “Таълим технологиялари”, №3, 2016, 25-28 б.

15. Артиқова М.Б. Умумтаълим мактаби ва оила ҳамкорлиги асосида ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш: пед.фанл. докт. ...

дисс. Автореф. – Т.:2020. – Б.13.

16. Артикова М.Б. Оилада ўсмирларни тадбиркорлик фаолиятига тайёрлаш методикаси (халқ хунармандчилиқ мактаблари мисолида). Монография. –Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси. 2009. – 168 бет.

17. Артикова М.Б. Умумтаълим мактаби ва оила ҳамкорлиги асосида ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш. Монография. –Тошкент: “Fan va texnologiya”, 2019. – 156 бет.

18. Артикова М.Б. Педагогические условия подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности на основе школы наставничества “Устоз-шогирд” //Тил ва адабиёт таълими. – Тошкент, 2015.–№12.–Б.52-54.(13.00.00;№8).

19. Artikova M.B. Forming Skills of Enterprise by Means of Integration Preschool and Family Children Education // Eastern European scientific journal. Ausgabe. – Germany, 2018. – №2. – P.131-135. (13.00.00; 2018, №1).

20. Артикова М.Б. Бошланғич синф ўқувчиларида тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш зарурияти // Халқ таълими. – Тошкент, 2018. – №3. – Б.28-31. (13.00.00; №17).

21. Артикова М.Б. Ёшларнинг меҳнат тарбиясида миллий анъаналарга нисбатан бегоналашув таҳдиди // Замонавий таълим. –Тошкент, 2018. – №9. – Б.53-59. (13.00.00; №10).

22. Бакиева И.А. Ўзбекистонда тадбиркор кадрлар тайёрлаш тизими ва уни ислоҳ қилиш хусусиятлари./ “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар”, Т., 2011, 2-сон. –85-90-б.

23. Бартнев А.Н. Развитие предпринимательской активности обучающегося колледжа в процессе производственного обучения: автореф. дисс. ...канд. пед. наук. – Москва: 2008. – 23 с.

24. Ганиев Б.С. Ўзбекистонда тадбиркорлик маданиятини юксалтириш омиллари: фалс. фанл. бўйича фалсафа докт. ...дис. автор. – Т.: 2018. – 44 б.

25. Гребнева В.В. Психологическая готовность студентов к личностноцентрированному взаимодействию в процессе образования в вузе: автореф. дисс. ...канд. психол. наук. – Курск: 2003. – 27 с.
26. Education system Japan \EP-Nuffic\ 1st edition September 2010 \ version 4, January 2015 [http// www.jstor.org](http://www.jstor.org) //Retrieved 15.07.2015. – 43 p.
27. Кондратенко И.В. Фактор субъектности в ходе профессионального самоопределения студентов на завершающем этапе обучения: автореф. дис. ...канд. психол. наук. – Москва: 2015. – 26 с.
28. Мавлонова Р., Рахмонкулова Н. Бошланғич таълимда педагогика, инновация, интеграция. – Т.: “Ғофур Ғулом”, - 2013. – 48 б.
29. Манчук Е.П. Развитие антрепренерства в системе предпринимательской деятельности вуза в условиях модернизации сферы высшего образования: концепция и механизмы реализации: автореф. дис. ...канд. эконом. наук. – Ростов на Дону: 2008. – 33 с.
30. Мирзакаримова М.М. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизимини такомиллаштириш. “Фан ва жамият” илмий-услубий журнал // ISSN 2010-720X. Нукус, 3/2020. 75-76-бетлар. (13.00.00; №3).
31. Мирзакаримова М.М. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишда педагогик маҳорат ва маданият // “Халқ таълими” илмий-методик журнали. ISSN 2181-7839. Тошкент, 5/2020. 105-108-бетлар. (13.00.00; №17)
32. Мирзакаримова М.М. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг эдукологик имкониятлари // “Фан ва жамият” илмий-услубий журнал. ISSN 2010-720X. Нукус, 4/2020. 80-82-бетлар. (13.00.00; №3).
33. Мирзакаримова М.М. Узлуксиз таълим тизимида ўқувчи-ёшларни тадбиркорликка тайёрлаш // “Қарақалпақ давлат университети хабаршысы” журнали. ISSN 2010-9075 . Нукус, 4(49)/2020. 88-91-бетлар. (13.00.00; №13).
34. Мирзакаримова М.М. Хорижий тилларни тадбиркорликка

йўналтириб ўқитиш тизими: тушунча ва тамойиллар // “Илм сарчашмалари” илмий-методик журнал. ISSN 2010-6246 Урганч, 12/2020. 215-218-бетлар. (13.00.00; №31).

35. Mirzakarimova M.M. Entrepreneurship-oriented learning technologies in increasing student activity // “Proceedings of International Conference on Digital Economy: Problems, Solutions, Prospects” International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology ISSN: 2394-3696, (2020-21). India. Website: www.ijiert.org, May, 2020. P 334-337. ([IJERT] Impact factor 5.558).

36. Mirzakarimova M.M. Teaching entrepreneurship redirect for young people in modern conditions // |ISI I.F.Value:1.241| Journal DOI: 10.36713/epra2016 ISSN: 2455-7838(Online) EPRA International Journal of Research and Development (IJRD). India. Volume: 5. Issue: 7. July 2020. p 246-249). (SJIF Impact Factor: 7.001).

37. Мирзакаримова М.М. Бўлажак ўқитувчини тадбиркорликка йўналтирилган ўқув жараёнига тайёрлаш // e-ISBN 978-605-69502-4-7. Kielce / POLAND. July 28- 29, 2020. P.51-55. (3rd ECLSS International Online Conference on Economics and Social Sciences).

38. Mirzakarimova M.M. Entrepreneurial-oriented educational process in teaching school subjects // “Дистанционные возможности и достижения науки” международная научно-практическая конференция. ISSN: 2524-0935. Август 2020 г. Киев, Украина. С. 71-72.

39. Мирзакаримова М.М. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш технологиясининг ўзига хос хусусиятлари // “Ёшларнинг инновацион фаоллигини ошириш, маънавиятини юксалтириш ва илм-фан соҳасидаги ютуқлари” мавзусидаги 2-сонли республика илмий-онлайн конференцияси. “UZACADEMIA” scientific-methodical journal. ISSN (E) – 2181 – 1334. Фарғона, 2020 йил 25 июль. 308-310-бетлар.

40. Мирзакаримова М.М. Таълим-тарбия жараёнида педагогларнинг ўзига хос тадбиркорлик сифатлари // “Илм-фан ва таълимнинг ривожланиш



истиқболлари” мавзусидаги республика 4-сон илмий конференцияси тўплами. ISSN 2181-0842. Фарғона, 2020 йил 27 июль. 367-369-бетлар.

41. Mirzakarimova M.M. “Methodology of educational teaching of general sciences”/ Monograph. – ISBN 978-83-66401-66-2 Science Index\*. Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». Druk i oprawa: Sp. z o.o. Diamond trading tour». Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103. Signed to the friend: 25.09.2020 Format: 60x90M / 16 Druk is digital. Dd.ark .: 5,12 Overlay: 100 rm.

42. Mirzakarimova M.M. Professional competence in the entrepreneurship oriented education process // “International congress on modern education and integration” Vol.5. International Engineering journal for research and development ISSN: 2349-0721. Germany, 2020. www.iejrd.com. p 1-3. (IEJRD. Impact factor :- 6.549).

43. Mirzakarimova M.M. Advanced experience in the system of entrepreneurship of general sciences // monografia pokonferencyjna. ISBN: 978-83-66401-60-0 Rotterdam, Warszawa, 30.07.2020 - 31.07.2020. p 84-85. (Science, research, development 31).

44. Мирзакаримова М.М. Формирование предпринимательских навыков у обучающейся молодежи // monografia pokonferencyjna. ISBN: 978-83-66401-68-6. Paris, Warszawa, 29.09.2020- 30.09.2020. p 258-264. (Science, research, development 33).

45. Mirzakarimova M.M. Ўқувчи фаоллигини оширишда тадбиркорликка йўналтирилган ўқитиш технологиялари // "Ўзбекистонда онлайн таълим" журнали. ISSN 2181-0138. Тошкент, №4 1-қисм. 2020 йил, август. 91-93-бетлар.

46. Мирзакаримова М.М. Таълимда тадбиркорликка йўналтирилган методлар // “Фан ва таълим интеграцияси: имконият ва тенденциялар” мавзусидаги республика 1-сон илмий конференцияси тўплами. ISSN 2181-0842. Фарғона, 2020 йил 27 август. 51-53 бетлар.

47. Мирзакаримова М.М. Тадбиркорликка йўналтирилган таълим: Жанубий Корея ва Япония тажрибаси // “Ёшларнинг инновацион фаоллигини ошириш, маънавиятини юксалтириш ва илм-фан соҳасидаги ютуқлари” мавзусидаги 2-сонли республика илмий-онлайн конференцияси. “UzACADEMIA” scientific-methodical journal. ISSN (E) – 2181 – 1334. Фарғона, 2020 йил 31 август. 192-195-бетлар.

48. Мирзакаримова М.М. Педагогик ва тадбиркорлик характеридаги ижодийлик // “Илм-фан ва таълимнинг ривожланиш истиқболлари” мавзусидаги республика 1-сон илмий конференцияси тўплами. ISSN 2181-0842. Фарғона, 2020 йил 25 сентябрь. 153-155-бетлар.

49. Мирзакаримова М.М. Тадбиркорлик таълимида фаол фикрлаш усули // “Илм-фан ва таълимнинг ривожланиш истиқболлари” мавзусидаги республика 4-сон илмий конференцияси тўплами. ISSN 2181-0842. Фарғона, 2020 йил 30 ноябрь. 22-23-бетлар.

50. Мирзакаримова М.М. Тадбиркорлик функционал саводхонликнинг зарур таркибий қисми // “International Conference on Mechanical Engineering Technology and Applied Sciences” International scientific and technical journal innovation technical and technology. ISSN Online : 2181-1067 ., Publisher ООО "SUMMUS" Tashkent, September 29, 2020. p 75-77.

51. Мирзакаримова М.М. Ўқувчи-ёшларда ишбилармонлик кўникмаларини шакллантириш усуллари // “Innovative achievements in science – 2020” мавзусидаги 1-сонли халқаро илмий-онлайн конференция. Тўплам. ISSN (E) – 2181-1334. Фарғона, 2020 йил. 654-656-бетлар.

52. Мирзакаримова М.М. Тадбиркорликка йўналтирилган таълим: замонавий назария ва амалиёт // “Таълим-2020: долзарб масалалар ва замонавий жиҳатлар” мавзусидаги халқаро илмий-масофавий конференцияси материаллари. Тўплам. ISSN 2181-0138. Тошкент, 2020 йил сентябрь. 77-79-бетлар.

53. Мирзакаримова М.М. Хорижий тилларни тадбиркорликка

йўналтириб ўқитиш тизими // “Science and education” scientific journal. ISSN 2181-0842. Volume 1, Issue 4. July 2020. Фарғона, 97-103 бетлар.

54. Мирзакаримова М.М. Тадбиркорликка йўналтирилган таълимни ташкил этиш технологияси // “Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” мавзусидаги республика 19-кўп тармоқли илмий-масофавий онлайн конференция материаллари. Тўплам. УУК 001 (062). 2020 йил 30 августъ. Тошкент: Tadqiqot, 2020. 350-351- бетлар.

55. Мирзакаримова М.М. Ўқувчи тадбиркорлар мактаби // “Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” мавзусидаги республика 20-кўп тармоқли илмий-масофавий онлайн конференция материаллари. Тўплам. УУК 001 (062). 2020 йил 30 сентябрь. Тошкент: Tadqiqot, 2020. 207-208- бетлар.

56. Мирзакаримова М.М. Тадбиркорликка йўналтирилган таълимда индивидуаллик // “Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” мавзусидаги республика 22-кўп тармоқли илмий-масофавий онлайн конференция материаллари. Тўплам. 2020 йил 30 ноябрь. УУК 001 (062). Тошкент: Tadqiqot, 2020. 128-129- бетлар.

57. Мирзакаримова М.М. Замоनावий таълимда тадбиркорлик тамойили // “Илм-фан тараққиётида замонавий методларнинг қўлланилиши” мавзусидаги илмий онлайн конференция тўплами. Термиз, 5-сон. 2020 йил 27 ноябрь. 11-15-бетлар.

58. Муродова Н.Қ. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг назарий асосларини такомиллаштириш: иқтисодиёт фанл. докт. ... дис. автореф. – Т.: 2016. – 108 б.

59. Муродова Н. Қ. Кичик бизнес субъектларининг тадбиркорлик фаоллигини ошириш йўналишлари. Монография. – Т.: «Фан», 2008. – 148 б.

60. Муродова Н. Қ. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг иқтисодий механизмлари. Монография. –Т.: «Иқтисодиёт», 2012.– 219 б.

61. Муродова Н. Қ. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик.

Монография. –Т.: «Иқтисодиёт», 2016.– 234 б.

62. Муродова Н. Қ. Кичик бизнес субъектларининг тадбиркорлик фаоллиги даражасини баҳолаш услубияти // Иқтисодиёт ва таълим.– Тошкент, 2008. -№ 1. – Б. 83-89. (08.00.00; № 11).

63. Муродова Н. Қ. Иқтисодий ривожланишда инсоннинг тадбиркорлик қобилиятининг шаклланиши ва унинг таснифланиши //Иқтисодиёт ва таълим. – Тошкент, 2009. - № 6. – Б. 15-17.(08.00.00; №11).

64. Мусурмонова О., Нагметова Н. Ўсмир йигитларни мустақил ҳаётга тайёрлаш // Фан ва технология. – Тошкент, 2009. – 24 б.

65. Муфтайдинов Қ. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида тадбиркорликни ривожлантириш муаммолари / – Т.: 2004.

66. Нагметова Н. Ўсмир йигитларни мустақил ҳаётга тайёрлашнинг педагогик-психологик жиҳатлари // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент, 2007. – №4. - Б. 12-13. (13.00.00; № 4)

67. Нагметова Н. Ўсмир йигитларни мустақил ҳаётга тайёрлашда интерфаол методлардан фойдаланиш // Таълим муаммолари. – Тошкент, 2008. – №3-4. – Б. 66-67. (13.00.00; № 16. 2008)

68. Нагметова Н. Қадимги ва ўрта аср мутафаккирларининг ўсмир йигитларни мустақил ҳаётга тайёрлаш борасидаги педагогик қарашлари // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў. – Нөкис, 2008. – №3. – Б. 48-51. (13.00.00; 2008)

69. Нагметова Н. Forming Independent Thinking of Students in the Learning Process of Searching the Life's Way // Eastern European Scientific Journal. -Germany. 4 – 2016. – P.122-125. (13.00.00; № 1)

70. Нагметова Н. Ўсмир йигитларни мустақил ҳаётга тайёрлашнинг илмий-назарий асослари // Замонавий таълим. – Тошкент, 2017. – №2. – Б.79-85. (13.00.00; № 10).

71. Нагметова Н.М. Умумий ўрта таълим мактабларида ўсмирларни мустақил ҳаётга тайёрлашнинг педагогик механизмларини такомиллаштириш

(Қорақалпоғистон Республикаси мактабларининг ўсмир ўғил болалари мисолида): пед. фанл. бўйича фалсафа доктори (PhD). ...дис. автореф. – Нукус: 2018. – 45 б.

72. Нагметова Н. Умумтаълим мактабларида ўсмирларни мустақил ҳаётга тайёрлаш // «Беккем шаңарақ жылы»на бағышланған Жоқары билимли ҳәм интеллектуаллығы раўажланған әўладты тарбиялаў-елди турақлы рауажландырыў және модернизациялаўдың аҳмийетли шәрти илмий-теориялық конференция материаллары. – Нөкис, 2012.– Б. 223-224.

73. Никулаева М.И. Формирование навыков малого предпринимательства у учащихся учреждений профессионального образования: автореф. ... канд. пед. наук. – Москва: 2005. – 26 с.

74. Очилова Г. О. Ёшлардаги тадбиркорлик мотивациясига оилавий бизнес таъсирининг гендер хусусиятлари: псих. фанл. бўйича фалсафа доктори (PhD). ...дис. автореф. – Т.: ТДИУ, 2020. – 23 б.

75. Очилова Г.О.Тадбиркорлик муҳити ва унга таъсир этувчи омиллар // Иқтисодиётнинг таянч тармоқларида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш асосида импортни қисқартириш ва кооперация алоқаларини ривожлантириш стратегияси мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси / Илмий мақолалар ва маърузалар тўплами, Т.: ТДИУ, 2016 йил, 6 май, Б.145-148.

76. Очилова Г.О. Тадбиркорлик мотивациясининг гендер установкаларга боғлиқ бўлишида оиланинг роли // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент. – 2010. – № 1. –Б. 22-23. (19.00.05; № 3 (2019)).

77. Очилова Г.О. Ёшлардаги тадбиркорлик қобилияти шаклланганлигининг гендер хусусиятлари // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент. – 2010. – № 3. – Б. 28-30. (19.00.05; № 3 (2019)).

78. Очилова Г.О. Ёшларни тадбиркорликка психологик жиҳатдан тайёрлашда оилавий ижтимоийлашувнинг роли // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент.

–2010. – № 6. – Б. 6-8. (19.00.05; № 3 (2019)).

79. Очилова Г.О. Ёшлардаги тадбиркорлик қобилияти шаклландиришнинг гендер хусусиятлари // Педагогик маҳорат. Бухоро, 2019, № 4. С.12-18. (19.00.05; № 11 (2017)).

80. Очилова Г.О. Оилавий тадбиркорлик-гендер тадқиқотларнинг объекти //Аёллар ижтимоий фаоллигини таъминлашда гендер менежментнинг ўрни. /Республика «Оила» илмий-амалий Маркази. Илмий мақолалар тўплами. – Т.: «Fan va texnologiya», 2011. – Б. 30-37. 52

81. Очилова Г.О. Гендерные аспекты предпринимательской деятельности // Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации // Материалы Международной научно-практической конференции. Переяслав, Украина. 29 мая 2020. С. 272-275.

82. Пардаев М.К., Қувондиқов Ш.О. Оилада тадбиркорликни шакллантиришнинг назарий жиҳатлари// Кичик бизнеснинг катта муаммолари: Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Самарқанд, 2004. – Б. 33.

83. Петрищев В.И.. Предпринимательство как фактор экономической социализации школьной молодежи. – Красноярск: 2011. – 280 с.

84. Рахматуллаева Д.Р. Ўқувчиларни тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишга оид ёндашувлар. / «Таълим, фан ва инновация», Т., 2016, 4-сон. –86-91-б.

85. Рахматуллаева Д.Р. Касб-ҳунар таълими муассасалари ўқувчиларини тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишни такомиллаштириш (“Автомобилларни таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш” мисолида): педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори. ... дисс. – Т.: 2018. – 166 - 168 б.

86. Саидова М.Ч. Шахс ўқув фаолиятини ривожлантиришга йўналтирилган методлар. “Таълим технологиялари”. – Т.: 2017 йил, №3. -46-49 б.

87. Турдиев Н.Ш., Акбарова С.Н. Ўқувчиларда компетенцияни шакллантиришга йўналтирилган дарсларни экспертиза қилиш мезонлари тўғрисида. “Таълим технологиялари”, Т., 2016, 2-сон – 11-13 б.
88. Улашев И.О., Муродова Н.Қ., ...Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланишини эконометрик баҳолаш. Монография. – Т.: «Алишер Навоий», 2014.-148 б.
89. Файзуллаев У.Т. Юқори синф ўқувчиларини бизнес фаолиятига тайёрлашнинг педагогик шарт-шароитларини такомиллаштириш фалс. фанл. бўйича фалсафа докт. ... дис. автор. – Т.: 2022. – 54 б.
90. Ходжаев Б., Артикова М. Тадбиркорлик таълими: ассисментлар тўплами / Услубий қўлланма. – Андижон, “Best Express Print” нашриёти, 2019. 3,5 б.т.
91. Худойкулов А.Б. Жамият ижтимоий ривожланишида иқтисодий онгнинг роли: фалс. фанл. номзод. ... дисс. – Т.: 2005. – 168 б.
92. Худойбердиев З.Я., Хомитов К.З., Муродов А., Кўпайсинова Л.К., Арабов Н.У. Тадбиркорлик ва ишга жойлаштириш технологияси асослари / Ўқув қўлланма. –Т.: Илм-Зиё, 2016. – 418 б.
93. Шарипова М.Ҳ. Мактаб бошқарувида раҳбарнинг ўзига хос – тадбиркорлик фаолияти. “Таълим технологиялари”, Т., 2016, 6-сон – 62-64-б.
94. Шилкина А.Н. Обоснование и использование интегративной методики обучения в предпринимательской подготовке студентов колледжа: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Москва: 2008. – 25 с.
95. Қувондиқов Ш.О. Хизмат соҳаларида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш муаммолари: иқтисодиёт фанл. номзод. ... дисс. автореф. – Самарқанд: 2008. – 25 б.
96. Қувондиқов Ш.О. К Институциональной теории домашнего хозяйство// Вопросы экономических наук. – Москва, 2004. - №4(8). – С. 134.
97. Қувондиқов Ш.О. Социальная политика и поведение домашних хозяйств на местных рынках// Вопросы гуманитарных наук. – Москва,

2004. – №4(8). – С. 94.

98. Кувондиқов Ш.О. Перспективы развития малого предпринимательства в Узбекистане// «Ломоносов2004»: Тез. док. межд. конф. 12-15 апреля 2004. – Москва, ТЕИС, 2004 – С. 87.

99. Кувондиқов Ш.О. Оила хўжалигида тадбиркорликнинг ривожланиш истиқболлари// СамДУ илмий тадқиқотлар ахборотномаси. – Самарқанд, 2005. – №4(32). – Б. 45-47.

100. Кувондиқов Ш.О. Оилада тадбиркорликни шакллантиришнинг психологик омиллари // Иқтисодий муносабатларни ўрганишда иқтисодий атамалардан тўғри фойдаланиш зарурияти ва муаммолари: Республика илмий-амалий анжумани маърузалар тезислари тўплами. Тошкент, 2004. – Б. 128.

101. Ҳайитов О.Э. Тадбиркорлик фаолияти мотивациясининг ижтимоий-психологик хусусиятлари: псих. фанл. номзод. ... дисс. – Т.: ТДИУ, 2005. – 145 б.

102. Ҳакимов Р.Р. Касб-хунар коллежлари ўқувчиларида тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик асослари: пед. фанл. номзод. дисс. – Т.: 2005. – 135 б.

103. Ҳасанбоева О., Артикова М.Б., М.Мамажонов. Оилада ўсмирларни тадбиркорликка тайёрлашда моддий ва маънавий ҳаёт уйғунлиги. – Т.: Fan va texnologiya, 2011. 5,75 б.т.

### **III. Фойдаланилган бошқа адабиётлар**

104. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – СПб.: Питер, 2001. – С. 272. – (Серия “Мастера психологии”).

105. Beer M. 1990. Why change programs don't produce change. Harvard business review, 158.

106. Bird B. 1995. Towards a theory off entrepreneurial competency. Advances in entrepreneurship, firm emergence and growth, 51-72.

107. Blenker P. 2012. Entrepreneurship as everyday practice: towards a personalized pedagogy of enterprise education. Education, 26, 417-430.



108. Blenker P. 2011. Parradigms and progression in entrepreneurship education. Education, 417-427.
109. Вишнякова Н.Ф. “Креативная психопедагогика”. Психология творческого обучения, Изд. НИОРБ “Поли Биг”, - Минск. 1995, - С. 129.
110. Garud R., Karnoe P. 2003. Disstrubuted and emmbedded agencyu inn technology entrepreneurshship. Ressearch pollicy, 277-300.
111. Davies H. A review of enterprise and the economy in education. HM Treasure, 2002. URL: [www.dfes.gov.uk](http://www.dfes.gov.uk).
112. Johnson C. 1988. Enterrprise edducation and trrainning. British Journal off Edducation & Work, 61-65.
113. Инояттов У.И., Муслимов Н.А., Усмонбоева М., Иноғомова Д. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб/Мет.кўлл.– Т.: “Низомий номидаги ТДПУ”, - 2012. – 107-108 б.
114. Ишмухамедов Р., Абдукодиоров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. – Т.: “Истеъдод”, - 2008. – 28 б.
115. Youth Entrepreneurship: Theory, Practice and Field Development. 2006. Sep. – P. 18.
116. Ёўлдошев Ж.Ғ. ва бошқалар, Интерфаол таълим – сифат кафолати. Методик кўлланма. А.Авлоний – Т.: -2010. – 18 б.
117. Ёўлдошев Ж.Ғ., Ҳасанов С. Педагогик технологиялар. Ёқув кўлланма.– Т.: “ИҚТИСОД-МОЛИЯ”, – 2009. – 33 б.
118. Li J. 2003. Entreppreneurship edducation inn China. Edducation. Trainning, 495-505.
119. Leffler E. 2013. An Entrepreneurial Attitude too Teaching and Learning, 191-208.
120. Мавлонова Р.А., Арабова М., Салоҳиддинова Ғ.. Педагогик технология. Ёқув кўлланма.-Т.: -2009. 39 б.
121. Миллер А.Е. Экономико-социологические аспекты предпринимательства и антрапренерства: монография / А.Е.Миллер. – Омск:

Изд-во ОмГТУ, 1998.

122. Мирзакаримова М.М. Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш методикаси / Услубий қўлланма. Андижон, Андижон нашриёт матбаа ОАЖ, 2020.

123. Мирзакаримова М.М. Замонавий шароитларда хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими / "Science and Education" Scientific Journal. [www/openscience.uz](http://www.openscience.uz).

124. O'Connor A. 2013. A conceptual framework for entrepreneurship education policy. *Journal of Business Venturing*, 546-563.

125. Полонский В.М. Методы исследования проблем образования. –М: Педагогика, 1994. – С. 30-32.

126. Сластенин В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры. Педагогическое образование и наука. – 2004. №5. - С. 33.

127. Совет Европы: симпозиум по теме “Ключевые компетенции для Европы”: Док. DECS / SC/Sec. (96) 43. Берн, 2006.

128. Spring K. 2008. Community Service and Service-Learning in America's Schools. USA.

129. Surlemont B. 2007. Promoting enterprising: Handdbook off Research in Entrepreneurship Edducation. UK.

130. Shane S. 2007. The Promise off Entrepreneurship as a Field off Ressearrch\*.

131. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбикий асослари.- Т.: “Фан”, - 2006. – 63 б.

132. Усманова М.С. Ўқувчи шахсига йўналтирилган педагогик технологиялар. “Таълим технологиялари” №3, 2016.- Т.: - 2016. 29-32 б.

133. Ўзбекистон, Жаҳон банки ривожланиш кўрсаткичлари <https://tradingeconomics.com>.

134. Халқаро мониторинг тизимлари кўринишлари (Варианты глобальных систем мониторинга): [www.csu.edu.au](http://www.csu.edu.au), [www, student. wau. nl/](http://www.student.wau.nl/)  
Retrieved 15.07.2015 from://[www.jstor.org](http://www.jstor.org). 55 p.

135. Ҳайитов О.Э., Очилова Г.О. Тадбиркорлик психологияси: // Ўқув қўлланма: 1-китоб. Олий ўқув юртлари магистратура босқичи талабалари учун. – Тошкент: «Fan va texnologiya», 2008. - 144 б.

136. Nytti U. 2004. What is “entreprise edducation”? Education. Trraining, 46, 11-23.

137. Ҳусайн Воиз Кошифий. “Футувватномаи султоний”. – Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. – 2011. – 376-б.


## ИЛОВАЛАР

1-илова

### Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш бўйича ўқув топшириқларига мисоллар

#### Discussion

**1** Do the questionnaire from a business magazine. Mark the statements *T* (true), *F* (false) or *D* (it depends). Then compare and justify your answers. Talk about how different cultural and business contexts affect your answers.



**Office Etiquette Questionnaire**

- 1 It is perfectly acceptable to call the boss by their first name.
- 2 You should never socialize with managers after work.
- 3 If a superior asks you to bring coffee for a visitor, you can tell them politely it's not your job.
- 4 Personal calls are acceptable only at certain times of the day.
- 5 Staying late at the office to finish your work is a sign of inefficiency.
- 6 In meetings it is advisable for junior staff to speak only when invited to do so.
- 7 It is OK to offer suggestions to superiors about how to improve the business.
- 8 It is not advisable to have a romantic relationship with a co-worker.

Активация Windows



#### Giving instructions

**1** With a partner, practise giving instructions by describing a symbol so that your partner can draw it. Do not look at each other's pages during the exercise.

Student A: turn to page 111.

Student B: turn to page 115.

### Scan reading

**5** Read the article and answer the questions. The words in grey are explained in the *Wordlist* on page 151.

- 1 What is wrap rage?
- 2 Who suffers from it?
- 3 What triggers it?
- 4 What are the underlying causes?

### Paraphrasing

**6** Reformulate these phrases from the article in your own words.

- 1 to reduce in-shop shrinkage due to pilfering (line 10)
- 2 the most common triggers of wrap rage (line 19)
- 3 even wrestling to remove price tags ... can raise blood pressure (line 22)
- 4 a red rag to the ecologically-minded bull (line 24)
- 5 there's light at the end of the tunnel (line 26)
- 6 The bottom line is that if they don't react, they risk losing sales ... (line 29)

# Wrap rage

'... 60,000 people a year are injured in Great Britain ...'



### Discussion

**1** Rank these benefits from the most to the least desirable, in your opinion.

free medical insurance   company car   luncheon vouchers   profit-sharing   stock options  
sports and social facilities   pension plan   free accommodation   Christmas bonus





## Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш бўйича АМАЛИЙ ТОПШИРИҚЛАР

### READING

1 Read the text and choose the correct answer.  
What does this article do?

- A It explains why people should not go shopping.
- B It gives readers advice about how to stop spending money.
- C It tells young people how to get more money to spend.

# SPENDING MONEY

Different people do different things with money when they have it. Some keep it until they can buy something they really want, and some spend it all very quickly.

Do you spend too much money? Do you spend your money as soon as you get it? Lots of teenagers love shopping, and <sup>1</sup> \_\_\_\_\_. But if you want to keep your money for longer, read our tips.

- In a notebook, write down <sup>2</sup> \_\_\_\_\_. Look at your list at the end of the month and decide if anything was not a good thing to buy.
- When you go shopping, take a list of all the things you want to buy and <sup>3</sup> \_\_\_\_\_.
- Buy things from a market. The prices are often better there <sup>4</sup> \_\_\_\_\_.
- When you are in a shop, ask yourself: why am I buying this – <sup>5</sup> \_\_\_\_\_ or do I only want it at this minute?
- Don't buy something *only* because it's cheaper than usual. You probably don't really need it.
- Use cash if possible – <sup>6</sup> \_\_\_\_\_ it is too easy to forget how much you are spending. You can't spend more cash than you've got!
- Do things that are fun and free: talk to friends, go for a walk, ride your bike, play board games or <sup>7</sup> \_\_\_\_\_.



1 Match the words in the box to the pictures.

bookshop café chemist clothes shop department store  
market shoe shop supermarket sweet shop



1 \_\_\_\_\_



2 \_\_\_\_\_



3 \_\_\_\_\_



4 \_\_\_\_\_



5 \_\_\_\_\_



6 \_\_\_\_\_



7 \_\_\_\_\_



8 \_\_\_\_\_



9 \_\_\_\_\_

2 Choose the things which you **can't** usually buy in the shops.

- |                |              |            |              |              |
|----------------|--------------|------------|--------------|--------------|
| 0 bookshop     | a dictionary | a notebook | a drum       | a diary      |
| 1 bakery       | bread        | a cake     | biscuits     | a video game |
| 2 clothes shop | a jacket     | a map      | jeans        | a T-shirt    |
| 3 market       | bananas      | carrots    | cameras      | eggs         |
| 4 shoe shop    | shoes        | trainers   | boots        | trousers     |
| 5 supermarket  | a piano      | cereal     | a cucumber   | lemonade     |
| 6 sweet shop   | chocolate    | tomatoes   | lollipops    | sweets       |
| 7 newsagent's  | jewellery    | newspapers | magazines    | comics       |
| 8 butcher's    | burgers      | meat       | chicken legs | grapes       |

# POCKET MONEY

## Did you know?

- Most teenagers receive pocket money every week. But not everyone gets the same amount of money. Have you asked your friends how much they get? You might be surprised. And if you're a girl you'll be amazed to learn that boys often get more than girls of the same age!
- Teenagers up to the age of about 15 in the UK have about £5 a week in pocket money. But in Italy, France and Spain, the same age group gets about €9, which is a bit more. In the US, pocket money is called 'an allowance'. Most teenagers get an allowance of about \$30, which is more than £20 or €25.
- Quite a lot of teenagers do. They have to do things in the house, like washing-up and cleaning and then they get their pocket money. If they don't do the jobs, they don't get the money. Some teenagers have part-time jobs too, which means they have more than their pocket money to spend each week.

4 You might be surprised at the answer. Teenagers in the UK spend more of their money on food than on clothes. Is that true for you too? Teens do more shopping online than before and online clothes shopping is cheaper. So perhaps this is one reason they don't spend so much on clothes.

5 Some parents do! They only let them buy some things. Other parents want their teens to save all their pocket money and spend it on something big in the future, or not spend it at all.



### TALKING POINTS

What was the most surprising thing for you in the article?

### VOCABULARY

Units of measurement and money



# SHOPPING AND MONEY

- In pairs, discuss the questions.
  - Where do you usually go shopping?
  - Do you or your parents ever shop in markets?
- Match the types of markets in the box to the photos A-D. How many objects can you name that you can buy in them? Do you have similar markets in your country?

food market   clothes market  
antiques market   flower market

- Read about three famous markets. Which one isn't a food market?



## Amazing MARKETS

111

You should definitely visit the Queen Victoria Market in Melbourne, Australia. The market started in the 1870s. Today, it's open every morning on Tuesdays and Thursdays to Sundays. There's also a night market on Wednesdays from 5 to 10 pm. There are more than 600 shops and stalls in the market. The fresh-food areas sell fruit and vegetables, cakes, fish and meat (including kangaroo and crocodile steaks!).



St Lawrence Market in Toronto, Canada, started in 1803, but they built the buildings you can see today in 1904. The market is open Tuesday to Saturday from 8 am to early evening. You can buy many different things there from more than 100 stalls, especially fresh food and delicious homemade products. A fun thing to do is cookery classes in the Market Kitchen. Here, you can learn to make different dishes and take them home to eat! The farmers' market opens on Saturdays at 5 am, and local farmers come to sell meat, fruit, vegetables, eggs, etc.